

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MAARİF VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU
VE ÇALIŞMALARI (1920-1940).

Hazırlayan
Banu AŞKIN

Eskişehir 1993.

Anadolu Üniversitesi
Eskişehir

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Ö Z E T

Maarif Vekâleti, 2 Mayıs 1920'de kurulduğu sırada henüz İstanbul'daki Maarif Nezareti kapanmamıştı. Bu nedenle Maarif Vekâleti, ilkönce Anadolu eğitimini kendine bağlayabilmek için uğraşmıştır. Vekâlet, Maarif Nezareti kapandıktan sonra da eğitimi tüm sorunları ile devr almıştır.

Maarif Vekâleti, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullara rağmen hem mevcut eğitim kurumlarını yönetmiş, hem de çağdaş eğitimin temellerini atmıştır. Özellikle İsmail SAFA, Hamdulah SUPHİ, Mustafa NECATİ, Reşit GALİP, Saffet ARIKAN, Hasan Ali YÜCEL gibi değerli Maarif Vekillerinin de çalışmaları ile eğitimde büyük gelişmeler sağlanmıştır.

1923-1924 öğretim yılında Türkiye'de 4894 ilkokul, 72 ortaokul , 23 lise varken, 1939-1940 öğretim yılında ilkokul sayısı 9840'a, ortaokul sayısı 234'e, lise sayısı ise 80'e çıkmıştır.

Okul sayısı ile birlikte öğretmen ve öğrenci sayısında da artışlar görülmüştür. Vekâlet sadece okul sayısını arttırmakla kalmamış, yaptığı program değişiklikleri ile okullarda verilen eğitimin kalitesini de arttırmıştır. Aynı şekilde öğretmen sayısı artarken, öğretmenlerin mesleki bilgilerinin çoğaltılmasına da önem verilmiş, bu yolda da çalışmalar yapılmıştır.

Eğitimde bu gelişmeler görülürken Maarif Vekâleti'nin teşkilâtı da buna bağlı olarak genişlemiştir. 1926'da kabul edilen "Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanun" ile de Maarif teşkilâtına bir düzenleme getirilmiştir.

İşte bu çalışma ile Maarif Vekâleti'nin kuruluşu ve çalışmaları, karşılaşılan sorunlar ve eğitimde görülen gelişmeler incelenmektedir.

Giriş Bölümü'nde: Osmanlı Döneminin eğitimi kısaca özetlendikten sonra Maarif Nezareti'nin kurulması ve Maarif Nezareti'nden Maarif Vekâleti'ne geçiş süreci üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölümde: Maarif Vekâleti'nin kuruluşu sırasında ülkenin mevcut eğitim kurumlarının ve öğretmenlerin durumu ve Vekâletin karşılaştığı sorunlar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölümde: 1923-1930 yılları arasında,

Üçüncü Bölümde ise, 1930-1940 yılları arasında ilk, orta, yüksek ve mesleki öğretim kurumlarında ve öğretmenlerin durumlarında görülen gelişmeler incelenmiştir.

Dördüncü Bölümde : Maarif Vekâleti'nin Teşkilâtı'nda görülen gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir.

**MAARİF VEKÂLETİ'NİN
KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI
(1920-1940)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Banu AŞKIN

Eskişehir, 1993.

S U M M A R Y

Ministry of Education was established on May 2nd 1920, when the administration of education in İstanbul hadn't been closed yet. Therefore Ministry of education was trying to reconcile itself with Anatolian education firstly. Ministry took over the education with its all problems, after administration of education had been closed.

Despite of all the negative conditions, Education of Ministry governed the existing institutions of education and laid the foundation of modern education, especially İsmail Safa, Hamdullah Suphi, Mustafa Necati, Reşit Galip, Saffet Arıkan, Hasan Ali Yücel helped the developments of education.

Whereas the number of primary schools was 4894 and of the secondary schools was 72 and of the high school was 23 in the 1923-1924 school year, the number of primary schools mount to 9840 , and of secondary schools mount to 2340, and of the high school mount to 80.

Besides the increasing of the number of schools, it was seen that there was increases on the number of teachers and students.

Ministry didn't only increase the number of schools, but also increased the quality of education given in the schools, by changing the curriculum.

The increasing of the teaching professional knowledge was taken into account, like the increasing of the number of the teachers, and there was some studies about this subject.

When these progresses were seen in the education, the ministry of education was enlarged, by the means of these progresses.

“The Education Constitution Law”, which was passed in 1926, gave new regulations in the organization of education.

The establishment of the Ministry of Education its studies, problems faced, and the progresses seen in the education has being researched by this study.

In the introduction, After summarizing the education of Ottoman Empire, The establishment of Ministry of Education and the transitive period from administration of Education to Ministry of Education, has been explained.

In the first section, the information about the conditions of the existing during the establishment of Ministry institutions of education, the situation of teachers and the problem which the Ministry faced has been given.

In the second section, the years between 1923 and 1930, and In the third sections the years between 1930-1940, the development occurred in the conditions of teachers and of institutions of primary secondary, high and professional schools, has been studied.

In the fourth section, the information about the development of organization of Ministry of Education have been given.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	:i
KISALTMALAR	:ii
GİRİŞ : MAARİF NEZARETİNDEN MAARİF VEKÂLETİ'NE GEÇİŞ.	:1
BİRİNCİ BÖLÜM : MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE EĞİTİMİN GÖRÜNÜMÜ(1920-1923)	:16
A-1920'LERDE EĞİTİMİN DURUMU.	:16
1-ÜLKEDEKİ OKULLARIN DURUMU	:19
a) İlk öğretimdeki Sorunlar.	:19
b) Ortaöğretimdeki Sorunlar.	:25
c) Yükseköğretimdeki Sorunlar..	:26
d) Halk Eğitimindeki Sorunlar .	:27
e) Azınlık ve Yabancı Okullarındaki Sorunlar.	:28
2-ÖĞRETMENLERİN DURUMU	:29
a) Öğretmenlerin Maaşı Sorunu:	:29
b) Öğretmen Yetiştirme Sorunu.	:34

	<u>Sayfa</u>
3- EĞİTİMDE SİSTEM ARAYIŞLARI.	:40
a) Maarif Kongresi	:40
b) Birinci Heyet-i İlmiye	:43
İKİNCİ BÖLÜM: ÇAĞDAŞ	
EĞİTİM KURUMLARININ OLUŞTURULMASI(1923-1930)	:46
A-YENİ EĞİTİM SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASI	:46
1- YASAL DÜZENLEMELER	:46
a) Tevhid-i Tedrisat	:46
b) Yabancı ve Azınlık Okullarının Denetim Altına Alınması	:50
2-YAZI DEVRİMİ	:52
a)Alfabe Değişikliği	:52
b) Millet Mektepleri ve Halk Eğitimi	:56
3-HEYET-İ İLMİYE TOPLANTILARI	:59
a) İkinci Heyet-i İlmiye Toplantısı	:59
b) Üçüncü Heyet-i İlmiye Toplantısı	:61
c) Talim ve Terbiye Kurulu'nun Oluşturulması ve Çalışmaları	:62
4- YABANCI EĞİTİM UZMANLARI VE GÖRÜŞLERİ	:67
5- KARMA EĞİTİME GEÇİŞ	:74
B-ÖĞRETİM KURUMLARININ ÇAĞDAŞLAŞTIRILMASI	77
1-İLKÖĞRETİM KURUMLARI	:77
2-ORTAÖĞRETİM KURUMLARI	:85
3-MESLEKİ ÖĞRETİM KURUMLARI	:89
4-YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI	:91
C-ÖĞRETMENLERİN DURUMU	:95
1-ÖĞRETMEN MAAŞLARININ ARTTIRILMASI	:95
2-ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ BİLGİLERİNİN ARTTIRILMASI	:96
3-ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMESİ	:98
a) Köy Öğretmeninin Yetiştirilmesi	:101
b) İlkokul ve Ortaokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi	:103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN GELİŞTİRİLMESİ (1930-1940)	:110
A-ÖĞRETİM KURUMLARINDA GÖRÜLEN GELİŞMELER	:110
1-İLKÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER	:110
2-ORTAÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER	:114
3-MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER	:118
4-YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ GELİŞMELER	:121
B-HALK EVLERİ	:126
C-BİRİNCİ MAARİF ŞÛRASI	:128
D-ÖĞRETMENLERİN DURUMU	:134
1-ÖĞRETMENLERİN MALİ SORUNLARI	:134
2-ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMESİ	:135
a)İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi	:135
b)Köye Uygun Öğretmenin Yetiştirilmesi Sorunu	:136
c)Ortaokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi	:141
3-ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTLENME SORUNU	:142
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: MAARİF VEKÂLETİ'NİN TEŞKİLÂTI	:144
A-MAARİF VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU VE İLK TEŞKİLÂTI	:144
B-MAARİF VEKÂLETİ TEŞKİLÂTI'NIN GENİŞLEMESİ	:146
1-MAARİF VEKÂLETİ'NİN MERKEZ TEŞKİLÂTI	:146
2-MAARİF VEKÂLETİ'NİN TAŞRA YÖNETİM ÖRGÜTÜ	:152
C-MAARİF VEKÂLETİ'NİN YAYIN ÇALIŞMALARI	:154
S O N U Ç	:159
BİBLİYOGRAFYA	:167
EK: MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ MAARİF VEKİLLERİNİN LİSTESİ	:180

ÖNSÖZ

Eğitim, ülkenin en gerekli ihtiyaçlarından birisi olup, ülkenin her alandaki başarısı büyük ölçüde eğitime bağlıdır. Bir ülkenin gelişmesi, sağlam bir toplumsal yapıya sahip olması için yetişmiş insan gücüne gereksinimi vardır. İnsan gücünün yetiştiği yer ise, okuldur.

Yeni Türkiye Devleti de kurulurken geleceğini sağlam temellere oturtabilmek için eğitime , dolayısıyla eğitim işi ile uğraşacak Maarif Vekâletine büyük bir önem vermiştir.

Osmanlı eğitim sisteminin çağdaş bir devletin ihtiyacını karşılayamayacağını gören yeni devletin kurucuları, daha kuruluş döneminde eğitim alanında yeni arayışları başlatmışlardır.

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ise, devlet yapısının oluşumuna paralel olarak Maarif Vekâleti de günün koşullarına uygun bir biçimde yeniden düzenlenmiştir.

Ulusal, layik, araştıran, soran, bulduklarını tartışabilen bir kuşak yetiştirmeyi amaçlayan Maarif Vekâleti, incelediğimiz dönemde Atatürkçülüğün de öncülüğünü yapmıştır.

Ben bu çalışmamda **“Maarif Vekâleti’nin Kuruluşu ve Çalışmaları (1920-1940)”** nı inceleyeceğim.

Bana çalışmalarında Rehberlik eden, uyarıları ve her konuda yardımları ile çalışmalarına katkıda bulunan Sayın Hocam Doç.Dr.İhsan GÜNEŞ’e burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Banu AŞKIN

Eskişehir, 1993

KISALTMALAR

A..g.e	: Adı geçen eser
A.g.m	: Adı geçen mmakale
Bkz	: Bakınız
Bell.	: Belleten
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Dev.	: Devre
HM	: Hakimiyet-i Milliye
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İçt	: İçtima Senesi
MV.Mec.	: Maarif Vekâleti Mecmuası
Ss	: Sayfa Sayısı
s.	: Sayfa
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
Vd.	: Ve devamı.

MAARİF NEZARETİNDEN MAARİF VEKÂLETİNE GEÇİŞ

Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin hemen her kurumunda görülen İslâmi etki, eğitim alanında da kendini göstermiştir. Böylece eğitim kurumlarının temelini de İslâm din ve kültürü oluşturmuştur. ¹

Osmanlı eğitiminin ilk basamağını Sıbyan Mektepleri oluşturur. Zengin vakıflarca desteklenen bu mektepler, genellikle camilerin bitişiğinde olduğundan sayıları çoktur. Hemen hemen her mahalle ve köyde Sıbyan Mektebi vardır. Dinsel ağırlıklı eğitim veren Sıbyan Mekteplerinde belirli bir yaşa gelmiş çocuklara okumayazma öğretilirdi.² Sıbyan Mekteplerinde müslüman çocuklarının dinini bilir, iyi, ahlâklı birer insan olarak yetiştirilmesi amaçlanıyordu. Bu nedenle, Sıbyan Mekteplerinde Arapça Elifba, Kur'an, Tecvid, İlm-i Hâl, okutulmuş, namaz

¹ Bernard Lewis; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev:Metin Kıratlı, Ankara,1970, s.3.

² Sıbyan mektepleri için bkz: Osman Ergin; Türk Maarif Tarihi, C.I, İstanbul,1977,s.82-96; Faik Reşit Unat; Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara,1964,s.6-9.

usulleri, sureleri ve dualar öğretilmiştir.³

Sıbyan Mektepleri'nde olduğu gibi medreselerde de dinsel eğitim ağırlıklıdır. Medreseler de vakıflarca desteklenen eğitim kurumlarıydı.

İlk Osmanlı Medresesi ,1331'de Orhan Bey tarafından İznik'te açılmıştır. Bunu, Bursa ve Edirne'de açılan medreseler izlemiştir. ⁴ Osmanlı medreseleri, en büyük teşkilâta ve en yüksek seviyeye Fatih Sultan Mehmet döneminde ulaşmıştır. Fatihle birlikte medreseler; hastane., camii, aşevi ve kütüphane gibi sosyal ve kültürel kuruluşların da içinde olduğu külliyelerde yer almaya başlamıştır. Bunların en ünlüleri Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Sahn-ı Seman medreseleri ile Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Süleymaniye medreseleridir. ⁵

Medreselerde okutulan dersleri, nakli ve akli ilimler olarak 2'ye ayırabiliriz.Nakli İlimler : Kur'an, Hadis, Tefsir, Fıkıh, Kelâm, İslâm Felsefesi, Ahlâk, Müslüman hayatı ve ibadeti ile ilgili konulardır. Akli ilimler ise; Arapça, Sarf, Nahiv, Lügat, Belâgat (Meani,Bedii,Beyan), Genel İlâhiyat, Yazı Heyet, Hikmet, Tarih, Hesap ve Hendedir ⁶. Medreselerde öğretim süresi 7-8 ay olup buradan mezun olan öğrenciler müderris oluyorlardı.

Kanuni Sultan Süleyman'a kadar en parlak dönemini yaşayan medreseler, bu padişah döneminden sonra eski durumunu kaybetmeye başlamıştır. Avrupadaki gelişmelere kapalı olma, geleneklere bağlılık,beşik ulemalığının çıkması, yetenek ve bilgiye verilen önemin azalması sonucunda medreselerde verilen eğitim, bağınaz ve tutucu bir durum almaya başlamış, pozitif bilimlere verilen önem de giderek azalmıştır.

³ Cahit Bilim; Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876), Eskişehir,1984,s.2.

⁴ A.g.e., s.4.; Ergin; a.g.e., C.I, s.82."Mescid" ,İA.C.8, s.71.

⁵ Cahit Baltacı; XV-XVI.Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul,1976,s.41-50; İA.C.8, 73 vd.; Bilim; a.g.e., s.5 vd.

⁶ Ergin; a.g.e., C.I, s.83; Unat; a.g.e., s.4.,Bilim; a.g.e., s.6.

Böylece medreselerde verilen eğitim, çağın gerisinde kalmıştır.⁷

Devletin üst kademelerinde görev alacakların yetiştirildiği Enderun mektebi ise, din dışı eğitim vermesi nedeniyle sıbyan ve medreseye göre farklılık gösterir. Devşirme yoluyla toplanan çocuklardan en iyileri seçilerek Enderun'a alınır. Burada bunlara uygulamalı olarak Saray ve Protokol Hizmetleri, Savaşçılık, Beden Eğitimi, Musiki, Görgü Kuralları; teorik olarak da Türkçe, Arapça, Farsça Yazı, Türk ve İslâm Kültürü gibi dersler verilir. Böylece dürüst ve ahlâklı, konuşkan yüksek idareciler ve askeri liderler yetiştirilir.⁸

Uzun yıllar verdiği kaliteli eğitim ile Osmanlı yöneticilerini yetiştiren Enderun, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını 1826'da kaldırarak askeri reformlara girişmesiyle eski önemini yitirmiştir. II. Mahmut'un Enderun'u resmi kimliğinden çıkarmasıyla birlikte bu okul, saray hizmetçisi yetiştiren bir kurum durumuna gelmiştir.⁹

Osmanlı Devleti'nin fetih politikasına önem vermesiyle birlikte devletin sınırları her geçen gün genişlemiş ve Osmanlı Devleti askeri yönden devrinin en güçlü devleti durumuna gelmiştir. Ancak bu üstünlüğünü sonuna kadar koruyamamıştır. 1697 Zenta Savaşında Osmanlı ordusunun ilk kez yenilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin askeri üstünlüğü de sona ermiştir. 1699 Karlofça Barışı ile ilk kez toprak kaybedilmiştir. Bunun sonucunda Batı'yla ve Batı'daki

⁷ Medreseler için bkz.: Unat; a.g.e., s.3-6; Baltacı; a.g.e., Ergin ; a.g.e., C.I, s.97-136; Bilim ; a.g.e.; s.4-8; Hasan Ali Koçer; Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), Ankara, 1974, s.9-15; Nafi Atuf Kansu; Türkiye'de Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, İstanbul, 1930, s.11.

⁸ Kansu; a.g.e., s.33; Koçer; a.g.e., s.15; Bornette Miller; The Palace Scholl of Muhammad the Conqueror, Cambridge, Mass. 1941, s.108-115; Ergin; a.g.e ,C.I, s.7 vd; Bilim; a.g.e., s.8-10.

⁹ Unat ;a.g.e., s.10; Miller; a.g.e., s.182; Koçer; a.g.e.; s.19.

gelişmelerle hiç ilgilenmeyen devlet, artık Batıdaki gelişmeleri farketmeye başlamıştır. İlk önce askerlik alanında olmak üzere, toplumun diğer kurumlarında da değişiklikler yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Zira, devletin sadece askeri kurumlarında değil, aynı zamanda yönetim ve eğitim kurumlarında da bozukluklar vardı.¹⁰

Eğitim alanında özellikle Sıbyan Mektepleri ve medreselerde dini ağırlıklı eğitim verilmesi¹¹, pozitif bilimlere önem verilmemesi, bir süre sonra çağın gerisinde kalınmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Batılı tarzda okullar açılmaya başlanmıştır. Batılı tarzda açılan eğitim kurumlarının ilk örnekleri, askeri okullardır. I.Mahmut dönemi'nde 1734'de açılan Hendesehane,¹² III.Mustafa döneminde 1773'de açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun askeri okulların ilk örnekleridir. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, ilk çağdaş okul olarak nitelendirilmektedir. Çünkü, bu okulda araç-gereç kullanılmış, yabancı dil öğretimine önem verilmiş, yabancı öğretmenler ders vermişlerdir. Ayrıca Batı dillerinden çevrilen kitaplar da kullanılmıştır. Batı tarzında modern bir eğitim veren bu okul hem yeniliğe açık bir kuşağın yetişmesini sağlamış hem de diğer askeri okullara bir örnek oluşturmuştur.¹³

III.Selim döneminde özellikle Londra, Paris, Viyana gibi Avrupa merkezlerinde elçiliklerin¹⁴ kurulmasıyla birlikte çağdaşlaşma daha da

¹⁰ Osmanlı Devleti'nin Gerileme Sebepleri için bkz.: Yusuf Akçura; Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda), Ankara,1985.

¹¹ Buralarda eğitim dili bile Arapçaydı. Ergin; a.g.e.; s.97 vd.

¹² Mehmet Esat; Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun, İstanbul,1312, s.5.

¹³ Lewis; a.g.e., s. 49; Niyazi Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara,1973, s.158; Çağatay Uluçay ve Enver Kartekin; Yüksek Mühendislik Okulu, İstanbul, 1959, s.21.

¹⁴ Elçilikler için bkz.: Ercüment Kuran; Avrupa'da Osmanlı İkâmet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821), Ankara,1958, s.14.

hızlanmıştır.

Bu dönemde kara.,topçu ve istihkâm subayları yetiştirmek amacıyla 1794'de "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" açılmıştır. Bu okulda da yabancı uzmanlar ders vermişlerdir. Batı tarzında modern bir eğitim veren bu okulun 400 ciltlik bir kütüphanesi ve bir de matbaası vardı.¹⁵

Bu tip çağdaş okulların açılmasına, II.Mahmut döneminde de devam edilmiştir. 1824'de ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve yine aynı yıl ilk kez yurt dışına öğrenci gönderilmiştir. Ordunun doktor ihtiyacını karşılamak için 1827'de Mekteb-i Tıbbiye, subay ihtiyacını karşılamak için de 1834'de Mekteb-i Harbiye açılmıştır. Bu askeri nitelikteki okulların yanında Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838),Mekteb-i Ulum-ı Edebiye (1838) gibi sivil okullar da açılmıştır. Bu dönemde açılan okullar, ülke geneline yaygınlaştırılmamış ancak Tanzimat Dönemi yeniliklerine kaynaklık etmiştir.¹⁶

İşte 1773'den itibaren Batılı tarzda okullar açılmaya başlanmasıyla birlikte Tanzimat öncesinde İmparatorluk Maarif kuruluşlarında verilen eğitim; din esasına ve Batı usullerine göre eğitim olmak üzere iki ayrı şekil almıştır.

Bunun yanında ülkede bir de azınlık ve yabancı okulları vardır. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren sadece azınlıkları değil,Türk ve Müslümanları bile okul kurmak ve idare etmekte serbest bırakmıştı. Hükümet, hem Türk ve İslâm okullarının hem de azınlık okullarının programlarıyla ilgilenmiyor, karışmıyordu. Nasıl ki Türk ve İslâm okulları, zengin vakıflarca idare ediliyorsa, azınlık okulları da aynı durumdaydı. Nasıl ki her caminin yanında bir okul veya medrese bulunuyorsa, her kilisenin yanında da eğitimi papazlarca yürütülen okullar bulunuyordu. Bu haklardan Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri yararlanıyordu.

¹⁵ Enver Ziya Karal; Osmanlı Tarihi, C.5. Ankara 1988, s.67 vd.

¹⁶ Stanfort J.Shaw; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. Çev: Mehmet Harmancı C.II, İstanbul, 1983 , s.65 vd; Ergin; a.g.e., C.II. s.394 vd.

Türk ve İslâm okullarında olduğu gibi bu okullarda da Tanzimat'a kadar pek bir ilerleme görülmemiştir.

Yabancılar da kapitülasyonlara dayanarak ülkede bir çok okullar açmışlardır. Ancak bunlarda da Tanzimat'a kadar pek bir uyanış görülmemiştir.¹⁷

Böyle ayrı ayrı okullar bulunurken, Tıbbiye'nin kurulmasıyla birlikte, bu okul müslümanların yanında gayri müslimlere de kapılarını açmıştır. Tıbbiye'den başka bütün okullara gayri müslimlerin girebilme olanağı ancak 1856 Islahat Fermanı'nın yayınlanmasından sonra olmuştur. 1876'da Meşrutiyet ilân edilince, gayri müslimlerin hükümet okullarına girmeleri hakkında üçüncü defa İrade-i Seniyye çıkarılmıştır. Ancak, 1876 Osmanlı-Rus savaşından sonra özellikle Türk okullarından çıkmış olan Bulgar zabıt ve doktorların ihanetleri üzerine gayri müslimler askeri okullara alınmamaya başlanmış ise de Tıbbiye, Eczacı, Sanayi-i Nefise, Hukuk ve Mülkiye okullarına girmeye devam etmişlerdir ¹⁸. Bu şekilde azınlıklar hem Türk okullarına girerlerken hem de Tanzimattan sonra hükümetçe verilen izine dayanarak kendi okullarını da düzeltmişler, geliştirmişlerdir. Serbestçe yabancı ülkelere öğrenciler gönderip okutmuşlar, ülkede açılan yabancı okullarda da daha iyi bir eğitim görmüşlerdir. ¹⁹

II. Mahmut'un yönetim alanında yaptığı ıslahatlarla merkeziyetçiliğe doğru bir adım atılmıştır. Eğitimde de merkeziyetçiliğe doğru bir gelişim olmuştur. 1838'de memleketin ziraat, bayındırlık, sanayii, sanat ve her türlü fenniyle ilgilenmek üzere Meclis-i Umur-ı Nafia kurulmuş, eğitim de faydalı işlerden sayıldığından

¹⁷ Ergin; a.g.e.C.3, İstanbul, 1977, s.725 Azınlık Okulları İçin bkz: Ergin; a.g.e., s.737-785.; İknur Polat Haydaroğlu; Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara, 1990.

¹⁸ Ergin; a.g.e., C.3. , s.726-733.

¹⁹ A.g.e.; s.734.

burayabağlanmıştır .²⁰

Meclis-i Umûr-ı Nafia, 1839'da ,eğitim ıslahatıyla ilgili bir layiha yayınlamış ve burada bağımsız bir maarif teşkilâtı kurulmasını önermiştir. ²¹ Bu öneri doğrultusunda, Mekâtib-i Rüştîye Nezareti kurulmuş ve nazırlığına da ülemadan İmamzade Esad Efendi tayin olunmuştur.²²

Mekâtib-i Rüştîye Nezareti, ilk kurulan bağımsız eğitim teşkilâtı olma özelliğini taşımasına rağmen sadece Mekteb-i Maarif-i Adli'nin işlerine bakarak faaliyetini sürdürmüştür.²³

Mekâtib-i Rüştîye Nezareti, istenilen düzeni kuramamıştır. Bunun üzerine okulları çoğaltmak ve geliştirmek, eğitim alanında yapılacak ıslahatı gerçekleştirecek tedbirleri almak üzere 1845'de bir "Geçici Maarif Meclisi" (Meclisi Maarif-i Muvakkat) kurulmuştur .²⁴.Geçici Maarif Meclisi hazırladığı raporda, eğitim sistemini ilk, orta ve yüksek olarak plânlamış ve daimi bir Maarif Meclisi kurulmasını önermiştir ²⁵.

Bu öneriler doğrultusunda harekete geçilerek 1846'da altı üye ve bir kâtipten oluşan bir "Meclis-i Maarif-i Umumiye" kurulmuştur.²⁶.Bu meclis eğitim işlerinden doğrudan doğruya sorumlu tutulmuş,Geçici Meclis'in aldığı kararları

²⁰ Lewis; a.g.e.; s.113; Bilim ;a.g.e.; s.18,Shaw ; a.g.e.; C.II, s.142; Berkes; a.g.e.; s.160.

²¹ Berkes; a.g.e., s.161; Koçer; a.g.e., s.41; Bilim; a.g.e, s.18.

²² Bilim a.g.e., s.19; Berkes; a.g.e., s.161.

²³ Koçer; a.g.e., s.53.;Bilim ; a.g.e., s.19.

²⁴ Mahmut Cevat; Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilâtı ve İcraatı, İstanbul,1338,s.27 Kansu; a.g.e., s.88; Sadrettin Celal Antel;"Tanzimat Maarifi", Tanzimat, İstanbul, 1940, s.446 ;Unat; a.g.e., s.18; Andreas Kazamias; Education and the Quest for Modernity in Turkey, London,1966,s.58; Lewis; a.g.e., s.113, Shaw;a.g.e, s.142.

²⁵ Unat; a.g.e., s.18, vd; Bilim; a.g.e., s.22.

²⁶ Unat; a.g.e., s.19; Antel; a.g.m, s.446; İbrahim Hilmi Tüccarzade; Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz; İstanbul,1329, s.21 vd.; Bayram Kodaman ; Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, İstanbul, 1980, s.35; Cevat; a.g.e., s.30

uygulamak ve eğitimle ilgili reformlar yapmakla yükümlü kılınmıştır.²⁷

Evkâf Nezareti'nin yönetimi altındaki okulları, ayrı bir idareye bağlamak için meclisin bir icra organı olarak, meclis üyelerinden biri tarafından yönetilmek üzere, 8 Kasım 1846'da da "Mekâtibi Umumiye Nezareti" kurulmuştur. Bu teşkilât, 28 Aralık 1847'de bir müdürlük haline getirilmişse de 1848'de yine adına "Nezaret" denilmiştir.²⁸

Mekâtib-i Rüştiye Nezareti'ne ait işler, Mekâtib-i Umumiye Nezareti tarafından devr alınmıştır. Mekâtib-i Umumiye Nezareti'nin çalışmalarıyla İstanbul'da beş Erkek Rüştiyesi (1848) ve "Darülmaarif" adlı bir okul (1850) açılmış, 1845'de Darülfünun yapılmasına başlanmıştır. Ayrıca Darülfünun'un ders kitaplarını hazırlamak, Batı'nın bilimsel ve edebi eserlerini Türkçeye çevirmek ve çevirtmek, Türkçe'yi geliştirmek amacıyla 1851'de Encümeni Daniş kurulmuş, yabancı ülkelere de öğrenci gönderilmiştir²⁹. Bu şekilde okulların sayısı artmış ve "Encümen-i Daniş" gibi okul olmayan kurumlar da nezaretin içine alınmıştır³⁰. Bunun üzerine eğitim işleriyle daha büyük bir önemle ilgilenecek ve bir "nazır" tarafından yönetilecek olan "Maarif-i Umumiye Nezareti", 17 Mart 1857'de kurulmuştur. Böylece eğitimle ilgili ayrı, ayrı meclis ve nezaretleri birleştirilerek, tek merkezden yönetecek olan ve hükümet içinde yer alan bir kuruluş ortaya çıkmıştır. Bu nezaretin nazırlığına Sami Abdurrahman Paşa, müsteşarlığa Mekâtib-i Umumiye Nazırı Hayrullah Efendi, Nezaret mektupçuluğuna Raşit Efendi atanmıştır.³¹

Maarif Nezaretinin görevleri, 3 Mart, 1861 tarihli bir genelge ile belirlenmiştir.

Bu belgede, Maarif Nezaretinin, öğretim dereceleri ve eğitim sistemiyle ilgili

27 Kodaman; a.g.e., s.35 vd; Unat; a.g.e., s.19.

28 Unat; a.g.e., s.19 vd.

29 Koçer; a.g.e., 49; Cahit Bilim; İlk Türk Akademisi; Encümen-i Daniş"; H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi, III/2 (1985).s.81-97.

30 Unat a.g.e., s.20; Koçer; a.g.e., s.64.

31 Cevat; a.g.e., s.66; Tüccarzade; a.g.e., s. 21 vd; Unat; a.g.e., s.21.

düzenlemeler yer almıştır. ³² Maarif-i Umumiye Nezaretinin kurulmasıyla hükümet, eğitim işlerini artık Batılı yöntemlerle düzenlemeye başlamıştır. Nitekim 1869 yılında yürürlüğe giren “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”, özellikle Fransız sistemi örnek alınarak hazırlanmıştır. ³³ Bu nizamname ile Maarif Islahatı teşkilâtlandırılmış ve Maarif bir devlet işi olarak ele alınmıştır.

1869 Nizamnamesi ile Özel Okullar Dairesi ile Genel Okullar Dairesi’ne bir de merkezde “Meclis-i Kebir-i Maarif” eklenmiş, taşra teşkilâtı olarak da “Vilayet Maarif Meclisi” kurulmuştur ³⁴.

1879 yılı Temmuz’unda nezarete ait işler, beş daireye bölünerek her bir dairenin başına Meclis-i Maarif üyelerinden biri getirilmiştir. Nezaret, Mevcut Yazı, Muhasebe ve Evrak servislerinden başka,

- 1) Mekâtib-i Âliye (Yüksek öğretim),
- 2) Mekâtib-i Rüştîye (Orta öğretim)
- 3) Mekâtib-i Sıbyaniye (İlköğretim),
- 4) Te’lif ve Tercüme,
- 5) Matbaalar (Yayın) dairelerine ayrılmıştır. ³⁵

1882’de Telif ve Tercüme Dairesi yerine “Encümen-i Teftiş ve Muayene” kuruluşu geçmiş, Matbaalar Dairesi de bu heyete bağlanmıştır. Mekâtib-i Sıbyaniye Dairesi “Mekâtib-i İptidaiye” adını almıştır.

1879’da üye sayısı beşe indirilen ve haftada iki gün toplanmaya başlayan Daimi Meclis-i Maarif’in çalışma tarzı, 1884’te değişmiştir. Bu tarihten sonra, Meclis-i

³² Kodaman; a.g.e., s.44; Unat; a.g.e., s.22; Koçer; a.g.e., s.71.

³³ Zeki Ökmen; “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Safvet Paşa”, Hayat Tarih Mecmuası, C.1, Yıl: 7, Sayı:5, Haziran 1971, s.58-62; Nizamname için bkz.: Cevat; a.g.e..s..470 vd; Kazamias; a.g.e.,s.63; Berkes; a.g.e., s.209, Sadrettin Celal Antel; Maarifimiz ve Meseleleri, İstanbul,1939, s. 541 vd.

³⁴ Koçer; a.g.e., s.91; Unat; a.g.e., s.23 vd.

³⁵ Unat; a.g.e., s.25.

Maarif, yeniden her gün toplanmaya başlamış, reisliğine Ali Haydar, üyeliklere ise Selim Sabit ,Hilmi Efendi, Ahmet ve Aziz Beyler tayin edilmişlerdir.³⁶

1866'da ayrı bir daire olarak bir "Mekâtib-i Gayrı Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği" oluşturularak başına Rum cemaatinden bir paşa atanmıştır.1892'de "Mekâtib-i Âliye Dairesi" kaldırılarak, bir "Mekâtib-i İdadiye Dairesi " kurulmuştur. 1893'de Meclis-i Maarif ve Teftiş kadroları biraz genişletilmiş, 1894'de de Mektub-i Kalemi'ne bağlı olarak Sicill-i Ahval (Personel) ve İstatistik şubeleri kurulmuştur.1896'da beş kişilik bir Tetkik-i Müellefat Komisyonu daha kurulmuştur. 1898'de merkez kadrosunda, Meclis-i Maarif'te üye sayısı, teftiş kadrosunun, tahkik memurlarıyla birlikte 25'i geçmiştir. Ayrıca Nezaret Dava Vekilliği, bir Tercümanlık ve bir Mimarlık kadrosu da oluşturulmuştur.³⁷

Maarif Nezareti'nin Merkez Teşkilâtında bu gibi gelişmeler olurken, Tanzimat'tan itibaren eğitim kurumlarında da gelişmeler görülmüştür.Tanzimat'a kadar kızlar sadece Sıbyan Mekteplerine girebiliyorlardı. Tanzimat döneminde yavaş yavaş orta öğretim okulları yerleşmeye, hatta kızlar da bu ortaöğretim kurumlarına girmeye başlamıştır. 1848'de Darümuallimin, 1870'de Darümuallimat gibi okullar açılmıştır.Tanzimat döneminde yeni okullar açılmasına rağmen eski okullar da işlevlerini sürdürmüştür. Bu da ülkede ikilibir eğitimin doğmasına neden olmuştur.

Tanzimat döneminde meslek okulları ve idadilerin açılmasına da önem verilmiştir.İdadiler, rüştiyelerin üzerinde yüksek öğretime öğrenci hazırlamak amacıyla kurulmuşlardır. ³⁸ Ancak idadiler, Tanzimat döneminde fazla gelişmemiştir. İdadilerin esas gelişmesi, II.Abdülhamit Devri'nde (1876-1909) olacaktır. Bu dönemde hem Rüştiyelerin hem de İdadilerin sayısı arttırılmıştır.

³⁶ Kodaman; a.g.e., s.33.

³⁷ Unat; a.g.e., s.25 vd; Karal; a.g.e., C.8, Ankara,1988, s.389.

³⁸ Ergin; a.g.e.,C.II, s.495-496.

Meslek okulları konusunda da bir takım girişimlerde bulunulmuştur. İstibdat rejiminin devamını sağlamak için II.Abdülhamit özellikle Mülkiyenin gelişmesiyle yakından ilgilenmiştir. Ayrıca bu dönemde Mülkiye, Maliye, Hukuk ve Ticaret Okulları açılmıştır. Kız ve erkek öğretmen okullarıyla yine kız ve erkek sanat okullarının sayısı arttırılmış, Güzel Sanat Okulu (Sanayii Nefise) ile Şehzadegân ve Aşiret Mektepleri kurulmuştur.³⁹ Ancak İstibdat Devrinde (1876-1908), okulların sayısı artmasına rağmen, eğitimin niteliği artmamış ve eğitim de istibdat idaresinin ağır baskısı altında kalmıştır.

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte eğitim daha özgür bir ortama kavuşmuş, eğitimde gelişmeler görülmüştür. 1900 'de "Darülfünunu Şahane" adıyla açılan yüksek öğretim kuruluşu da 1908'de Meşrutiyetle birlikte serbestliğe kavuşmuştur.

1913'de kabul edilen "Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı" ile Sıbyan Mektepleri ve Rüştüyeler, "Mekâtib-i İptidaiye" adı altında birleştirilmiş ve öğretim süresi altı yıl olan İptidai Mektepleri'ne çevrilmiştir.

İlköğretimin birinci kademesi olan Mekteb-i İptidai'de okuma-yazma, hesap, din bilgisi gibi temel bilgiler veriliyordu⁴⁰. İlköğretimin ikinci kademesi olan Mekteb-i Rüştüye'de Kur'an, Okuma, Dinbilgisi, Türkçe, Arapça, Hesap, Coğrafya, Türk ve İslâm Tarihi, Güzel Yazı gibi, dersler okutuluyordu.⁴¹ II.Abdülhamit Devrin'de Rüştüyelere Fransızca dersi, ayrıca Resim iş, Beden Eğitimi, Müzik gibi dersler de konulmuştur. Sıbyan Mektepleri yerine ana okulları açılmış, İdadi ve Sultaniler ise, ortaöğretim kurumlarını oluşturmuştur.

II.Meşrutiyet döneminde öğretmen okulları açılmasına, teknik ve yüksek öğretime de önem verilmiştir. Bu okulların sayısı ve niteliği arttırılmaya çalışılmıştır.

³⁹ Karal; a.g.e., C.8. s.395-400.

⁴⁰ Ergin; a.g.e, C.IV.s.1409.

⁴¹ A.g.e., C.II, s. 581.

Bu dönemde Gece Dersleri Mektebi (1908), Rüsûmat Memurları Mektebi (1909), Polis Memurları Mektebi (1909), Dişçi Mektebi (1909), Muzika Mektebi (1910), Maliye Memurları Mektebi (1910), Kondüktör Mektebi (1911), Belediye Memurları Mektebi (1911), Kadastro Memurları Mektebi (1911), Evkâf Memurları Mektebi (1911), Darülbedayi (1914), Tabib Müşavirliği Mektebi (1915), Şimendifer Memurları Mektebi (1915), Darülelhan (1916) olmak üzere çok çeşitli okullar açılmıştır.⁴²

Yüksek öğretim alanında da Dini İlimler , Fen, Tıp, Edebiyat ve Hukuk olmak üzere beş bölümden oluşan Darülfünun'a "İlmi Özerklik" tanınmıştır. ⁴³

Bu dönemde ülkedeki azınlık okullarının durumuna bakacak olursak; Meşrutiyet'e girerken, azınlık ve yabancıların kendilerine ait okulları vardı. Bu okullar, her türlü devlet denetimi ve teftişinden uzak olarak öğrenimlerini sürdürüyorlardı. II.Meşrutiyet döneminde Maarif Nezareti, bu okulları denetim altına almak ve teftiş etmek, programlarını düzenlemek, öğretmenlerini tayin etmek, Türkçe derslerini zorunlu kılmak istemiş ise de başarılı olamamıştır. Azınlıklar, kapitülasyonlara dayanarak, bu müdahaleye karşı çıkmışlardır.⁴⁴ Ancak 1915 tarihli "Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi" ile Türkçe, Türkiye Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türkçe olarak ve Türk öğretmenler tarafından okutulması zorunluluğu getirilerek, azınlık okullarında devletin gözetimi bir dereceye kadar sağlanmıştır.

Meşrutiyet'in ilânından sonra, Maarif'in merkez teşkilâtında da bazı değişiklikler yapılarak "Meclis-i Kebir-i Maarif", bir başkan ve beş üyeden kurulu daimi bir kurul haline getirilmiştir.

⁴² Geniş bilgi için bkz.: Cahit Kavcar ; II.Meşrutiyet Devri'nde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923), Ankara, 1981, Kodaman; a.g.e.,Yahya Akyüz;Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1982.

⁴³ Cemil Bilsel; İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul, 1943, s. 24; Unat; a.g.e., s.54; Mehmet Ali Ayni; Darülfünun Tarihi, İstanbul, 1927, s . 35.

⁴⁴ Ergin; a.g.e., C IV, İstanbul,1977, s.1455-1478.

Nazırlık daireleri de şu şekilde adlandırılmıştır.:

- 1-Tedrisat-ı İbtidaiye (ilköğretim),
- 2-Tedrisat-ı Taliye (Ortaöğretim),
- 3-Mekâtib-i Hususiye (Özel Öğretim).
- 4- Tahrirat,
- 5-Muhasebat (Saymanlık,)
- 6-Sicil İşleri,
- 7-İstatistik,
- 8-Donatım,
- 9-Evrak.

1910'da bir Tedrisat-ı Âliye (Yükseköğretim) Dairesi ile bağımsız bir Kütüphaneler Müfettişliği oluşturulmuştur. Maarif Nezaret'inin müfettişleri de Meclis-i Kebir-i Maarif'e bağlanmıştır.

9 Mart 1912'de çıkarılan bir yönetmelikle Maarif Nezareti'nin merkez kuruluşu yeni baştan belirlenmiş, 28 kişilik bir Daimi Meclis-i Maarif oluşturulmuştur. Öğretim daireleri de; 1-Âliye, 2- Tâliye, 3-İbtidaiye olarak üçe indirilmiştir. Ayrıca ilköğretim ve okul yapımı işleri için ilköğretim kurulları meydana getirilerek birer danışma organı oluşturulmuştur. Bundan başka Meclis-i Kebir-i Maarif'in bir ay süreli yıllık toplantılar yapması esası da kabul edilmiştir. Bu toplantılara her yıl Maarif Nezâreti tarafından seçilecek 10 il Maarif Müdürü, 5 Sultani ve İdadi müdürü veya öğretmeni, 5 öğretmen okulu müdür veya öğretmeni, 5 özel okul müdür yahut öğretmeni ile sayısı 12'yi geçmemek üzere Nazırın dışarıdan bulacağı kişiler katılacaktı.

Meclis-i Kebir-i Maarif, 1914 yılında Maarif Nazır Şükrü Bey'in zamanında ortadan kaldırılmış, eğitim teşkilâtına bir İstatistik Bürosu, bir Mimari Şubesi, bir Okul Sağlık Dairesi eklenmiştir. Ayrıca savaşta ölen şehitlerin yetimleri için

Darüleytamlar açılmış, aynı zamanda Maarif Nezaretine bağlı “Darüleytamlar Genel Müdürlüğü” kurulmuştur.⁴⁵

Mütareke sırasında, Te’lif ve Tercüme Heyeti ortadan kaldırılmış ve Meclis-i Kebir-i Maarif küçük bir kadro ile yeniden kurulmuştur.

Bir yanda İstanbuldaki bu Maarif Nezareti varlığını sürdürürken, öbür yandan da 23 Nisan 1920’de BMM’nin Ankara’da toplanmasını izleyen günlerde yeni Türkiye Devleti’nin Maarif Vekâleti kurulmuştur.(2 Mayıs 1920)⁴⁶ Böylece eğitim ile uğraşan biri İstanbulda ” Maarif-i Umumiyye Nezareti” , diğeri Ankara’da “Maarif Vekâleti” olmak üzere iki idari teşkilât ortaya çıkmıştır. Her ne kadar İstanbul Maarif Nezareti’nin İstanbul dışındaki okullar üzerinde bir etkinliği kalmamış ise de okullara genelgeler, okul programları ve araç-gereç yollamaya devam etmiştir.⁴⁷ Her iki yönetim de öğretmenleri kendi yanına çekmek istemiştir. Bu mücadelede öğretmenler, daha çok Maarif Vekâleti’nin yanında yer alarak yeni devletin kuruluşuna katkıda bulunmuşlardır.

Sonuçta 1922 yılı sonlarında,İstanbuldaki eski Osmanlı yönetimine ait bütün “Nezaret”lerin kaldırılmasıyla birlikte Maarif Vekâleti,tüm ülkenin eğitiminden sorumlu bir vekâlet olmuştur.⁴⁸

İlk kurulduğunda ikişer, üçer kişilik beş daireden (Program, İlk Tedrisat, Orta Tedrisat, Asarı Atika ve Sicil Müdürlükleri) oluşan Maarif Vekâleti’nin zafer kazanıldıktan ve İstanbul’da bulunan Maarif Nezareti kapandıktan sonra daireleri genişletilmiştir.Program Heyeti, bir süre sonra “Telif ve Tercüme Dairesi” olarak

⁴⁵ Unat; a.g.e., s. 25 vd.

⁴⁶ Nevzad Ayas; Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler, Ankara, 1948, s.121; Reşat Özalp; Ataünel Aydoğan; Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı, İstanbul, 1977, s. 29.

⁴⁷ Muallim Aydoğdu; “Maarif Siyaseti-Muallimlik Meselesi”,HM, 3 Ocak 1923. Akyüz; a.g.e., s.201.

⁴⁸ “İstanbuldaki bütün Nezaretler ilga edildi”, HM,8 Kasım 1922.

yeniden düzenlenmiş, ayrıca Yüksek Öğretim, Teftiş Heyeti ve "Sicil"den ayrı bağımsız bir İstatistik Dairesi kurulmuştur.⁴⁹ Böylece Maarif Vekâleti'nin yapısı şu şekli almıştır.⁵⁰

- a) Müsteşarlık,
- b) Yükseköğretim Müdürlüğü,
- c) Ortaöğretim Müdürlüğü,
- d) İlköğretim Müdürlüğü,
- e) Vekâlet Müfettişlikleri,
- f) Sicil Müdürlüğü,
- g) İhsaiyat Müdürlüğü,
- h) Hars Müdürlüğü,
- ı) Hususi Kalem Müdürlüğü,
- j) Telif ve Tercüme Heyeti.

⁴⁹ Özalp; a.g.e., s.29; Unat; a.g.e., s.26.

⁵⁰ Ayas; a.g.e., s. 120.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE EĞİTİMİN GÖRÜNÜMÜ (1920-1923)

A- 1920'LERDE EĞİTİMİN DURUMU:

1920'de BMM, çok olumsuz koşullar altında kurulmuştur. Ülke topraklarının üçte ikisi savaş alanı olmuş ve olmakta, her taraf yanmış, yıkılmış ve yıkılmaktaydı. Ulus, yoksul ve yorgun düşmüştü. Başlattığı Kurtuluş Savaşı'nda son imkânlarını kullanmaktaydı. Bu durumda, bir yandan eğitimde gelişme sağlanmaya çalışılırken diğer yandan da düşmanla mücadele edilecektir. Her şeyden önce vatanı kurtarmak ve bağımsızlığın kazanılması gerekiyordu. Bu nedenle, tüm imkânlar, düşmanın yurttan atılması için kullanılacaktır. Ülkenin bu durumunda bile eğitime önem vermek, üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü, yeni Ankara Hükümeti, eğitim savaşında da zaferler kazanmak istiyordu.

BMM Hükümeti oluşturulduktan sonra Maarif Vekili seçilmiş olduğu halde ortada bir bakanlık örgütü yoktu. Maarif binaları; arşivleri, dosyaları ve memurları ile İstanbul'da idi. Bu nedenle; her şeyi yeni baştan kurmak gerekiyordu.

Bunun için de ilk önce yapılacaklar anahatlarıyla belirlenmeliydi. Nitekim., 1920 yılı Mayıs ayının başlarında Rıza Nur Bey, BMM'nin ilk Maarif Vekilliğine seçildikten sonra,9 Mayıs 1920'de de Hükümetin, BMM'nde okunan programında eğitimle ilgili amaçları ve yapılacak işleri şu şekilde belirlenmiştir.¹

“Milli Eğitim işlerinde amacımız; çocuklarımıza verilecek eğitimi, her anlamı ile dini ve milli bir hale koymak ve onları hayat savaşında başarılı kılacak, dayanaklarını kendi benliklerinde bulduracak teşebbüs kudreti ve kendine inanma gibi karakter verecek, üretici bir fikir ve şuur uyandıracak bir seviyeye ulaştırmak; bütün okullarımızı en bilimsel ve en modern olan bu temel ile sağlık kurallarına göre yeniden düzenlemek ve programlarını ıslah etmek; milletin karakterine, coğrafi şartlara, tarihi geleneklerimize, sosyal bünyemize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek; halk kütesinin sözcüklerini toplayarak dilimizin kamusunu yapmak, milli şuurunu geliştirici tarihi, edebi ve sosyal eserleri, uzmanlarına yazdırmak; eski eserleri kütüğe geçirmek ve korumak; Batı'nın ve Doğu'nun bilimsel ve teknik kitaplarını dilimize çevirmek; kısaca bir milletin hayat ve varlığını korumak için en önemli etken olan eğitim işlerinde dikkat ve özel bir gayretle çalışmaktır.Bu gün ise,jlk işimiz mevcut okulları iyi bir şekilde idare etmektir”.

Bu şekilde bir yandan yapılacaklar belirlenirken,diğer yandan da Maarif Vekâleti'nin ilk merkez örgütü dört genel müdürlük halinde kurulmuştur.Bunlar, bir Genel Müdür ve iki kâtipten meydana gelen İlköğrenim, Ortaöğrenim, Hars ve İstatistik Genel müdürlükleri'dir. Ancak taşra örgütü hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmayan vekâlet, emri altındaki okulların ve öğretmenlerin gerçek durumunu da bilmiyordu. Bu konuda toplanan bilgilerle elde edilen istatistiklere göre; Ankara

¹ TBMMZC; Dev.: I, İçt.: 1, C.1, Ankara,1959, s.241 vd; Kâzım Öztürk; T.C.Hükümetleri ve Programları, İstanbul, 1968, s.15.

Hükümetine bağlı 38 vilayet ve sancakta 2345 ilkokul vardı. Bu okullardan 581 tanesi kapalıydı. İlkokulların öğretmen sayısı 2384'ü erkek, 677'si kadın olmak üzere 3061'dir. Bunlardan ancak 875'i öğretmen okulu mezunu idi. Geri kalanlar, çeşitli kaynaklardan toplanmıştı. Orta öğretimde 28 Sultani, 50 -60 kadar İdadi ve 18 kadar Öğretmen Okulu vardır. Savaş yıllarında Anadolu köylerinin %98'i okulsuzdur.²

İşte Maarif Vekâleti, bu olumsuz ve zor şartlar içindeki eğitimi devr alırken, Anadolu'ya egemen olabilmek için büyük çaba sarfetmek zorunda kalmıştır. Çünkü, 1920 Türkiye'sinde, Anadoludaki okullar ve öğretmenler üzerinde İstanbuldaki Maarif-i Umumiyye Nezareti ile Yunanlıların işgali altındaki bölgelerde oluşturdukları Anadolu Eğitim Müdürlüğü de etkili olmak istiyordu.³

Maarif-i Umûmiyye Nezareti ile Maarif Vekâleti, Anadoluya egemen olma konusunda savaşırken, Yunanistan, Anadolu'ya bir Eğitim Genel Müdürü tayin etmiştir. Bu Genel Müdür, verdiği bir emirle “Şimdilik yalnız Dil dersleriyle Tarih öğretimini değiştiriyoruz. Rumca, resmi dil olacaktır. Bundan sonra özel ve resmi okullar yoktur; hepsi bir idare altında toplanmıştır” diyerek bütün okulları Yunan hükümetine bağlamayı amaçlamıştır.⁴

Bu durum karşısında Ankara Maarif Vekâleti, daha örgütlü çalışmak zorunda kalmış ve Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek, toplantılar yaparak onları kendi ilkeleri doğrultusunda birleştirmeye gayret etmiştir. Bu amaçla 1920 Temmuz'unda

² İlhan Başgöz, Howard E. Wilson; Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Ankara, 1973, s. 59 vd. Aynı konu, meclis görüşmelerinde de gündeme gelmiştir. Maarif Vekili Rıza Nur Bey yaptığı açıklamada yapılan istatistiğe göre; 28 sultani (lise) bulunduğunu, bunların birkaçının işgal edildiğini, bu okulların yatılı öğrencisinin 340, gündüzlünün 2591, öğretmen ve memur sayısının 587 olduğunu her öğretmene 20 öğrenci düştüğünü belirtmiştir. Rıza Nur'un söylediğine göre, her sultaniye yılda 6000 lira harcanmaktadır. Oysa Galatasaray Sultani'sinin yıllık gider 40.000 lira ile 50.000 lira arasındadır. 50-60 kadar da idadi (ortaokul) vardır. İptidai mektepleri (ilkokullar)'nın en az 40.000 öğretmene ihtiyacı vardır. TBMMZC: Dev.: 1, C.5, Ankara, 1942, s.98 vd.

³ Muallim Aydoğdu; a.g.m., s.2.

⁴ “Türkiye Mektepleri”; HM, 7 Kasım 1920.

Ankara'da "Muallime ve Muallimler Cemiyeti" kurulmuş, 7 Mayıs 1921'de bu örgütün adı "Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği" olarak değiştirilmiştir.⁵

İşte Maarif Vekâleti, Anadolu eğitimini devralırken pek çok sorunlarla karşılaşmıştır. Bu dönemde okul ve öğretmen sayısı yetersizdi. Bunun yanında öğretmenlere maaş verilemiyordu. İdare-i Hususiyelerin bütçesi de yetersiz olduğundan, mevcut okullar da kapanıyordu. Böyle olumsuz ve zor şartlar içindeki eğitimi devralan Maarif Vekâleti, ilk önce ülkede mevcut okulları iyi bir şekilde idare etmeye çalışmış, daha sonra ise, tüm imkânlarını kullanarak, eğitimi daha iyi duruma getirmek için çaba harcamıştır.

1- ÜLKEDEKİ OKULLARIN DURUMU

a) İlk öğretimdeki Sorunlar

Önceki devirlerin okul ve öğretmen eksikliği, mali imkânsızlık gibi sorunları yanında, ülkede mevcut eğitim sistemi de olduğu gibi, Maarif Vekâleti tarafından devralınmıştır.

İmparatorlukta 1913 tarihli İlköğretim Kanunu ve yine aynı yıl kabul edilmiş İl İdare Kanununa göre, ilkokulların yönetimi ve masrafının karşılanması, özel idarelere (İdare-i Hususiye) bırakılmıştı. İlkokulların idaresi ile İlk Öğretim Kurulları görevli olup, bu kurulları da İl İdare Kurulları kontrol etmekteydi. İl İdare Kurulları, Valinin başkanlığında genellikle medrese mezunları veya yerli eşraftan oluşmaktaydı. İlkokulların yapımı, idaresi, öğretmenlerin tayini, maaşlarının miktarı, okulların teftişi, İl Eğitim bütçelerinin hazırlanması gibi konularda bu kurullar, tam yetkiliydi. Hazırlanan eğitim bütçeleri bile Maarif Vekâleti tarafından değil, Dahiliye Vekâleti tarafından denetlendiğinden, Maarif Vekâleti'nin kendi

⁵ Yahya Akyüz; Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940), Ankara, 1978, s.178 vd.

bütçesini bile inceleme yetkisi bulunmamaktaydı. ⁶

İller; hem ilköğretimin hem de 1914'ten itibaren öğretmen okulları ve liva idarelerinin masrafını; Âşar vergisinden ve halktan toplanan özel eğitim vergisinden, “Masarif-i Mecbure” den sağlıyordu. Ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle, Âşar vergisi alınamıyordu. Savaşın son zamanlarında da Âşar vergisi, dış borçları ödemek amacıyla ayrıldığı için Âşardan, eğitim için yararlanılamıyordu. Ortaya çıkan açık da “Masarif-i Mecbure”den karşılanmaya çalışılıp halka yükleniliyordu.

Masarif-i Mecbure; her bölgedeki okulun giderlerini, yine o bölgenin halkı tarafından ödenmesi için alınan bir vergi olup bu vergiyi herkesin vermesi gerekiyordu. Bu verginin miktarı; bölgedeki okulun yıllık masrafı ve öğretmenin aylığı hesaplanıp o bölgenin nüfusuna bölünerek, İl İdare Kurullarınca hesaplanıyordu. Eğer köy kalabalıksa, kişi başına daha az vergi, kalabalık değilse daha fazla vergi düşüyor, bu da haksızlıklara ve şikâyetlere sebep oluyordu. ⁷

Bu konu, çoğu kez mecliste tartışmalara sebep olan, dönemin önemli bir sorunu olmuştu. Maliye Vekili Ferit Bey; İdare-i Hususiye meselesinin memlekette bütçeye bakılmaksızın, bütçenin karşılayamayacağı derecede okullar açılması ve öğretmenler tayin edilmesi olduğunu, meselenin hangi okulları hangi mahallere bırakılacağını ve o mahallere ne gibi varidat verileceğinin belirlenmesiyle çözümleneceğini söylemiştir. ⁸

1337/1921 maarif bütçesi görüşülürken de, “Masarif-i Mecbure” tekrar gündeme gelmiştir. Ankara milletvekili Hacı Atıf Efendi; Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'na göre, her köyden vergi alındığını, bu verginin diğer vergilerin iki misli, en aşağı bir misli olduğunu, köylünün bu vergiden başka 310 lira Tedrisatı İptidaiye parası, 9600 kuruş Ağnam parası, Tedrisatı İptidaiye için yeniden 30 lira vermek zorunda olduğunu ifade etmiştir. ⁹

⁶ Başgöz; a.g.e., s.78.

⁷ A.g.e., s.79.

⁸ TBMMZC; Dev: 1, İçt.:1, C.5, Ankara, 1942, s.250.

⁹ TBMMZC; Dev: I, İçt.: I, C.8, Ankara, 1945, s.167.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi; Tedrisatı İptidaiye'nin gayri müslimlerden de alınarak müslümanların yükünün hafifletildiğini belirtmiştir. Hamdullah Suphi'ye göre; memleketimiz çok uzun savaşlar nedeniyle sefalet içinde olduğundan, bu vergiyi köylülerden almak zordur. Bu vergiyi alabilmek için ya halkın malı satılacak ya da zor kullanılacaktır. Masarifi Mecbureyi tahsil eden Maliye tahsildarları, ikinci işleri olduğu için buna önem vermemektedirler. Hamdullah Suphi, halkçılığa giderken Muhasebe-i Hususiyeyi kaldırmak taraftarı olmadığını, bazı düzenlemeler yapılması gerektiğini söylemiştir. ¹⁰

5.12.1337 tarihli meclis toplantısında Besim Atalay da bu verginin verilmesi, tevziatın kaza namına yapılması gerektiğini söylemiştir. Maarif Vekili Vehbi Bey'in belirttiğine göre ; Tedrisatı İptidaiye Kanunu bir kararname olup, Meclisin onayına sunulduktan sonra, Tedrisatı İptidaiye ile yapılacaklar gerçekleşecek ,öğretmenlerin azil ve terfileri hakkında daha ciddi çalışmalar yapılacaktır.

Vehbi Bey; Maarif Vergisi ve Masarifi Mecbure hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre; "Maarif Vergisi" olarak üç çeşit vergi vardır. Bunlardan birisi, Maarif Komisyonlarının memleket ianesiyle meydana getirdikleri akaar ve çeşitli varidattır. Köprü resmi, ılıca varidatı, kaplıca varidatı gibi çeşitli varidattır. İkincisi Varidatı Muzamma, Maarif Hisse-i İanesi, üçüncüsü Masarifi Mecbure'dir. Bu, eskiden komisyonların idare ettikleri okulların masraflarının karşılığı olup açılması lazım gelen Mekâtib-i İptidaiye için bu Masarifi Mecbure kabul edilmiştir.

Masarifi Mecbure, hangi köyde okul açılmış ise o köyün masrafı olup ilköğretim zorunlu olduğu gibi, bu da zorunludur.

Maarif Vekili, her yerde ilkokul açmanın olanağı olmadığını, yeterli öğretmen bulunmadığını, herhangi bir köy, okul açmak isterse ve bu Meclisi Umumiyece uygun görülürse açıldığını ve okulun masrafının, bu köy tarafından karşılanacağını belirterek bu verginin o köyün ahalisine yükleneceğini, bundan başka yol olmadığını belirtmiştir. ¹¹

¹⁰ A.g.e., s.168.

¹¹ TBMMZC; Dev: I, İçt.: 2, C. 15, Ankara, 1958, s. 30 vd.

Maarif Vekâleti'nin okul olsun olmasın , her köyden bu vergiyi 3-5 misli aldığına dair şikâyetler de olmuş, Tedrisât-ı İptidaiye'nin 15.maddesinin kaldırılması konusu mecliste gündeme gelmiştir. Bir kısım milletvekilleri, miktarın çok olması nedeniyle köylerin bunun altından kalkamadığından, bu maddenin kaldırılmasını istemişlerdir .¹²

Maarif Vekili de Masarif-i Mecbure ile ilgili pek çok şikayetin alındığını¹³ söylemiş, meclisin 23.9.1338 tarihli toplantısında "...şimdi bu Masarifi Mecbure ile idare edilmekte olan iki bin küsûr zükûr iptidaisi ve üçyüz yirmi dört kız iptidaisi,otuz bir ana mektebi vardır. Binaenaleyh evvel emirde memleketimizde mevcut beş bin mektebin karşılığı bulunduktan sonra bu maddenin mevzuu bahsedilmesi icabeder..." diyerek eğer vergiye dokunulursa beş bin okulun kapanacağını, bu nedenle başka bir usul bulunup onun yerine konulmasının gerektiğini belirtmiştir. ¹⁴

Nitekim taşraların maarif durumu gözönüne alındığında, Masarifi Mecbureyi birdenbire kaldırmak mümkün olamamaktaydı.Maarif Vekili İsmail Safa'nın belirttiğine göre; 35 livada Masarifi Mecbure olarak 1.300.000 lira alınmaktadır. Bu vergi kaldırılınca taşralarda maarif büsbütün sönecek, okullar kapanacaktır. Bu açıdan İsmail Safa, verginin adil bir şekilde düzenlenmesinden yana olduğunu söylemiştir. ¹⁵

Sonuçta Tedrisatı İptidaiye Kanunu'nun 15. maddesine göre, Masarifi Mecburenin kaldırılması ve bundan doğacak açığın kapatılması için, Darülmualimin ve Darülmualimatlarla Mekâtibî Taliye maaşlarının Maarif Vekâleti bütçesine alınması ve Maarif Hissei İnesinin ve diğer varidatın tamamen Tedrisatı İptidaiye'ye ayrılması için 12 maddelik bir kanun layihası hazırlanmıştır. Ancak Masarif-i Mecbure'nin tamamen kaldırılmasının bir takım sakıncalara neden olacağı

¹² A.g.e., s. 27-29.

¹³ TBMMZC; Dev: I, İçt.: 3, C. 23, Ankara, 1960, s.12.

¹⁴ A.g.e., s. 156.

¹⁵ TBMMZC, Dev:1, İçt.: 3, C 26, Ankara, 1960, s.419

üzerinde durulmuş, kaldırılmasından çok bunun şehirlerde yüzde elli ve yüzde yetmiş beşe kadar çıkarılması teklif edilmiştir. Çünkü; Masarifi Mecburenin tamamen kaldırılması ile ortaya çıkacak açık yine millet tarafından kapatılacağından, pek bir değişiklik olmayacaktı. Ayrıca İsmail Safa'nın da belirttiğine göre, Masarifi Mecbure, İdarei Hususiyelerin önemli gelirini oluşturmakta, Âşar İnesi ve diğer alacaklarını alamayan İdare-i Hususiyeler, Masarifi Mecbureye ağırlık vermekteydiler. İsmail Safa'nın verdiği örneğe göre, Denizli livasının Masarifi Mecbureden 60.000 lira, İçel'in 8000 lira, Eskişehir'in 20.000 lira, Feke'nin 96.000 lira alacakları vardır. İdadi, Darülmuallimin ve Darülmuallimatlar, Vekâletçe alınsa bile, ortaya çıkan açık kapatılamaz ve bunun için bu vergiyi tamamen kaldırmamak gereklidir.¹⁶

Bu açıdan İdarei Vilayet Kanunu ile Tedrisatı İptidaiye Kararnamesi'nin Tadili için bir kanun hazırlanmış ve mecliste görüşülmüştür. Bu kanuna göre, kasaba ve köyler, bu vergiyi ödemek açısından nüfusuna göre bölümlere ayrılmıştır.¹⁷ Okul olmayan köylerden vergi alınmayacaktır. Halktan da tabii servetine göre vergi alınacaktır. Vergi konusunda, halk servetine göre derecelere ayrılmıştır. Darülmuallimin ve Darülmuallimatlarla Mekâtibî Tâliye'nin maaşları ve masrafları, Maarif Vekâletine alınmıştır. İdare-i Hususiye bütçelerinin maarife ait kısmının, bundan sonra Maarif Vekâletince incelenmesi kararlaştırılmıştır.

İptidai (İlkokul) öğretmenlerinin maaşları, bu kanunun yayınlanmasından itibaren altı yüz kuruştan başlayacak ve her iki senede yüz kuruş zam edilmek suretiyle hizmetlerinin 29. senesinde iki bin kuruşu bulacaktır.

Tedrisatı İptidaiye Meclisleri; Meclisi Umumi âzasından dört kişi, resmi ve özel

¹⁶ TBBMMZC; Dev: I, İçt.: 4, C. 28, Ankara, 1961, s.213-222.

¹⁷ Kanunun 1. maddesine göre; Mecmuu beş yüz haneden dîn kasaba ve köylerde mevcut iptidai mekteplere maaşat ve masarifinin yüzde otuzbeşi, beş yüzhaneden, bin beş yüz haneye kadar olan kasaba ve şehirlerde yüzde elli, bin beşyüzden fazla haneli şehirlerde yüzde altmış beşi mezkûr köy, kasaba veya şehir halkı tarafından temin ve tesviye olunur. A.g.e., s.397.

öğretmenlerce seçilmiş dört üye, Darümuallimin müdürü, iptidaiye müfettişi, sıhhiye müdüründen oluşacaktır. Bu meclis, başarılı gördükleri öğretmen hakkında bir rapor düzenleyerek Vekâlete gönderecekti. Vekâlet, bunu uygun görürse öğretmen ödüllendirilecekti.¹⁸

İşte bu değişiklikle özellikle ülkedeki iptidai mekteplerinin (ilkokul) durumu düzeltilmeye, halkın üzerindeki yük hafifletilmeye çalışılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, iptidai mekteplerinin tesis ve idaresi, ahaliye yani; İdare-i Hususiyelere aittir. Ancak memleketin içinde bulunduğu durum nedeniyle bu usul tam işleyememekteydi. Ankara'da bile okullar açılmamakta, açılanlarında ise, yakacak temin edilememesi yüzünden tam bir eğitim verilememekteydi.¹⁹ Bu durum da İdare-i Hususiyelerin para bulamamasından ileri gelmekteydi. Tüm Anadolu'da maarif için tahsis edilen para, ancak İstanbul'un tahsisatına yeterli olabilecek miktarda idi.²⁰ İdare-i Hususiyelerin en önemli geliri, Âşardan alınan Hisse-i Maarif olup, bu da malîyenin, muhasebenin eli ile alındığından, Maliye tarafından zamanında verilmiyordu. Bu taktirde İdare-i Hususiyeler, okul açmak ve öğretmenlerin maaşlarını verebilmek için Masarifi Mecbureye, dolayısıyla halka yüklenmiş, bu da şikâyetlere sebep olmuştur. Vergi ağırlaşıkça tahsilat gün geçtikçe azalmıştır. Buna bir çözüm bulmak için Âşar Hisse-i Maarifi, doğrudan doğruya İdare-i Hususiyelere bırakılmış, Tedrisatı İptidaiye kanununda yapılan değişiklikle, daha âdil bir düzen getirilmeye çalışılmış, idadi, Darümuallimin ve Darümuallimat masrafları, Muvazenei Umumiyyeye alınmıştır. Bu şekilde hem halkın hem de İdare-i Hususiyelerin üzerindeki yük hafifletilmeye çalışılmıştır. Ancak bu, mali güçlükleri çözümlenecek bir çare değildir. Nitekim ağır eğitim masraflarını karşılayacak çözümler bulunamamış ve bu masraflar, savaş bitene kadar genel bütçeden alınan avanslarla karşılanmaya çalışılmıştır.

¹⁸ A.g.e., s. 400-424.

¹⁹ TBMMZC; Dev: 1, İçt.: 2, C. 16, Ankara, 1958, s.36 (Karesi Mebusu Abdülgafur Efendi'nin Ankara iptidai mekteplerine dair suali).

²⁰ TBMMZC; Dev: 1, İçt.: 4, C. 28, Ankara, 1961, s. 397.

b) Orta ğretimdeki Sorunlar

Ortaöğretimde de mekân yetersizliği, parasızlık ve ğretmen eksikliği başlıca sorunları oluşturuyordu. Bu yüzden yeni okul aılamadığı gibi, eldekiler de korunamıyordu.

Nitekim okul kapatılması işinin sadece Ankara'da değil, bir çok yerlerde yapıldığını söyleyen Maarif Vekili Rıza Nur; bunun kimi yerde İdadi kimi yerde de Sultani Mektebi olduğunu ve bu kapatma işini bazen valinin, bazen ahalinin isteğiyle bazen de mutasarrıfın emriyle yapıldığını belirtmiştir.²¹

Btcenin kısıtlı olması nedeniyle, ortaöğretim kurumlarındaki bu sorunların çözülmesi için Sultanilerin İdadi haline getirilmesi önerilmiştir.²² Böylece hem dersler düzenli verilecek, hem de masraf daha az olacaktır. Maarif Vekili Rıza Nur; her İdadi Mektebine senelik 6000 lira masraf yapıldığını, buna karşılık sultani mekteplerinin en iyi rneği olan Galatasay Sultanisi'ne ise senelik 40-50 bin lira masraf yapıldığından, 6000 lira ile bir Sultani Mektebi'nin idare edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle, idadilerin ilk tedrisat kısmını Mekâtibî İptidai'ye bırakacağını, buradan yetişecek öğrencinin idadiye, oradan da Darlfnunlara gidebileceğini belirterek Darlmualimlerin de İdadiye verilmesiyle bu okulda bir ğretmen sınıfı açılacağını, derslerin aynı olup, öğretmenlerin mesleki dersler görerek staj yapacağını söylemiş, bu şekilde üç okulun masrafının bir okulda toplanacağını, böylece hem para. hem ğretmen hem de binanın yeterli gelerek, iyi bir eğitim verileceğini belirtmiştir..²³

Bu zor koşullar altında Maarif Vekâleti, çoğu zaman eldeki okulları bile idare edememiş, zorunluluklar yüzünden bir takım çareler düşünmüştür. Ancak ortada sadece para ve ğretmen sorunu yoktur. Bunun yanında, ihtiyaç üzerine işgal edilmiş okullar bile vardır. Bu durum da eğitimi aksatan bir sorundu. Nitekim diğer

²¹ Cumhurbaşkanları ,Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanları'nın Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, C.I, Ankara, 1981, s. 151. vd.

²² TBMMZC; Dev.: 1, İt.: 1, C.4, Ankara, 1981, s. 359.vd.

²³ TBMMZC, Dev.: 1, İt.: 1, C.5, Ankara, 1942, s.99 vd.

eğitim kurumlarında olduğu gibi ortaöğretimin de durumu pek iç açıcı değildi.

c) Yüksek Öğretimdeki Sorunlar

Maarif Vekâleti; İstanbul işgalden kurtuluncaya kadar Darülfünun işleri ile ilgilenememiştir. Ancak yükseköğretimle de ilgisini kesmemiştir. Anadolu'da Yükseköğrenimin temeli sayılabilecek çalışmalar başlatılarak, Ankara Sultanisi'nde "Âli Dersler" açılmıştır (1921). Bu dersler, her gün bir saat sürecek, ders programları da haftalık olarak yayınlanacaktı. Bu derslerle ilgilenen çok olmuş ve kayıtlar kısa sürede dolmuştur. Bu nedenle, başlangıçta kayıt olmayanların da izin alarak derslere girmeleri kabul edilmiştir.²⁴

"Serbest Âli Derslere" giren müderrisler, 19 Mart 1922'de vekâlette bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda Serbest Âli Dersler tartışılmış ve bazı kararlar alınmıştır. Buna göre; "Serbest Âli Dersler", yüksek bir kurum olup öğretim ve yönetiminde özerktir. Müderrisler fahri olarak ders verir ve öğrencilerden para alınmaz.

Dersler şunlardır : Lisaniyat, Tarih, Terbiye, İktisad-ı Nazari, İslâm Güzel Sanatları Tarihi, Hukuk-u Düvel, Maliye Şimdiki Yüzyılda Devlet, İktisadi Görüşler Tarihi. Bunun yanında, Müderrislerin seçiminin ve yeni bir kürsü açılmasının da, Müderrisler Heyeti'nce belirlenmesi ,bu derslere belli bir dönem sonunda devam edenlere belge verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵

Serbest Âli Derslerin ilk dönemi, Aralık 1921'de başlayıp 25 Mayıs 1922'de bitmiştir. İkinci öğretim yılı da 1922 Ekim'inde başlamıştır. Bu dönemde İlahiyat, Sosyal Sağlık ve Psikoloji alanlarında öğretim yapılmıştır.

Bunun dışında "Şark Medresesi" adıyla bir okul açılması, 1922'de tasarlanmıştır. Ayrıca ödeneği Evkâf Bütçesinden sağlanacak olan "Medrese-i Külliye" adında bir kurumun açılması da düşünölmüştür.²⁶ Ancak bu, gerçekleşmemiştir.

²⁴ "Âli Dersler"; HM, 30.11.1921.

²⁵ "Serbest Âli Dersler"; HM, 20.3.1922, s. 2.

²⁶ HM,; 23.10.1922.

Ülkede yükseköğretim henüz istenen düzeyde değildi. Yükseköğretimi daha iyi duruma getirmek için Yüksek Öğretmen Okulu, Enstitüler ve Konservatuvarların kurulması, Avrupaya öğrenci gönderilmesi gerekiyordu. Dolayısıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yükseköğretimde de yeniden yapılanması şarttı.

d) Halk Eğitimindeki Sorunlar

Maarif Vekâleti'nin halk eğitimi çalışmaları da olmuştur. Devrin tanınmış aydınları, halk için Ankara okullarından birinin salonunda serbest dersler veriyorlardı. Millet bahçesinde kurulan bir açık hava sahnesinde, toplantılar, temsiller yapılmıştır.²⁷

Maarif Vekili İsmail Safa, vilayet ve sancaklara gönderdiği bir genelgede, halkın eğitimine önem verilmesi, halk ile okul ve öğretmenlerin birbirine yaklaşması gereği üzerinde durmuştur. Bu da Maarif Vekâleti'nin halk eğitimine verdiği önemi göstermektedir.²⁸ 1923 hükümet programında da “Maarifin terbiyevi vazifelerinden birisinin halkın terbiye ve talimi” olduğu belirtilmektedir. Halkın eğitim ve öğretimi konusunda gece dersleri ve çırak okulları kurulacağı, halk diliyle ve halkın ihtiyacına uygun kitaplar yazdırılarak basılıp memleketin her tarafına dağıtılacağı açıklanmıştır.²⁹ Nitekim İsmail Safa'nın Maarif Vekilliği sırasında, memleketin çeşitli yerlerinde (40-50 yerde) gece okulları açılmış, bu okullara 100,150, 200 kişi devam etmiştir. Bu okullara maddi destek de sağlanmıştır. Ancak kitap ve öğretmen gönderilememesi yüzünden, bu okullar da fazla gelişmemiştir.³⁰

28

²⁷ Başgöz; a.g.e. s.64.

²⁸ “Maarif'in Bir Tamimi” ; HM, 28.11.1922.

²⁹ Öztürk; a.g.e., s.39.

³⁰ Cumhurbaşkanları.... ,C.I, s.250.

e) Azınlık ve Yabancı Okullarındaki Sorunlar

Ülkedeki azınlık ve yabancı okullarına karşı kararlı bir tavır alış, daha Osmanlı Devleti zamanında başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde 1915 tarihli “Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi” ile azınlık okulları üzerinde bir dereceye kadar denetim sağlanmıştır.

Ancak Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik olarak çıkmasından kısa bir süre sonra İstanbul, İtilâf devletlerinin askerlerince işgal edilmiştir. Bunun üzerine azınlık ve yabancı okulları, faaliyetlerini arttırmıştır.

BMM Hükümeti., kurulduğu tarihten itibaren yabancı ve azınlık okullarına karşı kararlı bir tutum içinde olmuştur. Nitekim Kurtuluş Savaşı yıllarına gelindiğinde Anadolu'da bulunan yabancı okullar, Amerikan okulları dışında kapatılmıştı.

Ancak azınlık okulları, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında propagandalarını arttırmıştır. Bu okullar, azınlıklar tarafından kendi propagandalarını yaptırabilmek amacıyla açılmıştır. Ancak bu şekilde azınlık okullarının açılmasına Maarif Vekâleti baştan beri karşı çıkmıştır. Nitekim Maarif Vekili Hamdullah Suphi; Rum ,Ermeni gibi azınlık okullarının tehlikeli olduğunu ve memleketi içten yıkacak tesirler yaptığını belirterek, “Tüm bunlar, bizim mekteplere gelmelidir. Ülkemizde böyle siyasi, ayrılıkçı cerayanlara izin veremeyiz” demiştir.³¹ Maarif Vekili'nin belirttiğine göre, Maarif Vekâleti'nin ülkedeki azınlık okullarını teftiş hakkı vardır. Cemaat okulları, ülkedeki sıbyan okulları derecesindedir. Ülkedeki okullar millidir. Bütün anasıra kapıları açıktır. Hıristiyan öğrencinin haftanın belirli bir gününde, bir rahipten ders almaları engelenilmez. Ancak azınlıkların da Türk okullarında okumaları istenmektedir. Yine de ayrı sıbyan okulları olması, vergi vermeyecekleri anlamına gelmez. Hamdullah Suphi; azınlıkların ister Türk okullarına gelsinler, ister gelmesinler, vergi (Masarif-i Mecbure) vermek zorunda olduklarını da belirtmiştir.³²

³¹ TBMMZC, Dev.: I, İçt: I, C.8, Ankara, 1945, s. 169.

³² A.g.e.; s.168.vd.

Yabancı okulları denetim altına alma çabaları ise, ancak Lozan Barış görüşmelerinden sonra sağlanabilmiştir. Türkiye’deki yabancı okullar konusu, Lozan Barış görüşmeleri sırasında kamuoyu ve basında sık sık gündeme gelmiş ve tartışılmıştır.

Baştan itibaren, Türk Devleti, isyanları çıkaranları yetiştiren, devleti içten yıkmak için çaba harcayan azınlık ve yabancı okullarına karşı tutarlı ve kararlı bir tutum içinde olmuştur. Her ne kadar İsmail Safa; bu kurumların geçmişlerinin kötü olmasına rağmen, Türkiye’nin her şeyi unutmaya hazır olduğunu bildirmişse de, artık her yabancı okulun kanunlara ve okullar hakkında konulmuş ve konulacak esaslara uymak zorunda olduklarını belirtmekten de geri kalmamıştır.³³

Böylece ülkedeki yabancı ve azınlık okulları, denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

2-ÖĞRETMENLERİN DURUMU

a) Öğretmenlerin Maaşı Sorunu

Maarif Vekâleti’nin ve TBMM’nin 1920’lerde uğraştığı en önemli eğitim sorunu, öğretmenlerin maaşıydı.

Bu dönemde öğretmenlerin durumu çok kötüydü. Maaşları çok azdı. En zaruri ihtiyaçlarını bile bu maaşla karşılayamıyorlardı. Bu nedenle, yakınlarından borç almak, eşyalarını ,aile yadigarlarını bile satmak zorunda kalıyorlardı. Bu durum da öğretmenleri, mesleklerinden soğutuyor , uzaklaştırıyordu.³⁴

Ancak tek sorun, öğretmenlerin maaşının az olması değildi. Öğretmenlerin hem maaşları azdı hem de bu maaşlarını uzun süre alamıyorlardı. Öğretmenler, maaş alamamaları yüzünden geçinmek için ev eşyalarını satmak, borç almak, hatta kimisi de meslekten ayrılarak başka mesleklere (polis, jandarma, kâtip,vb) geçmek

³³ “Mülkümüzdeki Ecnebi Mektepler”; HM, 21.11.1922.

³⁴ “Maişet Derdi”; Muallimler Mecmuası, Sene: 1, Sayı:3, 17 T.Sani 1922, s. 46-49.

zorunda kalıyorlardı.³⁵

İbtidai (ilkokul) öğretmenleri içinde 3 hatta 6 aydır maaş alamayanlar bile vardı. Bu yüzden gençler, Darülmuallimin ve Darülmualllimatlara girmemeye başlamışlardı.³⁶ Böylece gün geçtikçe hem meslektekilerin sayısı hem de öğretmen okullarındaki öğrenci sayısı azalıyordu. Bu açıdan öğretmenlerin refahının artırılması ve maaşlarının zamanında verilmesi gerekiyordu.

Öğretmenlerin maaşlarını alamamaları, zaten az olan il gelirlerinin savaş yüzünden azalmasından ileri gelmekteydi. Bazı okulların öğretmenlerinin maaşı, eskiden beri her vilayetin özel bütçesinden (Muhasebei Hususiye) verilirdi. İdare-i Hususiye-i Vilâyet Kanununa göre, her vilâyetin tahsildarları, halktan vergi toplarlar ve kendi sınırları içinde çalışan memurların maaşlarını öderlerdi. Bu toplanan vergiler arasında “Hisse-i Maarif” denilen bir vergiyle de ilkokul, öğretmen okulu, öğretmenleri ve idadi öğretmenlerinin maaşları verilirdi.

Ancak, bu yöntem işlemedi. Nitekim savaş dolayısıyla tamamen durmuştu.³⁷ Zira Doğu Anadolu, Rus işgalinden yeni kurtulmuştu. Dolayısıyla illerin maddi durumu çok zayıftı. Batı Anadolu ise, halâ işgal altındaydı ve il gelirleri işgalcilerin cebine gitmekteydi. İller, memurları arasında ayırım yapmakta, bir kısmının maaşlarını önce ödeyip para artarsa diğerlerinin maaşlarını da ödemekteydi. Bu diğerleri arasında öğretmenler de vardı. Dolayısıyla öğretmenler, maaşlarını zamanında alamamakta ve zor durumda kalmaktaydılar.³⁸ Hatta 8-10 ay bazen bir yıldan fazla maaş alamayan öğretmenler de vardı.³⁹ Bu nedenle, 1920 Türkiye’sinin en önemli sorunu, öğretmenlerin maaşının ödenmesi olmuştur.

Öğretmenlerin maaş alamaması sorunu, mecliste de sıkça tartışılan konular

³⁵ “Maarife Acıyoruz”; Muallimler Mecmuası, Sene: 1, sayı: 9, 30 Mayıs-1923, s.176.

³⁶ “Muallim Maaşları”, Muallimler Mecmuası, Sene: 1, Sayı: 12, 31 Ağustos 1923, s.244-245

³⁷ Akyüz; Türkiyede Öğretmenlerin... s.172-177; Shaw; a.g.e., C.II, s. 144.

³⁸ Akyüz; a.g.e., s.175. vd.

³⁹ Başgöz; a.g.e., s.62.

arasında yer almıştır. Meclisin 17.7.1336 tarihli toplantısında Siverek mebusu Mustafa Lütü Bey, Siverek livası öğretmenlerinin maaş alamamasının, Elâziz Mebusu Hüseyin Bey de öğretmenlere maaş verilememesinin sebeplerini sormuşlardır.

Rıza Nur Bey, yaptığı açıklamada sorunun bazen bütçe yetersizliğinden, bazen Özel İdare memurlarının kastinden doğduğunu, ama öğretmenlerin maaşlarını alamamaları yüzünden pek çok okulun kapandığını, Vekâletin ve meclisin telgraf, tahrirat ve istida yağmuruna tutulduğunu, bu yüzden Maarif Vekili olarak Maarif Müdürlüklerinden, öğretmen maaşlarını vermeyen memurların belirlenip Vekâlete bildirilmesini istediğini ve bu öğretmenlerin genel bütçeden maaş almaları için sekiz maddelik bir yasa tasarısı hazırladığını belirtmiştir.⁴⁰

Bu konuda Zile’de 10, Niğde’de 2, Sivas’ta 4, Amasya’da 7 aydır öğretmenlerin maaş alamadıklarına dair meclise şikayetler gelmiştir. Hatta bu yüzden bazı okullar kapanma tehlikesi ile karşılaşmıştır.⁴¹

Rıza Nur Bey, bu konuda “...mesele para verilememektir. İdare-i Hususiye işleri hiç bir vakitte doğru değildir ve bu ahval altında da doğrulamaz ve bu İdare-i Hususiyeden maaş alan muallimler de maaşlarını alamaz ve mekteplerde açılmaz. Bugün açılrsa da yarın yine kapanacaktır...” demiştir.⁴²

Konu, mecliste tartışılmış ve çeşitli çözüm yolları önerilmiştir. Bazı milletvekilleri, öğretmenlerin Muvazene-i Hususiyeden maaş almaya devam etmesini savunurken bazıları da İdare-i Hususiyelerin kaldırılmasını istemiştir.

Siverek mebusu Lütü Bey, meclise Muhasebe-i Hususiyelerin kaldırılması ve maarif memurlarının maaşlarının Muvazene-i Umumiyyeden verilmesi hakkında bir takrir sunmuştur.

Bu konunun tartışıldığı 4.11.1336 tarihli meclis toplantısında ise Kütahya

⁴⁰ TBMMZC; Dev:I, İçt.: I, C.2, Ankara, 1981, s.316-320.

⁴¹ TBMMZC; Dev: I, İçt. I, C.6, Ankara, 1943, s.203.

⁴² A.g.c, s.204.

milletvekili Ragıp Bey; öğretmenlere maaş verilememesinin sebebinin Muhasebe-i Hususiyeye yeterli para verilmemesinden kaynaklandığını, bu nedenle maarife daha çok önem verilerek gereken paranın Muvazene-i Umumiye'den Muvazene-i Hususiyeye verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Karesi milletvekili Vehbi Bey ise, "...Maarif bütçesine konulan parayı başka tarafa sarfettirmeyin..." demiştir.⁴³

Yine öğretmenlerin Muvazene-i Hususiyeden maaş almalarını savunan Karahisarısahib Milletvekili Memet Şükrü Bey, öğretmenlerin on aydan beri maaş alamadıklarını, İdare-i Hususiyeden alınan paranın istikraza karşılık tutulduğunu, Aşar ve maarif hissesinin Düyunu Umumiyeye yatırıldığını, İdare-i Hususiyeye'nin kendisine göre bir bütçesi olduğunu tahmini rakamlar nedeniyle bütçenin açık verdiğini söyleyerek, Rıza Nur Bey'in İdare-i Hususiyeye'yi baltalamak istediğini, İdare-i Hususiyeyi yıkmanın halkçılığı yıkmak, halkçılığı yıkmanın da Heyet-i Umumiye'yi yıkmak demek olacağını belirtmiştir.⁴⁴

Yine öğretmenlere maaş verilmesi konusuna bir çözüm olarak düşünülmüş olan İzmit Mebusu Hamdi Bey'in 20 Kanunuevvel (Aralık) 1336 tarihli ve "Ankara Darülmualimin ve Muallimat maaş ve masarifin Muvazene-i Umumiye'den verilmesine" dair teklifi, Layiha encümenince "Darülmualimin ve Muallimatın Masarifatı İdare-i Hususiyeye'den tesviye edilir, istisnai olarak Ankara'nın Muvazene-i Umumiye'den tesviyesi doğru değildir" denilerek reddedilmiştir.⁴⁵

Hatta bu konuya çözüm olarak mecliste bir kısım milletvekilleri İdare-i Hususiyeye'nin kaldırılmasını önermişlerdir. Ancak bu öneriye bazı milletvekilleri karşı çıkmıştır.

Mecliste yapılan bu tartışmalara rağmen konuya tam bir çözüm getirilememiştir. Öğretmenlerin maaş alamaması yüzünden bazı yerlerde okullar kapanmıştır

Ayrıca öğretmenler grev yapmışlardır. Bunun öncülüğünü de Ankara, Tokat, ve Yozgat öğretmenleri yapmışlardır (Kasım 1920). Öğretmenler protesto için derslere

⁴³ TBMMZC; Dev.: I, İkt.: I, C.5, Ankara, 1942, s.250-253.

⁴⁴ TBMMZC; Dev: I, İkt.:I, C.6, Ankara, 1943, s.212 vd.

⁴⁵ TBMMZC; Dev: I, İkt.:I, C7, Ankara, 1944, s.193 vd.

girmemişlerdir. İkinci öğretmen grevi, Nisan 1921'de İstanbul'da yapılmış ve başarılı olmuştur.⁴⁶

Meclisin 12.11.1339 tarihli toplantısında Denizli mebusu Mazhar Müfid'in belirttiğine göre, Kayseri ve Kastamonu'da maaş alamayan öğretmenler de grev yapmışlardır. Kayseri öğretmenleri., bankaya müracaat ettiklerinde banka, kapısına bir kağıt yapıştırarak üzerine “ burada muallimlerin parası yoktur, Müracaat etmeyiniz” diye yazmıştır.

Hatta Kayseri'de öğretmenlerin maaşını, hükümet ve İdare-i Hususiye'nin vermediğini gören ve onlara acıyan tüccarlar, bir araya gelerek öğretmenlere 2000lira toplayarak ödemişlerdir.⁴⁷

Hükümet de öğretmenlerin uzun süre maaş alamaması üzerine uzun zamandır maaş alamayan yerlere bir aylık maaş vermiş⁴⁸, Tedrisat-ı İptidaiye öğretmen ve memurlarının maaşlarını zamları ile birlikte vermeyi kararlaştırmıştır.⁴⁹

Bütün bunlara rağmen öğretmenlerin maaşı konusuna kesin bir çözüm getirilememiştir. Bu durum, ülkenin o dönemde içinde bulunduğu kötü koşullardan kaynaklandığından sorunu , geçici yollarla çözümlene yoluna gidilmiştir.

Ancak 8 Nisan 1923'te kabul edilen bir kanunla Öğretmen Okullarının ve Orta Öğretim kuruluşlarının masrafları, genel bütçeden ödenmeye başlanmıştır, Yine aynı yıl kabul edilen 326 sayılı kanunla eğitim masraflarının bir kısmı, eğitim vergisi ile vatandaşlardan alınmaya başlanmıştır.⁵⁰

⁴⁶ Akyüz; Türkiye'de Öğretmenlerin ..., s.,176.

⁴⁷ TBMMZC; Dev: II- İçt.:I, C.3, Ankara, tarihsiz, s. 349 vd.

⁴⁸ TBMMZC; Dev:I, İçt.:I, C.2, Ankara, 1981, s.346.

⁴⁹ A.g.e., s. 345.

⁵⁰ Sanat Okulları tıpkı ilkokullar gibi, 1934 yılına kadar İl Özel İdareleri tarafından beslenmeye devam etmiştir. Ancak 1934'te Sanat Okulu öğretmenlerinin maaşları, devlet bütçesinden ödenmeye başlanmıştır (Başgöz; a.g.e., s.94).

b) Öğretmen Yetiştirme Sorunu

Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkedeki öğretmenler, çok az sayıdadır. Nitekim Maarif Vekili Rıza Nur'un belirttiğine göre; ülkenin 40.000 yeni öğretmene ihtiyacı vardır.⁵¹ Aynı sorun, Vehbi Bey'in Maarif Vekilliği sırasında da devam etmiştir. Vehbi Bey, Aralık 1921'de TBMM'nde "elimizdeki muallimlerin adedini bu kürsüden söylemeye hayâ ediyorum" demiştir.⁵² Vehbi Bey'in belirttiğine göre, yalnız Ankara'nın 1050 köyü vardır. Bu köylerin yalnız 200'ünde okul açılrsa ve Darülmualimin (Ankara Öğretmen Okulu) de yılda 20 öğrenci yetiştirecek olsa, bu 200 köye öğretmen gönderebilmek için 10 yıl beklemek gereklidir. Vehbi Bey'in verdiği bilgiye göre. 1921 sonlarında Anadolu'da 3316 öğretmen vardır. Bunların ancak 1207'si Darülmualimin mezunudur.⁵³

Dolayısıyla ülkedeki öğretmen sayısı çok azdır. Bu sayının artırılabilmesi için her şeyden önce Darülmualiminlerin durumlarının iyileştirilmesi ve sayılarının artırılması gerekiyordu. İşte Maarif Vekâleti, bütçesinin elverdiği ölçüde öğretmen yetiştirmeye, ülkedeki öğretmenlerin sayısını arttırmaya çalışmıştır. Ancak bütçesinin kısıtlı olması nedeniyle birtakım uygulamalara gitmiştir. Ankaradaki Darülmualimin masrafının çok yüksek olması nedeniyle başka bir tarafa nakledilmiştir. Buna göre; biri Çorumda diğeri Kırşehir'de olmak üzere birer nehari (gündüzlü) Darülmualimin kurularak daha az masrafla daha çok öğretmen yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Okul kapatılması işinin sadece Ankara'da değil, bir çok yerlerde yapıldığını söyleyen Rıza Nur; aslında okulun kapatılması yerine iyileştirilme yoluna gidilmesini daha doğru bulduğunu belirterek leyli (yatılı) okulu nehâriye (gündüzlü) çevirmenin de bir sonuç vermeyeceğini, otuz kişilik okul gelişme gösteremezken,

⁵¹ TBMMZC; Dev: I, İqt.: I, C.5, s.100 (19 Ekim 1920).

⁵² TBMMZC; Dev.: I, İqt: I, C.15, Ankara, tarihsiz, s.31.(5 Aralık 1921)

⁵³ HM; 5 Kanunievvel 1921, s.2.

bunu ikiye ayırmanın da bir sonuç getirmeyeceğini ifade etmiştir.⁵⁴

Rıza Nur Bey'in belirttiğine göre, Vilayat Kanununun 78.nci maddesinin dokuzuncu fıkrasında, "tahsili ibtidai'nin sağlanması için idadi, Rüştîye ve Darümuallimini İptidai, gece mektepleri, İdare-i Umumiye-i vilayet tarafından yapılır" denmesine rağmen, bu Darümualliminlerin sadece vilâyet merkezinde açılacağı anlamına gelmez. Gerekli görüldüğü takdirde çeşitli mahallelerde,leyli Darümuallimatlar açılabilir. Kanuna göre, her vilayet merkezinde bir Darümuallimin olacaktır. Rıza Nur, Eylül başlangıcında Darümuallimini açacağını belirtmiştir.⁵⁵

Rıza Nur Bey, bir ehliyetnameli öğrencinin yedi yüz kuruşa tayin edilirken, Darümuallimin mezunlarının (400 kuruştan az bir maaşla atanmamaları gerekirken) 250 kuruş ile tayin edilmelerinin okula olan rağbeti azalttığından, bu nedenle, öğrenci sayısının az olduğundan da bahsetmiştir.⁵⁶ Bunun üzerine meclisin 26.9.1336 tarihli toplantısında Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey, Meşrutiyet'ten sonra, bina ve ders araç, gereci tam sağlanmadan açılan Sultani ve Darümualliminlerin kapatıldığını, kimisinin nehariye çevrildiğini belirterek, buraların bir an önce düzeltilmesi için şu teklifte bulunmuştur.⁵⁷

- 1- Sultaniler teşkilâtılı İdadi haline getirilecektir.
- 2- Darümualliminlerdeki öğrenci, İdadilere nakl olunacak ve Darümualliminler lağvolunacaktır.
- 3- Darümualliminden İdadilere nakledilecek efendiler leyli olacak, arzu eden İdadi öğrencisi de ücretini vermek şartıyla Leyli olabilecektir.
- 4- Öğretmen olacak öğrenci, bir sene ayrıca meslek dersleri görecektir.
- 5- Bu kanunun icrasına Maarif Vekâleti memurdur

⁵⁴ TBMMZC; Dev.: 1, İçt.:1, C.2, Ankara, 1981, s.307-310. Rıza Nur'un belirttiğine göre Ankara Darümuallimi'nde 20 kadar talebe 30'dan çok muallim vardır. Bu da çok büyük masraftır (A.g.e., s. 307).

⁵⁵ Cumhurbaşkanları...; C.I, s.151-157.

⁵⁶ A.g.e., s. 156.

⁵⁷ TBMMZC; Dev.: 1, İçt: 1. C.4, Ankara, 1981, s.359.vd.

Besim Atalay'ın bu teklifi, mecliste 19.10.1336 tarihinde görüşülmüştür.

Besim Atalay; savaşlar nedeniyle öğretmenlerin azaldığını, elde kalan öğretmenlerin ise, her iki müesseseyi idareye yetmeyeceğini, ayrıca bir Darülmualimin okulunun öğretmeninin Sultani öğretmeni olamayacağını, ancak öğretmen olmadığından dolayı bir Darülmualimin müdürünün Maarif Müdürü olduğundan söz etmiştir. Yatak, öğretmen, araç ve gereç olmadığından, para olmadığından ,ayrı ayrı (darülmualimin, sultani, idadi) okullarla uğraşmaktansa bunların birleştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Zaten Maarif'in maliyesi, bu okulları ayrı ayrı idare edecek durumda olmadığından bu okulları birleştirerek öğretmenden de istifade edileceğini belirtmiştir.⁵⁸

Maarif Vekili Rıza Nur Bey, Darülmualimin açılmamasının bir sebebinin de bina olmamasından kaynaklanıp kaynaklanmadığının sorulması üzerine yaptığı açıklamada, maarif dairesinin üç odayı işgal ettiğini, özel bir tahsisat verilmediği için okulun açılmadığını belirtmiştir. Tahsisat sağlanmasına rağmen bina meselesi kalmıştır.

Bina olmayışı, parasızlık ve öğretmen eksikliği, memleketin başlıca sorunları olup, bu yüzden hem okul açılmıyor hem de eldekiler de kapanıyordu. Bu nedenle, sultanilerin idadi haline getirilmesi önerilmiştir. Böylece hem öğretmen yetişecek hem dersler düzenli verilecek, hem de masraf daha az olacaktır. Maarif Vekili Rıza Nur; her idadi mektebine senelik 6000 lira masraf yapıldığını, buna karşılık sultani mekteplerinin en iyi örneği olan Galatasaray Sultanisine ise senelik 40-50 bin lira masraf yapıldığından, 6.000 lira ile bir sultani mektebinin idare edilemeyeceğini, belirtmiştir. Bu nedenle, İdadilerin ilk tedrisat kısmını Mekâtibi İptidai'ye bırakacağını, buradan yetişecek öğrencinin idadiye oradan da Darülfununlara gidebileceğini belirterek Darülmualiminlerin de İdadiye verilmesiyle bu okulda bir öğretmen sınıfı açılacağını, derslerin aynı olup öğretmenlerin mesleki dersler görerek staj yapacağını söylemiş, bu şekilde üç okulun masrafının bir okulda

⁵⁸ TBMMZC; Dev.: 1, İçt:1, C.5, Ankara, 1942, s.96 vd.

toplanacağını, böylece hem para, hem öğretmen hem de binanın yeterli gelerek, iyi bir eğitim verileceğini belirtmiştir.⁵⁹

Her geçen gün parasızlık yüzünden okulların kapanması sonucunda, İdare-i Hususiyelerin elinde olan Darülmualimin, Darülmualimat ve İdadilerin Muvazene-i Umumiyeden maaş almaları düşünülmüştür. Daha önce de açıklandığı gibi, İdare-i Hususiyeler,ellerindeki okulların masraflarını karşılayamayacak bir duruma gelmişlerdi İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey'in belirttiğine göre, Darülmualimatın ne sınıflarında ne de yatakhanelerinde soba vardır. Yalnız iki salonunda iki soba bulunmakta ve okulda verilen iki kap yemek de bire indirilmiş bulunmaktadır. Bu okullar, merhamete muhtaç bir durumdadır.⁶⁰ Maarif Vekâleti, elindeki az bir parayla ne öğretmenlerin maaşını verebilmekte ne de okullarının durumunu düzeltebilmektedir. Bu durum karşısında, bazı milletvekilleri Maarif Vekili'nin ya para bulmasını ya da istifa etmesini istemişlerdir.⁶¹

Sonuçta Darülmualimin, Darülmualimat ve İdadiler, Muvazene-i Umumiye'ye alınmasına rağmen yine de bu okullarda, sorunlar sona ermemiştir.

Vehbi Bey, Maarif Vekili olduğu zaman, Hakimiyet-i Milliye gazetesine yaptığı açıklamada ilk işinin "Darülmualiminleri çoğaltmak ve ıslah etmek" olacağını belirtmiştir. Oysa öte yandan Darülmualiminlerin sayısı artacağı yerde, her geçen gün yenileri kapanmaktadır.⁶² Nitekim meclisin 9.2.1338 tarihli toplantısında İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, darülmualimatın 3 aydan beri açılmamasının sebebini, Maarif Vekâletinden soracaktır. Maarif Vekili Vehbi Bey, verdiği cevapta Sakarya Savaşı'nda görülen lüzum üzerine bu okulun hastane yapılmak üzere askeriye tarafından işgal edildiğini, bu işgalin halâ kalkmaması yüzünden Darülmualimatın açılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.⁶³

⁵⁹ A.g.e., s. 99 vd.

⁶⁰ TBMMZC; Dev.:1, İçt.: 1, C.6, Ankara, 1943, s.205-207.

⁶¹ A.g.e., s. 214, s.207.

⁶² HM;5.Kanunevvel 1921, s.2.

⁶³ TBMMZC; Dev.:I, İçt.:II,C.16, Ankara, 1958, s.261.

Buradan da anlayacağımız gibi, gerekli görüldüğünde okul binaları, askeriye tarafından işgal edilmekte, bu durum da eğitimi aksatmaktaydı. Bu nedenle, Maarif Vekillerinin ilk işi, bu durumu düzeltmeye çalışmak olmuştur. Özellikle öğretmen yetiştirmek açısından Darülmualiminlere daha çok önem vermek gerekmiştir.

Maarif Vekili İsmail Safa da öğretmen yetiştirmek için Darülmualiminlerin ıslahını düşünmüştür. Çünkü, İdare-i Hususiyelerin elinde olan bu durum, memleketin ihtiyacı olan öğretmenleri yetiştirecek düzeyde ve olanakta değildi. Bu nedenle, daha önce de belirtildiği gibi Maarif Vekâleti, Darülmualimin ve Darülmualimat açma yetkisini üzerine almıştır. Köy ve kasabaların yüzde doksanında okul açılmamış, açılanlarda da öğretmen eksikliği olduğundan., her türlü eğitim-öğretim kadrosu tam, araç, gereçleri bulunan Darülmualiminler açılması düşünülmüştür. Ancak bölgelerde ve sınırlı miktar da Darülmualimin açılabilir. Maarif Vekâleti Yozgat'ta istediği tarzda bir Darülmualimin açmaya gerek görmediğinden, buradaki okul kapatılmıştır. Zaten okulun 28 öğrencisi ve biri İdadi, biri İptidai, diğeri Medrese mezunu 3 öğretmeni vardı. Buranın öğrencileri de açılacak Darülmualimine nakledilecektir.⁶⁴

Bu şekilde teşkilâtli Darülmualiminler açılmış olacak ve İdare-i Hususiyeler de İptidai mektepleriyle (ilkokul) ilgilenme fırsatı bulacaklardır.

İsmail Safa; ilkokuldan yüksek öğretime kadar eğitim kurumlarının durumunu saptamak için okul yönetici ve öğretmenlerinin görüşlerini almak amacıyla anket düzenlemiştir. Buna dayanarak da ülkeyi birer öğretmen okulu bölgelerine ayırmış, okul programlarının düzeltilmesi, ilköğretimin programlaşması gibi sorunlarla uğraşacak bir Bilim Kurulu toplanmıştır.⁶⁵

Ülkenin içinde bulunduğu durumda, eldeki öğretmenleri korumak da önemli bir sorundu. Çünkü, bu dönemde hem düşmanla hem de cahilikle savaşılması gerekiyordu. Ülkede eğitimin durumu zayıf, öğretmenlik mesleği de henüz

⁶⁴ TBMMZC; Dev.: II, İçt.:I, C.2, Ankara, tarihsiz, s.144-147.

⁶⁵ Rauf İnan; "1920'lerde Türk Milli Eğitimi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s.66.

gelişmemiş olmasına rağmen , öğretmenler de asker ihtiyacını karşılamak için askere alınmıyordu. Bu yüzden de zaten az olan öğretmen sayısı, her geçen gün daha da azalıyordu.

Buna bir çözüm bulabilmek için konu, sık sık mecliste gündeme getirilmiştir. Bu konuda bir çözüm olarak ilk teklifi, öğretmen mebuslardan Yasin Bey (Oltu) ile Rasih Efendi'den, (Antalya) gelmiştir. Antalya Mebusu Rasih Efendi, öğrenci ve öğretmenlerin, Oltu Mebusu Yasin Bey ise, öğretmenlerin askerlikten tecillerini teklif etmişlerdir. Uzun tartışmalara yol açan bu teklif hakkında konuşan Karesi Milletvekili Vehbi Bey, memlekette düşmanla nasıl çarpışılıyorsa, cahillikle de öyle mücadele etmek gerektiğini, öğretmenlik mesleğinin henüz gelişmeye başladığından. ihtiyaç olmadan öğretmenlerin askere çağrılarak sayılarının azaltılmaması gerektiğini belirtmiştir. ⁶⁶

Sonuçta 7 Mart 1337 (1921) tarihli “Muallimin ve Talebinin Askerlikten Tecilleri Hakkında Kanun”la öğretmenlerin askerlik görevleri tecil edilmiştir. ⁶⁷

Daha sonra kanunun kapsamı, imam, şeyhler ve medrese mensuplarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir. ⁶⁸

Ancak Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin belirttiğine göre, bir süre sonra öğretmenlerin askerlikten tecili; savaşın devamı, zabıt ihtiyacının artması üzerine geri alınmış, öğretmenler de asker olmuştur. ⁶⁹

Öğretmenlerin askerlikten tecili konusu; Vehbi Bey'in vekilliği sırasında da ele alınmıştır. Vehbi Bey'in belirttiğine göre; Darülmualimin mezun ve gayri mezunlarından 1316,1317 tevellütlü (doğumlu) 400 öğretmen vardır. Yeni mezun olacaklar da 117 kişidir. Memleketimizde öğretmensizlik sorunu varken , pek çok okullar kapanırken, bu az sayıda kişinin askere çağrılmasını önlemek için Müdafaa-i Milliye'ye yapılan müracaat sonuçsuz kalmıştır. Vehbi Bey, “her ne kadar ordular

⁶⁶ TBMMZC; Dev.: 1, İct.1, C.6.,Ankara, 1943, s.27-31.

⁶⁷ MV.Mec., Sayı: 3, Temmuz 1341, s.58-61.

⁶⁸ A.g.e., s.60 vd.

⁶⁹ Cumhurbaşkanları, C.I, s.208 (Hamdullah Suphi'nin 12 Kasım 1337'deki açıklaması).

için askere ihtiyaç varsa da Maarif'in de muallime ihtiyacı vardır" diyerek öğretmenlerin tamamen veya kısmen askerlikten tecillerini istemiştir.⁷⁰

Bu konuda yapılan çalışmalarla ancak 3 Kânunusani (Ocak) 1338 (1922) tarihinde yapılan tamim ile öğretmenlerin terhis edilecekleri belirtilmiştir. Buna göre; öğretmenler, hastanelerde muayeneden sonra derhal okullarına iade edilecekler, askere alınacakların askerliği tehir edilecektir. Bunların 1338 senesi Temmuz sonuna kadar tecillerine izin verilmiştir.⁷¹

Görüldüğü gibi, ülkede savaş durumunun devam etmesi, eğitimin gelişmesini engellemiştir. Böyle bir durumda, eldeki öğretmenleri korumak bile oldukça zor olmuştur. İşte Maarif Vekilleri'nin bu dönemde en önemli işleri, eldeki öğretmenleri korumak ve öğretmen sayısını arttırabilmek için Darümualliminleri ıslah etmek olmuştur.

3-EĞİTİMDE SİSTEM ARAYIŞLARI

a) Maarif Kongresi:

Eğitim sistemimizde örgütlenme, eğitim kurumlarında ve programlarında reform yapılması için, ilk çalışmalar Maarif Kongresiyle başlar. Maarif Kongresi ile ilgili haberlere 1921 yılı başında gazetelerde rastlanır. 3 Haziran 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de "Maarif Kongresi" adlı başyazıda Maarif Kongresi şöyle değerlendirilmiştir:⁷²

"Anadolu'da irfan faaliyetinin şayan-ı dikkat bir hadisesi olan Maarif Kongresine fevkalâde ehemmiyet atfediyoruz. Bu kongre, Türk hayat-ı hükümetinde ilk defa olarak mektep ve tahsil namına mevcudumuzun neden ibaret olduğunu öğretecek, mektep ve tahsil için mesaimizin istikâmetini tayin edecektir... Maarif

⁷⁰ TBMMZ C; Dev: I, İçt.: 3, C.22, Ankara, 1959, s.440-441.

⁷¹ A.g.e., s.440 vd.

⁷² HM; 3 Haziran 1921.

Kongresi Anadolu irfanı için adeta bir pusula vazifesini görecektir.”

Maarif Kongresi, Hamdullah Suphi Bey'in Maarif Vekilliği sırasında 16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanmıştır. Maarif müdürleri, okul müdürleri, öğretmenler, Vekâlet daire müdürleri ve Telif ve Tercüme Dairesi üyelerinin katıldığı kongrenin gündeminde;

1- İlkokulların öğretim programları ve öğretim süreleri,

2-Orta öğretimin programları ve dersleri yer almıştır.⁷³

Bu kongre ile “Milli “ bir eğitim sisteminin ve teşkilâtının, esaslı plan ve programlara bağlanması amaçlanmıştır. Nitekim Mustafa Kemal de “Maarif Kongresi”nde yaptığı konuşmasında, memlekette tahsis edilen şeyin maarifimize bir temel kurmağa yeterli gelmediğini belirterek dikkat ve özen ile çizilmiş bir milli terbiye programı oluşturmanın, mevcut maarif teşkilâtını daha iyi koşullarla çalıştıracak esasları hazırlamanın gereğine değinmiş,”... Maarif Vekâleti'nin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş muallim ve mütehassıslardan mürekkep bir ilmü irfan kongresini Ankara'da toplamağı düşünmüş olmasını ve bu günkü şeraiti müşküleye rağmen bu teşebbüste muvaffak olmuş bulunmasını kemali takdir ile yad ederim...” demiştir.⁷⁴

Maarif Vekili Hamdullah Suphi de, Kongrede bir konuşma yapmış, bu kongre'nin daha sonraki yıllarda toplanacak kongrelere başlangıç olacağını söylemiş ve kongreye sunulan raporların İstanbul Darülfünûnu Müderrislerinden İsmail Hakkı, Mehmet Emin Beylerle, İlk Tedrisat Müdürü Ahmet Edip, Orta Tedrisat Müdürü Kâzım Nami, Ankara Darülmualimat Terbiye ve Ruhیات Muallimi Nafi Atuf Beylerden oluşan bir komisyonda incelenmesini önermiştir.⁷⁵

18 Temmuz 1921'deki ikinci toplantısında Kongre ,Maarif Vekâleti tarafından halk mektepleri konusunda hazırlanan projeyi tartışmıştır. Projeyi Maarif Vekâleti

⁷³ Reşat Özalp; Aydoğan Ataunal; “Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar” , Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul 1983, s.106.

⁷⁴ Maarif Vekilliği; Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, İstanbul, 1939, s. 3 vd.

⁷⁵ Yahya Akyüz; “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul 1983, s.94.

namına İlk Tedrisat Müdürü Ahmet Edip Bey sunmuş ve açıklamıştır. Bu projeye göre İlköğrenim dört seneden beş seneye çıkarılacaktır.⁷⁶

Maarif Kongresi, 19 Temmuz Salı günü üçüncü toplantısında Ortaöğretim konusunu ele almıştır.

Kongre, 21 Temmuz Perşembe günü de dördüncü ve son toplantısını yapmıştır. Maarif Kongresi'nin çalışmaları, HM'de şu şekilde özetlenmiştir.⁷⁷

“ Her iki derece tedrisatın hedefi, programı hakkında vaki olan müzakerelerde bir görüş birliği oluşmuştur. Bütün müderrisler ve muallimlerin Vekâletin tedrisatı sadeleştirmek, amelileştirmek ve mahallileştirmek hususundaki düşüncesiyle tam bir beraberlik içinde oldukları ortaya çıkmıştır. Darülfünun Fenni Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey ile Âli dersler muallimlerinden Cemal Hüsnü Bey'in izahatı, kongre azası üzerinde amacın açıklık kazanması açısından çok uygun bir tesir yapmıştır. Ders intihap ve tevzii'nde muhtelif teklifler serdedilmişse de kesin kararların alınması memleketin en maruf şahsiyetlerinden mürekkep bir özel komisyona terkedilmiştir.”

Maarif Kongresi., önceden kararlaştırıldığı süre kadar çalışmadığı gibi, gündemdeki konuların hepsi de incelenememiştir. İncelenen konular da yeterli derinlikte ele alınamamıştır. Bunun nedeni, savaşın her geçen gün daha da alevlenmesidir. Ancak yine de ilk ve orta öğretime ilişkin bazı önemli konular tartışılmıştır.

Maarif Kongresi'nin asıl önemi, bir ölüm-kalım savaşı sırasında, Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi ve eğitimin amaçlarının tartışılmasını sağlamasından kaynaklanmaktadır.⁷⁸

⁷⁶ HM; 18 Temmuz 1921, s.1,

⁷⁷ “Maarif Kongresi”; HM, 22 Temmuz 1921, s.2.

⁷⁸ Akyüz; a.g.m, s.100.

b) Birinci Heyet-i İlmiye

TBMM Hükümeti'nin eğitimi planlama girişimi, Milli Mücadele döneminde olmuştur. Maarif Kongresi, savaş nedeniyle yarıda kalmıştır. Savaş kazanılınca eğitimle daha yakından ilgilenme olanağı bulunmuştur.

Nitekim 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Ankara'da Maarif vekili İsmail Safa (Özler)in başkanlığında toplanan Birinci Heyet-i İlmiye'de, eğitim sorunları , bütün yönleriyle ele alınıp incelenmiştir.

Toplantıda görüşülecek konular şu şekilde belirlenmiştir.:⁷⁹

- a) Milli Eğitimi yürütme programı,
- b) Milli Hars,
- c) Üstün nitelikteki müracaat kitaplarının dilimize çevrilmesinde takip olunacak esaslar,
- d) İstatistik Genel Müdürlüğü örgütü,
- e) Bir Milli büyük sözlük hazırlanması,
- f) Milli Müzik,
- g) Milli Dil ve Edebiyat,
- h) Milli Tarih kitaplığı,
- i) Milli Hazine evrakı,
- i) Milli Tarih ve Coğrafya Enstitüleri,
- j) Etnoğrafya Müzesi,
- k) Milli Müze,
- l) Ankara'da yüksek düzeyde dersler,
- m) İlkokul programlarında değişiklikler,
- n) İlköğretimden sonra hayati öğretim programı,
- o) İlköğretim Kararnamesi'nin değiştirilmesi teklifi,
- ö) Kız ve Erkek Öğretmen Okulları tüzük ve programları,
- p) Sultanilerde örgüt ve öğretim süresi ve Sultani adının değiştirilmesi,

⁷⁹ Heyet-i İlmiye;"HM, 28.6.1923; Özalp; a.g.e., s.109. Unat; a.g.e., s.29; Hasan Ali Yücel; Türkiye'de Orta Öğretim, İstanbul, 1938, s.21.

- r) Lise izcilik esas teşkilâtı,
- s) Teftiş Kurulu Tüzük teklifi,
- ş) İstanbul Kız ve Erkek Öğretmen Okullarında orta kısım açılması,
- t) Galatasaray Lisesi'nin teşkilât ve programları,
- u) Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine mesleki bilgiler verilmesi,
- ü) Okul müzesi,
- v) Eski Eserler tüzüğü,
- y) Din Eğitimi.

Maarif Vekili İsmail Safa; Heyet-i İlmiyeyi açarken yaptığı konuşmasında, düşmanın yurttan atılmasından sonra tüm gözlerin eğitime çevrildiğini ve ülkenin gerçek kurtuluşunun eğitimden beklendiğini belirterek, alınacak kararların ve programın yeni bir kararla değiştirilmeden uygulanması gerektiğini vurgulayarak Heyet-i İlmiyeye çalışmalarında başarılar dilemiştir.⁸⁰

İsmail Safa'nın bu konuşmasından sonra, toplantıda: a) Milli ve İlmi Teşkilât, b) İlköğretim, c) Orta Öğretim, d) İzcilik ve Beden Eğitimi, e) İcraat Encümenleri kurularak çalışmalara devam edilmiştir. Sonuçta her konu için gerekli kanun layihaları, nizamname projeleri ve faaliyet programları hazırlanmıştır.⁸¹

Heyet-i İlmiye, bu başarılı çalışmaları sonucunda, şu kararları almıştır:

- 1- Darüleytamlar, askeri okullar, mesleki öğretim veren idadiler ve ilköğretim sonrası tamamlama sınıfları , Maarif Vekâletine bağlanacaktır.
- 2- Bütün özel okullar (yabancılar dahil) Maarif Vekâletine bağlanacaktır.
- 3- Genel ilköğretim okulları ancak Maarif Vekâletince açılabilir.
- 4- Küçük köyler için, "Leyli Köy Mektepleri" (Yatılı Bölge Okulları gibi) açılacak, hatta gezici öğretmenler de kullanılacaktır.
- 5- İlköğretim altı yıldır. Öğretim zorunluluğu, 7-14 yaşları arasındadır.
- 6- İlköğretimden sonra Ortaöğretime devam edemeyecekler için, zorunlu öğretim iki

⁸⁰ "Heyet-i İlmiye'nin İlk İçtimai" ;HM, 16.7.1923, s.2.

⁸¹ Unat; a.g.c.; s, 28; MEB; Cumhuriyet'in 50. Yılında Milli Eğitimimiz, İstanbul, 1973, s. 23.

yıl daha sürer. Bunlara iki yıllık “İhzari Mektepler” de hayati ve mesleki eğitim yaptırılır.⁸²

- 7- Din dersi öğretmenlerinin seçiminde de diğer öğretmenlerde aranan şartlar aranacak, Din Dersi programları, bir komisyon tarafından yapılacaktır.
- 8- Kadınlar da Heyet-i İlmiyeye girebilecek ve İlköğretim müfettişi olabileceklerdir.⁸³

Heyette Darümuallimin ve Darümuallimat Nizamname ve programları, İstanbul Darümuallimin ve Darümuallimatında Birer Kısmı Tali Teşkili, Darümuallimini Aliye’de öğrencilere mesleki bilgi verilmesi gibi konuları da tartışılmış, ancak bu konuda sultanilerin liseye çevrilmesi ve 11 seneye indirilmesinden başka karara varılmamıştır.⁸⁴

Savaş nedeniyle yarım kalan Maarif Kongresi’nin bir bakıma devamı sayılabilecek olan “Birinci Heyet-i İlmiye”, eğitim sorunlarını tüm yönleriyle ele alıp devrin tanınmış eğitim adamlarının düşüncelerinden de yararlanarak, eğitim alanında yapılacakları bir programa bağlamıştır.

Birinci Heyet-i İlmiye, bir ay boyunca eğitimde yapılacak devrimlerin ana ilkelerini belirlemeye çalışmıştır. Bu heyetin aldığı kararlardan sonra eğitim alanında yapılanlar, daha bir açıklığa ve bütünlüğe kavuşmuştur. Bu heyette alınan kararların büyük .bir kısmı da uygulamaya konmuştur.

⁸² “İlk Tedrisat ve Muallimleri Hakkında”, HM, 9.8.1923.

⁸³ “Heyet-i İlmiye’nin Mühim İçtimalarından”, HM, 10..8.1923.

⁸⁴ Yücel; a.g.e., s.21.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ EĞİTİM KURUMLARININ OLUŞTURULMASI (1923-1930)

A-YENİ EĞİTİM SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASI

1-YASAL DÜZENLEMELER

a) Tevhid-i Tedrisat

Osmanlı İmparatorluğu'nda reform sürecinde yeni yeni okullar kurulmuş ve bu okullar dini makamların etkisi dışına çıkarılmıştır. Ancak hiç bir reformcu din okullarına dokunmayı düşünmemiştir.

1916 yılında toplanan İttihat ve Terakki Kongresi'nde Evkâf'ın elindeki

ilkokullar, Maarif Nezaretine devredilmiş, fakat medreselerin de bu karara dahil edilmesine cesaret edilememiştir.¹

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde de ülkede Tanzimat'tan beri ortaya çıkan mektep-medrese ikiliği aynen devam ediyordu.

Mustafa Kemal, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında yaptığı eğitimle ilgili konuşmalarında, "Tevhid-i Tedrisat" hakkında belirsiz bazı ifadeler kullanmıştır.² Nitekim 1921 Maarif Kongresi'nde de geriliğimizin asıl nedeninin eski eğitim-öğretim metodları olduğunu vurgulamış; milli eğitim programının eski devrin hurafelerinden, yabancı fikirlerden tamamen uzak hazırlanmasını istemiştir.³

1923 Şubat'ında ise, İzmir'de halka yaptığı konuşmasında, medreselerin durumundan söz ederek, medreseler ve evkâf konusunda yapılacaklara karşı çıkanların, bunu ne hak ve yetkiyle yaptıklarını sorup şunları söylemiştir.⁴

"Milletimizin, memleketimizin Darülrifanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın, erkek aynı sûrette oradan çıkmalıdır."

Mustafa Kemal; 1 Mart 1923'te meclisi açış konuşmasında da bütün vatandaşların ortak ve eşit haklarla kazanmaları gereken genel bilgilerin, "temel katı"nı kurarken milli eğitimin birliğini sağlamayı bir prensip haline getirmiş ve "terbiye ve tedris vahdeti"ni sağlamanın sosyal bünyenin sağlamlığı bakımından çok önemli olduğunu işaret etmiş ,sonuç olarak "Şer'iyye Vekâleti ile Maarif Vekâleti'nin bu konuda fikir ve işbirliği" yapmasını da istemiştir.⁵

Böylece halkı, yaptığı konuşmalarla yavaş yavaş hazırlayan Mustafa Kemal, 1924 yılında ortaya çıkan durum sonucunda, halifeliğin kaldırılması için uygun zamanın geldiğini anlamıştır. Sonuçta 3 Mart 1924'te mecliste yapılan görüşmeden

¹ Başgöz; a.g.e., s.80.

² İhsan Sungu; "Tevhid-i Tedrisat", Bell, Sayı: 7-8, 1938, s.409.

³ Akyüz; Türk Eğitim Tarihi, s.193.

⁴ Sungu; a.g.m, s.423, Cumhurbaşkanları..., C.I, s.10.

⁵ Cumhurbaşkanları..., C.I, s.12-14.

sonra “Tevhid-i Tedrisat Yasası” kabul edilmiştir. Buna göre;

“**Madde 1-** Türkiye dahilindeki bütün bilim ve öğretim kuruluşları, Maarif Vekâletine bağlıdır.

Madde 2-Şer’iyye ve şeriat esasları ile meşgul vekâlet ile, Evkâf Vekâleti veyahut umumi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medreseler ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve rabt edilmiştir.

Madde 3-Bu vekâlet bütçelerinde mekteplere ve medreselere tahsis olunan paralar maarif bütçesine naklolunmuştur.

Madde 4-Maarif Vekâleti, yüksek diniyat uzmanları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlâhiyat Fakültesi tesis ve imâmet ve hıtabet gibi dini hizmetlerin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler açacaktır.

Madde 5- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren umumi eğitim ve öğretim ile uğraşp şimdiye kadar Milli Müdafaaya bağlı olan askeri okullarla Sağlık Bakanlığına bağlı Darüleytamlar (Öksüzler Yurdu) bütçeleri ve Tâlim heyetleri ile beraber Maarif Vekâletine bağlanmıştır”..⁶

Bu şekilde Halifelikle birlikte Evkâf Vekâleti ve medreseler de kaldırılmıştır. Hilâfeti kaldırmaya karar veren Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa, onunla birlikte, “ Evkâf ve Şer’iyye Vekâleti’nin” ve medreselerin de kaldırılmasını uygun görmüşlerdir. Böylece bütün okulların idaresi, Maarif Vekâleti’ne devredilmiştir. Medreselerin kapatıldığına dair bir açıklama kanunda yoktur. Ancak, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Maarif Vekâletini Darülfünunda bir İlâhiyat Fakültesi kurmak ve imamlık, hatiplik gibi din hizmetlerini yapacak memurlar yetiştirmek için okullar açmakla görevlendirmişti. Nitekim 1924 yılında Darülfünunda bir İlâhiyat Fakültesi, çeşitli illerde de 29 tane İmam-Hatip Okulu açılmıştır.

Öğrenimin birleştirilmesi kanununun kabulünden sonra Maarif Vekili Vasıf

⁶ Tevhid-i Tedrisat Kanunu; Düstur, III, Tertip, C.V, İstanbul, 1931, s.667.

Bey'in Maarif Vekâleti'nin elindeki ilkokulların hiçbirinde meslek derslerinin okutulamayacağı, bunun öğrenimin birleştirilmesine aykırı olacağı" gerekçesiyle medreseleri kapattığı 1924 yılında, ülkede 479 medrese ve 18.000 medrese öğrencisi bulunuyordu.⁷

1927 yılında yapılan program değişikliği ile de din dersleri ve Arapça, Farsça ortaokul ve lise programlarından çıkartılmıştır.⁸

Maarif Vekili Vasıf Bey, Tevhid-i Tedrisat'ın kabul edilmesinden sonra maarifteki siyasetin ne olacağı hakkında verdiği bilgide şunları belirtmiştir.:⁹

“Memleket'te medeni ve asri bir kemâli temin edecek bir terbiye ve maarif siyasetini Meclis-i Âli'nin son mukarreratı tespit ve irae etmiştir. Bu kararları vuzuh ve sarahatle tatbik etmek ve bütün Maarif meselelerini, tedrisatı, umumi terbiye cereyanlarını Cumhuriyetin ruh-u esasiyesine mutabık bir surette inkişaf ettirmek faaliyetinin vazgeçilmez bir hedefi olacaktır...”

Türkiye'de bundan sonra bir tek terbiye, bir tek mektep, bir tek tedris olacaktır.”

Bundan sonra maarifte izlenecek siyasette “Tevhidi Tedrisat” esaslarının gözönüne alınacağı, hükümet programında da belirtilmiştir.¹⁰

Ülkede medreselerin kapatılması ve din derslerinin ders programlarından çıkarılmasıyla birlikte yüzyıllarca dinsel kurumları besleyen eğitim kuruluşları da tarihe karışmış oldu. Böylece eğitimde de laik sistemin temelleri atıldı.

7 Başgöz; a.g.e., s. 82 vd; Yücel; a.g.e., s. 54.

8 Ergin; a.g.e., C.V, s. 1786.

9 “Maarif Vekili Vasıf Bey'in Beyanatı”; HM, 9.3.1924.

10 Öztürk; a.g.e., s. 72.(22.11.1924 Başvekil Fethi Bey'in Hükümet Programı).

b) Yabancı ve Azınlık Okullarının Denetim Altına Alınması

Ancak laik esasların uygulanması, sadece, Türkiye'nin kendi okullarında değil, aynı zamanda azınlık okullarında da söz konusu olacaktır.

Hükümet, Tevhid-i Tedrisat'ın kabul edilmesiyle birlikte yabancı okullara karşı tavrını daha belirgin olarak ortaya koymuştur.

Hatta daha 1924 yılının Ocak ayında Maarif Vekâleti, yabancı okullara bir genelge ile bir öğretim programı göndermiştir.¹¹ Şubat ayında ise, yabancı okullara uymaları gereken emir ve yasaları hatırlatan bir genelge daha gönderilmiştir. Buna göre, bazı okullarda dini ibadet ve âyinlere fazla yer ayrılmakta ve öğrenciler, bu âyinlere zorla katılmak zorunda bırakılmakta ve okullara dini resimlerin asılmakta olduğu anlaşılmıştır. Okul ile kilise ayrı olup okullardaki din yayıcılığı hoş görülmez. Bu nedenle, okul yönetimleri şu maddelere uymalıdır.:¹²

a) Yabancı Okullar, dini öğretim ve özel bir yerde ibadet yaptırabilirler. Mabetlerin dışında heykel, tasvir ve haç bulundurmamak yasaktır.

b) Müslüman ve başka mezhepten öğrenciler, okullardaki dini âyinlere katılamazlar. Bunun için sık sık denetlemeler yapılacak ve bu konuda hoş görülmesi davanın memurlar cezalandırılacaktır.

Hükümetin bu tutumu üzerine, bazı yabancı okullar, bu emirlere uymuşlar, bazıları ise, bunu pek önemsememişlerdir. Bunun üzerine hükümet, emirlerine uymayan yabancı okullardan Merzifonda bir Amerikan okulunu, İzmirde de bazı Fransız okullarını kapatmıştır. Böylece hükümet, koyduğu kurallara uyulmasını sağlama konusunda ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir.¹³ Hatta Maarif Vekâleti, Fransız okullarının sınav devresinin sonuna kadar öğretime devam etmeleri konusunda yaptıkları müracaata bile hoşgörü göstermeyerek, hükümetin

¹¹ İkdam; 16 Ocak 1924.

¹² "Ecnebi Mektepleri"; HM, 5 Şubat 1924, s. 3.

¹³ Başgöz; a.g.e, s.84.

emirlerine uyulmadıkça hiç bir şeye izin verilmeyeceğini belirtmiştir.¹⁴ Böylece bu okullar, kanunun gereklerine uyana kadar kapalı kalmıştır.

1926'da Maarif Vekâleti, yabancı okullarla ilgili yeni bir tüzük hazırlamıştır. Valiliklere de bu tüzük esaslarına uymayan yabancı okulları kapatma yetkisini vermiştir. Bu tüzüğe göre¹⁵;

“Hiçbir okul kitabında Türklerin aleyhinde bir kelime ve ifade bulunmayacak, Türkler'in dününü ve bugününü kötüleyen cümlelere rastlanmayacaktır. Hiç bir okul kitabında Türk tarihine ve coğrafyasına dair en ufak bir yanlış görülmeyecektir. Türk toprakları hiç bir memleketin parçası olarak gösterilmeyecektir. Kitaplarda hiçbir yabancı devletin propagandası bulunmayacaktır. Bütün yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili, Türk Tarih ve Coğrafyası okutulacaktır. Bu dersleri okutan öğretmenler Türk olacak ve Maarif Vekâleti tarafından seçilecektir. Okullarda her türlü dini propaganda yasaktır. Dini semboller ancak okulların kiliselerinde bulunabilir: Okul kitaplarının hiç birisinde dini telkinler yapan semboller bulunmayacaktır.”

Maarif Vekâleti, ülkedeki tüm yabancı okulların çıkartılan yasa, yönetmelik ve emirlere uyup uymadığını sıkı denetlemelerle kontrol edilmesine ve bunlara uymayan okulların derhal kapatılmalarına çok dikkat etmiştir. Nitekim 7 Şubat 1926'da Vekâlet, yabancı okulların daha iyi denetlenmesi hakkında Maarif Müdürlüklerine bir genelge göndermiştir.

Buna göre; yabancı okulların ruhsatnameleri iyi incelenecek, bu okullardaki Türkçe, Türk Tarih ve Coğrafya öğretmenlerinin öz Türk olmalarına çok dikkat edilecek, bu okulların gerekli ders araç-gereçlerine sahip olup olmadıkları kontrol edilecektir. Bu okullarda kayıtlar Türkçe tutulacak, Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi ve Türkiye Reisi-i Cumhuri' nun resmi bulunacak, bu okulların

¹⁴ “Fransız Mektepleri”; HM, 4. Mayıs 1924.

¹⁵ Başgöz; a.g.e., s.84.

kiliselerine dışarıdan hiç kimse ibadet için giremeyecek, kitaplar arasında dini propaganda yapmak için azize resimleri bulunması önlenecektir. Kapatıldığı halde faaliyetlerini sürdüren yabancı okulların bulunduğu yerin maarif müdürü ve memurları meslekten çıkartılacaktır.¹⁶ İşte bu şekilde Vekâlet , yabancı okullarda iyi bir denetim sağlamaya çalışmış, genelgelere uymayan okulları kapatma yoluna gitmiştir. Özellikle 1927 yılında, Bursadaki Amerikan Okulu'nda üç Türk kızının Hıristiyan olması üzerine hükümet, yabancı okullardaki dini propagandaya daha çok cephe almış, bu okulu derhal kapatmıştır.¹⁷

Böylece Lozan görüşmelerinde de Avrupalılara kabul ettirdiği gibi yabancıların iç işlerimize karışması önlenmeye çalışılmıştır. Türkiye, bütün eğitim kurumlarına kendisinin tam olarak hakim olduğunu göstermiş, Vekâletin emirlerine uymayan okullar derhal kapatılmıştır.

Çoğu zaman Vekâletin bu tutumu, yabancı devletlerle olan ilişkilerinde bozulmalara yol açıyorsa da Vekâlet sonuna kadar bu kararını uygulamış ve ülkedeki tüm okulları, denetimi altına almayı başarmıştır.

2-YAZI DEVRİMİ

a) Alfabe Değişikliği:

Türkiye Cumhuriyeti'nin giriştiği yeniliklerden birisi de alfabe değişikliğidir. Alfabe değişikliği konusu, daha Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 1860'dan beri tartışılmalıdır.¹⁸ Hatta İkinci Meşrutiyet döneminde, bazı aydınlar, Arap harflerinin değiştirilmesini bile önermişlerse de bu düşünce, dinsel kurumlar ve

¹⁶ Mualimler Birliği, Sene: 1, Sayı: 9, Mart 1926, s.427-428.; MV.Tebliğler Mecmuası, Sayı:2, Mart 1926, s.23-26.

¹⁷ Mustafa Ergün; Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982, s. 60.

¹⁸ F.A.Tansel; "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)", Bell.C.XVII, sayı: 65-68 (1953), s.223-249.

çoğu aydınların tutucu olması nedeniyle hiç taraftar bulamamıştır.¹⁹ Oysa Arap harfleriyle okuma-yazma oldukça zordu. Yıllarca sıbyan mektebi ve medreseye giden bir kişi bile doğru düzgün okuma-yazmayı öğrenemiyordu. Ülkede hiç bir zaman Arap harfleriyle okuma-yazma bilenlerin sayısı % 6'yı geçmemiştir.²⁰

Yazı konusundaki tartışmalar, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da devam etmiştir. Mustafa Kemal de savaşı kazandıktan sonra yapılacak yenilikler içinde Lâtin harflerinin kabul edileceğini, daha 1919'da belirtmiştir.²¹ Alfabenin kabulü için, uygun zamanın gelmesi beklenmiştir. Türkiye'ye gelen yabancı uzmanlardan Kühne de 1926 yılında Türk eğitimi için hazırladığı raporda, alfabe değişikliği yapılmasını önermiştir.²²

1927 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde Türklerin çoğunlukta bulunduğu cumhuriyetlerde Lâtin alfabesi kabul edilmeye başlanmıştır. Bu arada TBMM, uluslararası rakamların kullanılması ile ilgili bir yasa çıkarmıştır. Yazının önemli bir kısmını oluşturan rakamların Lâtinceleştirilmesi, yazı devriminin önemli adımlarından birini oluşturmuştur.

Mecliste rakamlar yasası görüşülürken “beynelminel harflerin ne zaman kabul edileceği” sorulmuş, hükümet temsilcileri de her şeyin bir sırası olduğunu, zamanı gelince bunun da yapılacağını belirtmişlerdir.²³

Nitekim 1928 yılının Haziran ayı ortalarında, Maarif Vekâleti “Latin harflerinin lisanımızda sûret ve imkân-ı tatbikini” incelemek üzere bir “Dil Encümeni “

¹⁹ M.Şakir Ülkütaşır; Cumhuriyetin 50. Yılında Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara, 1973, s.23-26.

²⁰ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; C.3, s.661.

²¹ Mazhar Müfid Kansu; Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber, C.I, Ankara, 1988.s.131.

²² Kühne; Mesleki Terbiyenin İnkışâfına Dair Rapor, İstanbul, 1939, s. 9.

²³ TBMMZC, Dev:III, İçt.:I, C.4, Ankara, tarihsiz, s.202-208.

kurmuştur.²⁴ Bu encümen, yaptığı incelemeler sonunda bir rapor hazırlamıştır. Yeni yazıya geçiş için normal süre olarak 15 yıllık ve acele uygulama için de 5 yıllık iki plan hazırlanmıştır. Ancak, Mustafa Kemal, uygulamalara süratle başlanmasını isteyerek Ağustos 1928’de “Yeni Yazı Reformu”nu ilan etmiştir. 20 Ağustos’ta daha kanunu bile çıkmadan yeni yazıyla dizilmiş ilk gazetemiz Mardinde yayınlanmış, eski yazılı okul kitapları kaldırılmış, yeni sözlük ve kitaplar yayınlanmaya başlanmıştır.²⁵

Mustafa Necati de 20 Ekim 1928’de Hâkimiyeti Milliye gazetesine verdiği demeçte yapılacakları açıklamıştır. Bunlar; Türkçenin imlâsını belirlemek ve bir İmlâ Lügatı hazırlamak, Türkçe’nin yeni bir didaktik gramerini yapmak. öz Türkçe kelimelerin kullanılmasını telif eden bir dil bülteni neşretmek, Türkçe sözlük oluşturmaktır.²⁶

Yapılan çalışmalarla, 1928 yılının sonbaharında yalnız ve öğretmenlerin idare ettiği kursların sayısı 5500’ü bulmuş bu kurslara 220.000 öğrenci kaydolmuştur.²⁷ Aynı yılın Ekim ayı içinde ilk ve orta okulların tüm kitapları yeni yazı ile basılmıştır.

1 Kasım 1928’de bu faaliyetlerle alınan sonuca dayanılarak Lâtin harflerinin kabulü hakkındaki kanun mecliste görüşülmüştür. Hemen 15 kişilik geçici bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon, yasa tasarısının aynen kabul edilmesi kararını, Meclis Başkanlığına bildirmiştir.

Meclisin bu toplantısında, Hükümet Başkanı İsmet Paşa, Türk harfleriyle Türk milletinin yeni bir nur âlemine gireceğini, cahillikten kurtulacağını, milletin bir an önce cehaletten kurtulması için de hükümetin millet mektepleri aracılığıyla halka

²⁴ “Dil Heyeti’nin Kuruluş Belgeleri ve Yönetmeliği”, MV.Mec., Sayı: 17, 1929, s.55-64.

²⁵ Burhan Göksel; “Atatürk’ün Üç Maarif Vekili”, Milli Eğitim, Sayı: 57, Haziran, 1982, s.39.

²⁶ Cumhurbaşkanları..., C.I, s.431.

²⁷ A.g.e., s. 433.

okuma yazma öğreteceğini belirterek “Büyük işlerde samimi inanmak, o işin muvaffakiyetle neticelenmesi için muhtaç olunan başlıca kuvvettir. Bu kuvvet o kadar mühimdir ki, bunun karşısında yenilmeyecek zorluk ve aşılmayacak tümsek yoktur” demiştir.²⁸ Şarkikarahisar Milletvekili Mehmet Emin Bey de Arap harflerinin ilim ve sanatın sesini halkın içerisine götüremediğini, Türk harflerinin kabulüyle maarifin ilim ve sanatı, halkın içerisine götürebileceğini belirtmiştir.

Böylece büyük bir katılımla 1928 yılında 1353 sayılı yasa ile Lâtin alfabesi kabul edilmiştir.²⁹

Alfabe değişikliği çok hızlı olarak uygulanmak istenmiş ve Maarif Vekâleti, ülkede okuma.-yazma bilmeyen kalmamasını amaçlayarak çalışmalarına başlamıştır. Nitekim Mustafa Necati, daha 25 Ağustos 1928’de Ankara’da Muallimler Birliği Dördüncü Kongresi’nde “...Çünkü bu hareket yürümüştür. Bu hareketle birlikte yürüyen, hatta onun önünde koşmayan muallim âtil kalmış, vatani, mesleki vazifesini yapmamış demektir. Vazife sizi davet ediyor”. diyerek amacın bütün ülkede herkesi okur-yazar yapmak olduğunu bildirmiş ve bu amaca ulaşmada öğretmenlere büyük rolün düştüğünü bir kez daha vurgulamıştır.³⁰

“Efendiler! Zannetmeyiniz ki yalnız mekteplerin içinde çalışmakla, yalnız talebe yetiştirmekle vazifenizi tam ve şâmil bir surette yapmış olursunuz. En büyük vazifeniz halkı okutmak, halka yeni harflerle okuyup yazmayı öğretmektir. vazifeniz bütün memlekete şâmidir.” diyen Mustafa Necati, öğretmenlerin yeni alfabenin benimsetilmesi konusundaki görevlerinin herkes okuyup yazmayı öğreninceye kadar süreceğini belirtmiştir.³¹

Maarif Vekâleti, böylece tüm halka okuma-yazma öğretmeyi amaçlayan çalışmalarına başlamıştır. Bu nedenle öncelikli olarak yeni basılacak alfabe, imlâ ve

²⁸ TBMMZC; Dev:III, İçt.: II, C.5, Ankara, Tarihsiz, s.8.

²⁹ A.g.e., s. 8-10.

³⁰ Cumhurbaşkanları..., C.I, s.429.

³¹ A.g.e., s.429.

okul kitapları, Devlet matbaası ve Millet Mekteplerinin harcamaları için Maarif bütçesine ek ödenek konmuştur.³²

b) Millet Mektepleri ve Halk Eğitimi

Lâtin alfabesinin kabulünü ,Türkiye’de yaygın bir eğitim seferberliği izlemiştir. Alfabe değişikliğinin çok hızla uygulanmak istenmesi, geniş bir halk eğitimi seferberliğine yol açmıştır.Başbakan İsmet İnönü’nün 8.11.1928 tarihli beyanatında belirttiğine göre, Türk harflerinin bütün vatandaşlara öğretilmesi için “Millet Mektepleri” açılacaktır. Bunlar, şehir ve köylerde 2 aylık ya da 4 aylık kurslar halinde açılacak, buralara gelemeyecekler için seyyar muallim teşkilâtı yapılacak, bu şekilde birkaç yüz bin vatandaşa okuma-yazma öğretilecektir.³³

Mustafa Necati, vekâlet bünyesinde bir Halk Eğitimi Birimi kurmuştur. Bu birim, 1926’da “Halk Terbiyesi Şubesi” adıyla İlköğretim Genel Müdürlüğü’nde yerini almıştır. ³⁴ Bu şube “Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi” hazırlamış³⁵ ve İlk Halk Dershanesi de 1927 yılında kurulmuştur. 1928 Temmuz’unda yeni .bir “Halk Mektepleri Talimatnamesi” hazırlanmıştır.

Buna göre Halk Dershaneleri’nin amacı, çeşitli sebeplerle hiç okuyamamış, geri kalmış olanlara gerekli bilgileri vermektir.

Halk dershaneleri, ihtiyaca göre erkek ve kadınlar için ayrı ayrı açılabilmekteydi. Halk dershaneleri iki çeşitti.:

- a) İlk halk dershaneleri: Buraya hiç okuma-yazma bilmeyenler alınır.
- b) Umumi halk dershaneleri: bunlar ihtiyaca göre Maarif eminlerince açılır. Buraya isteyenler giderdi. Burada dersler, tedris konferansları şeklindeydi. Her

³² TBMMZC; Dev: III, İçt: II, C.5, Ankara, Tarihsiz, s.26-29.

³³ Öztürk; a.g.e., s. 99.

³⁴ MEB; Cumhuriyetin 50.Yılında..., .., 181.

³⁵ Yönetmeliğin Metni: MV.Mec. Sayı :12, Ağustos, 1927, s.129-143.

mıntuka böyle bir derslane açmak zorundaydı.³⁶

Lisan dersaneleri açmak için maarif eminden izin almak gerekmektedir.
Halk dersanelerine;

a)Yirmi yaşına kadar olanlar,

b)Yirmi yaşından kırk yaşına kadar olanlar,

c)Yirmi yaşına kadar olan gençlerden ilk tahsili yapmayanlar, gitmek zorundaydılar.³⁷

Halk dersanelerinde medeni hayata ve milli harsa uyum sağlayacak şekilde ameli öğretim yapıyordu. Öğrenciye ilk halk dersanelerinde anadili öğretilir,Cumhuriyet terbiyesi, Cumhuriyet prensipleri, vatani, tarihi , coğrafi, sıhhi, zirai, ticari, ve iktisadi bilgiler verilirdi. Ayrıca kadın dersanelerinde dikiş - nakış, çocuk bakımı da gösterilirdi.³⁸

Halk mektepleri, iki devreden oluşuyordu. İlk devrede: Elifba, Kerat, Hesap ve Yurt Bilgisi dersleri, İkinci devrede ise: Hesap, Muhasır Usul Defteri, Zirai Malumât, Kerat, İmlâ, Kitâbet, Tarih, ve Yurt Bilgisi gösterilmektedir. Halk mekteplerinde derslane mevcudu 40'dan aşağı değildi.³⁹

Maarif Vekâleti, halk okutma mektepleri için halk kitapları bastırarak, halk terbiyesine ait Avrupadan levhalar getirecektir.

Halk eğitimi için halk konferansları da verilmektedir. Halk konferansları da iki kısma ayrılıyordu. Bunlardan birinci kısım asıl halk öğrencisi, diğeri ise, aydın zümre içindi.⁴⁰

Yazı devriminden sonra Halk dersanelerinin “Millet Mektepleri” adıyla

³⁶ A.g.e., s. 129-130; “Halk Terbiyesi”, HM, 26 Mayıs 1927.

³⁷ A.g.e., s.130-132.

³⁸ A.g.e., s.133.

³⁹ “Halk Terbiyesi”, HM, 26 Mayıs 1927.

⁴⁰ “Halk Terbiyesi”;HM, 26 Mayıs 1927, M V Mec., Sayı: 12,Ağustos 1927, s.135.

örgütlenmesi ve bu yolla halka yeni harfleri öğretmek düşünülmüştür.

Nitekim 1928 yılı sonlarında Mustafa Necati'nin Vekilliği sırasında halka okuma-yazma öğretmek üzere "Millet Mektepleri" kurulmuştur.

Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, Valiliklere 2 Aralık 1928'de gönderdiği genelgede 1 Ocak 1929'a kadar her öğretmene, bir Millet Mektebi Dershanesi kurulacağını ve derslere başlanacağını, bir kurs döneminde başarılı olamayanların öbür kursa katılacaklarını, tek öğretmenli köylerde hem (A) hem de (B) dershanesi açılacağını bildirmiş ve karşılaşılan zorluklardan Vekâletin haberdar edilmesini istemiştir.

Böylece 1928 Kasım sonu ve 1929 başlarında Millet Mektepleri açılmaya başlanmıştır.⁴¹

Millet Mektepleri; 16-45 yaş arasında binlerce kadın ve erkeği çatısı altına toplamıştır. Dörder ay sürecek olan dersler, genellikle akşamları yapılıyordu. Kursları öğretmenler, idare ediyor ve hizmetlerine karşılık maaşlarından ayrı ücret alıyorlardı.⁴²

Millet Mektepleri sabit ve gezici olarak ikiye ayrılıyordu. Bu okulların (A) ve (B) adıyla 2 sınıfı vardı. (A) sınıfında Alfabe, Kıraat, İmlâ, Yazı ve Hesâp, gösteriliyordu. (B) sınıfında ise, Kıraat, Tahrir, Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgisi, ve Yurt Bilgisine ağırlık veriliyordu.⁴³

Maarif Vekâleti bu kurslar için özel alfabeler, yalın ve iri yazılı okuma kitapları bastırmıştı. Kitaplar, öğrencilere bedava verilmiştir.

Mustafa Kemal, 1 Kasım 1929'da meclisi açış konuşmasında Millet Mekteplerinin önemi üzerinde durmuş ve şunları söylemiştir:.⁴⁴

⁴¹ "Millet Mektepleri Teşkili Hakkında Valiliklere Yapılan Tamim"; MV Mec., Sayı: 17, 1929, s.89 vd.

⁴² Başgöz; a.g.e., s.119; Akyüz; Türk Eğitim Tarihi, s.263.

⁴³ A.Bedri Edis; Mili Eğitim Düsturu, İstanbul, 1947, s.352.

⁴⁴ Maarif Vekilliği; Atatürk'ün Maarife..., s.31.

“ Millet Mektepleri, normal tedrisat haricinde kadın ve erkek, yüz binlerce vatandaşın nurlanmasına hizmet etti. Bu mekteplerin, daha fazla bir gayret ve şevk ile idame edilmesi lâzımdır.”

İşte bu Millet Mektepleri sayesinde 1.5 milyona yakın yetişkine okuma-yazma öğretilmiştir. Böylece 1927’de % 10.7 olan okuma-yazma oranı 1935’te % 20’ye çıkmıştır.⁴⁵ Ancak 1932’den sonra Millet Mektepleri faaliyeti, eski hızını kaybetmiştir.⁴⁶

3-HEYET-İ İLMİYE TOPLANTILARI

a) İkinci Heyet-i İlmiye Toplantısı:

İlk Maarif Kongresi, Anadolu’da henüz daha savaşın sürmesi nedeniyle önemli bir karara varamadan dağılmıştır. Bu kongreden sonra, toplanan Birinci Heyet-i İlmiye, eğitimle ilgili önemli konuların görüşüldüğü bir toplantı olmuştur. Eğitimin örgütlenmesine adım atılması açısından her iki toplantı da önemlidir.

Birinci Heyet-i İlmiye’nin toplanmasından sonra, eğitim alanında önemli değişiklikler olmuştur. Nitekim Tevhid-i Tedrisat yasası ile Maarif Vekâleti; medreseler ve dini okulları kapatarak, tüm okullarda laik bir eğitim sistemini yerleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca Maarif Vekâleti, orta dereceli askeri okulları da yönetimine almıştır.

Bu şekilde Maarif Vekâleti’nin elindeki okulların sayısı artmıştır. Bunun üzerine Maarif Vekâleti, bu okullar ve programlar sorununu çözmek için bir Heyet-i İlmiye toplama yoluna gitmiştir.

İkinci Heyet-i İlmiye, 23 Nisan 1924’te eğitim işleri ve kültür sorunlarını görüşmek üzere Ankara’da toplanmıştır.

⁴⁵ TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı, Ankara, 1973, s.79,459.

⁴⁶ Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, C.3, s.661.

Maarif Vekili Vasıf Bey'in (Çınar) başkanlık ettiği toplantıda;

- 1- İlköğretimin altı yıldan beş yıla indirilmesi,
- 2- Ortaöğretimin "Ortaokul-Lise" süresinin yedi yıldan altı yıla indirilmesi,
- 3- İlköğretmen okulları öğretim süresinin dört yıldan beş yıla çıkarılması,
- 4-Ortaokul, lise ve öğretmen okullarında ders programlarının genişletilmesi ve Sosyoloji Dersleri'nin eklenmesi,
- 5- İlkokul öğretim programlarının geliştirilmesi,
- 6- Ders kitaplarının yazdırılması konularında kararlar alınmıştır.⁴⁷

İkinci Heyet-i İlmiye'de genellikle yeni eğitim sistemi üzerinde durmaktan çok ders kitapları, müfredat programları, okulların dereceleri ve süreleri gibi konular üzerinde durulmuştur.

Özellikle müfredat programları ele alınarak birtakım değişiklikler yapılmıştır. Lise programlarında mesleki hayata hazırlayıcı bilgiler verilmesi üzerinde durulmuş, programlara Sosyoloji dersi eklenmiş, felsefe ders saatleri artırılarak, "Türk ve Enebi Medeniyeti" dersi eklenmiştir. Liselerin haftalık ders saati 30 olarak belirlenmiştir. Tek devreli liselerde de erkekler için ticaret ve iktisat, kızlar için ev idaresi kısımları açılması kararlaştırılmıştır⁴⁸

Öğretmen okulu programlarında da fen bilimlerine ayrılan saatler artırılırken, edebiyat ve sosyal bilimlerin ders saatleri azaltılmıştır. İlkokul, ortaokul ve liselerin kitaplarının da yarışma usulü ile yazdırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ilköğretimin İdare-i Hususiye'den ayrılması prensip olarak kabul edilmiştir.⁴⁹

İkinci Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar, kabul ettiği programlar çok yönden eleştirilmiştir. İkinci Heyet-i İlmiye, eski tarih programını kaldırmasına rağmen, yenisini tam olarak belirlememiştir. İkinci Heyet-i İlmiye, Maarif Vekâleti'nin daha önce üzerinde çalıştığı programların, konuların kabul edildiği yer olmuştur.

⁴⁷ Yücel; a.g.e., s.25 vd; Özalp; a.g.e., s.37.

⁴⁸ HM; 27.4.1924.

⁴⁹ HM; 2.5.1924.

Liselerin 11 yıl olması daha önce kararlaştırılmış olup bu toplantıda aynen kabul edilmiştir.

Her ne kadar İkinci Heyet-i İlmiye'de alınan kararlar, eleştirilmişse de bu toplantı ile okulların program ve ders kitapları üzerinde incelemeler yapılmış olması önem taşımaktadır. Yeni kurulacak eğitim sistemi üzerinde durulmamasına rağmen, okulların müfredat programları ve ders kitaplarının incelenmesi, eğitime verilen önemi göstermektedir.

b) Üçüncü Heyet-i İlmiye Toplantısı

Cumhuriyet eğitiminin ana sorunlarını tartışmak ve gerekli kararları almak üzere 26 Aralık 1925- 8 Ocak 1926 tarihlerinde Ankara'da Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısı yapılmıştır.

Maarif Vekili Mustafa Necati'nin başkanlığındaki bu toplantıya Müsteşar, Teftiş Heyeti Başkanı, Telif ve Tercüme Heyeti Başkanı, bazı Bakanlık müfettişleri, öğretim daireleri genel müdürleri, bir kısım Bakanlık daire müdürleri ile lise, öğretmen okulları müdür ve öğretmenleri katılmıştır.

Üçüncü Heyet-i İlmide şu konular görüşülmüştür :

- 1- Maarife ayrılan paranın en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak, okullara başvuran bütün çocukları alabilecek şekilde tedbirler almak,
- 2- Liselerin düzenlenmesi ve belirli merkezlerde kuvvetli liseler yapılması ve bunların yavaş yavaş çoğaltılması,
- 3- Öğretmen okullarının belirli merkezlerde çoğaltılması,
- 4- Meslek okullarının belirli merkezlerde çoğaltılması,
- 5- Yatılı olmayan ortaokullarda karma eğitime geçilmesi,
- 6- Stajyer öğretmenlere verilecek meslek terbiyesi,
- 7- Öğretmenlerin terfileri için kanuni esaslar hazırlanması,
- 8- Talim ve terbiye işleriyle uğraşmak üzere bir Milli Talim ve Terbiye Dairesi

oluşturulması.⁵⁰

Heyet-i İlmîyeler, ülkedeki eğitimin sorunlarını, eğitimi daha iyi duruma getirmek için neler yapılması gerektiğini incelemiş, bazı konularda kararlar almıştır. Ancak Heyet-i İlmîyeler giderek önemlerini yitirmeye başlamış ve sonuçta 22 Mart 1926'da çıkan Maarif Teşkilâtı Kanunu ile "Millî Talim ve Terbiye Dairesi"nin⁵¹ kurulması ile birlikte bir daha toplanmamışlardır. Artık Heyet-i İlmîyeler'in görevlerini, Talim ve Terbiye Dairesi üstlenmiştir.

c) Talim ve Terbiye Kurulu'nun Oluşturulması ve Çalışmaları

Maarif Vekâleti, yabancı eserleri dilimize çevirmek ve yayın işleriyle de yakından ilgilenmiştir. Bu işler, önceleri Maarif Vekâleti'nin merkez teşkilâtı içinde "Ders Program Kurulu", daha sonra da "Telif ve Tercüme Heyeti" tarafından yerine getirilmiştir.

Telif ve Tercüme Heyeti'nin görevlerini bir esasa bağlamak için 1924 yılında "Telif ve Tercüme Heyeti Yönetmeliği" yayınlanmıştır. Bir başkan ve sekiz üyeden oluşan heyete, dördü telif ve tercüme işleri ile ilgili olmak üzere altı ayrı görev verilmiştir. Ayrıca Vekâletçe gerekli görülecek kişilerin imtihanlarını yapmak, edebi ve ilmi terimlerin yerleşmesi ve kökleşmesi için tekliflerde bulunmak, yabancı eğitim teşkilâtlarını ve gelişmelerini izlemek de kurulun görevlerindedir.⁵²

Telif ve Tercüme Heyeti, telif veya tercüme olarak çok sayıda eser bastırmıştır. Ayrıca 1925 yılında Kurul, "Telif ve Tercüme edilecek Asâr" hakkında bir

⁵⁰ Yücel; a.g.e., s.27; MEB; Cumhuriyet'in 50. Yılında..., s.92; Özalp; a.g.e., s.39.

⁵¹ MVMec.; Sayı: 7 Mayıs 1926, s.1-5; TBMMZC.; Dev:II, İçt: III, C.23, Ankara, tarihsiz, s.5-12.

⁵² Özalp; a.g.e., s.36.

yönetmelik de yayımlayarak çalışmalarını buna göre düzenlemiştir.⁵³

Telif ve Tercüme Heyeti'nin yayınladığı eserler arasında şunları sayabiliriz.⁵⁴

- 1- Eğitim ve Öğretim : Öksüzler Babası Pestaloji, Çocuk ve Mektep (Con Dövi), Çocuk Ruhiyatı (Mustafa Rahmi), Çocuklar Evi (Mariya Montessöriya), Dağda Bulunmuş Çocuk(İtard-Mustafa Rahmi) vb,
- 2- Felsefe: Ahlâk (Mustafa Rahmi), Bergson (Mustafa Şekip), Kant ve Felsefesi (Mehmet Emin) vb,
- 3- Tarih: Mufassal Türk Tarihi (M.Şemseddin), Türk Töresi (Ziya Gökalp), Medeniyat-ı Kadimenin Zevali,Türk Büyükleri (Atalay), Timur ve Tüzükatı, Moğol Tarihi (Mustafa Rahmi)vb.
- 4- Dil: Türk Diline Medhal (Veled Çelebi), Bahtiyar-nâme (M.Rahmi), Ferhenknâme-i Sâdi Tercümesi (Hoca Mes'ud Bin Osman), Divan-ı Türki-i Sultan Veled ve benzeri ve Ruhiyat konusunda eserler:

Telif ve Tercüme Heyeti, okul kitaplarının niteliklerini belirlemek için de çeşitli araştırmalar yapmıştır. Bu nedenle, Vekâletçe “Okul kitapları” hakkında bir yönetmelik de yayınlanmıştır. Bu yönetmelikle ilk, orta ve Darülfünun dışındaki yüksek dereceli okullarla, özel okulların ders kitaplarında genel ve özel nitelikler belirlenmiştir. Ayrıca her ders için birden fazla kitap bulunması prensibi getirilmiş ve bu kitaplardan en yararlı olanının kitap cetvelinde birinci sırada yer alması uygun görülmüştür.⁵⁵

Zaman zaman Telif ve Tercüme Heyeti'nin yaptığı işlerle ilgili eleştiriler olmuştur. Nitekim 1341 (1925) Maarif Vekâleti bütçesi mecliste görüşülürken, Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey,Telif ve Tercüme Heyeti'nin başlıca

⁵³ “Telif ve Tercüme Edilecek Asâr Hakkında Talimatname”, MV. Mec.Sayı: 1, Mart 1341, s.65-67.

⁵⁴ Cahit Öztelli; “BMM Hükümeti Döneminde Kültür Çalışmaları”, Türk Dili, Yıl: 27, C.34, Sayı: 302, Kasım 1976, s.615-617.

⁵⁵ Özalp; a.g.e., s.36.

görevinin Türkçe'ye dikkat ve özen göstermek olduğunu, oysa Telif ve Tercüme Heyeti'nin nizamnamesinde bile yanlışlıklar bulunduğunu söylemiştir. Sivas Milletvekili Rahmi Bey de Telif ve Tercüme Heyeti'nin iki sene zarfında hiçbir önemli eser neşretmediğini, geçen sene bir kaç eser tercüme ettiğini ancak bunlarda yanlışların da bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁶

Buna rağmen Telif ve Tercüme Heyeti, Talim ve Terbiye dairesi kuruluncaya kadar yabancı eserleri dilimize çevirme ve yayın işlerini yürütmeye çalışmıştır.

Mustafa Necati; Vekâlette giriştiği idari reformla, Maarif Vekâleti'nin merkez ve taşra örgütünü günün ihtiyaçlarına göre genişletmiştir. O'nun zamanında hazırlanıp kabul edilen Maarif Vekâleti Örgüt Kanunu ile Vekâlete, Talim Terbiye Dairesi, Sağlık Dairesi eklenmiştir. Mustafa Necati, 9 Şubat 1926'da şimdiye kadar talim ve terbiye işleriyle uğraşacak bir dairenin olmadığını, " Maarif Teşkilâtını ilmi esaslar üzerine kurmak, terbiye ve tedris sistemlerini memleketin ihtiyaçlarına ve çağdaş uygarlık gereklerine uygun olarak düzenlemek için " bir talim ve terbiye dairesinin kurulmasının gerektiğini belirtmiştir.⁵⁷

Nitekim 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun"la Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuş, Dil Heyeti oluşturulmuştur.⁵⁸

Kanunun birinci maddesine göre Türk dili ve bununla ilgili bilimsel sorunlarla ilgilenmek üzere bir "Dil Heyeti" oluşturulmuştur. Böylece Telif ve Tercüme Heyeti kaldırılarak yerine Dil Heyeti kurulmuştur.

İkinci maddeye göre ise, talim ve terbiye işleriyle ilgilenmek üzere Maarif Vekâletinde bir "Talim ve Terbiye Dairesi" kurulmuştur. Bu daire bir reisin idaresi altında bulunacak ve dairenin şubeleriyle teşkilâtını yönetmek üzere reisten başka en çok 10 uzman bulunacaktır. Daireye gereği kadar memur atanacaktır. Daire Reisi,

⁵⁶ TBMMZC, Dev.: II, İçt.: II, C.15, Ankara, 1976.s. 161 vd.

⁵⁷ MV.Mec, Sayı: 6, .Mart 1926, s.134.

⁵⁸ MV.Mec; Sayı: 7, Mayıs 1926, s. 1 vd.

Vekâletin, üyeler de daire reisinin teklifi ve Vekâletin inhası ile Bakanlar Kurulunca tayin edilecektir. Dairenin görevleri, daha sonra yayınlanacak bir talimatname ile belirlenecektir.⁵⁹

İşte bu kanunun yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra “Dil Heyeti’nin Vazifeleri Hakkında Talimat” yönetmeliği hazırlanarak, Dil Heyeti’nin kuruluşu ve görevleri belirlenmiştir.⁶⁰

Talim ve Terbiye Dairesi’nin Teşkilât ve Görevleri ise, 28 Mart 1926 tarihinde 3393 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilen “Talimatname” ile belirlenmiştir. Talimatnamenin birinci maddesine göre, Talim ve Terbiye Dairesi’nin görevleri şunlardır.:⁶¹

Madde 1- 22 Mart 1926 tarihli kanuna göre teşkil edilen Milli Talim ve Terbiye Dairesi’nin vazifeleri şunlardır:

A- Milli eğitimle ilgili yönetmelik, tüzük ve kanun tasarı (layiha)larını hazırlamak, incelemek ve mevcut yönetmelik, tüzük ve kanunlarda değişiklik yapılmasına ihtiyaç görülen hususlar hakkında Vekâlet’e teklifte bulunmak,

B- Her derecede genel ve meslek okullarının programlarını doğrudan doğruya veya uzmanlar vasıtasıyla düzenlemek veya değiştirmek.

C-Darülfunun şubeleri de dahil olduğu halde yüksek ve orta dereceli her çeşit okulların yeniden kurulması veya lağvedilmesi hususunda görüşlerini bildirmek.

Ç-Okullarda kabul ve uygulanacak eğitim ve öğretimin amaçları, sistem ve usulleri hakkında karar almak.

D-Gençleri Cumhuriyet esasına göre hazırlayacak ve okullarda Milli terbiyeyi kuvvetlendirecek tedbirler almak.

⁵⁹ A.g.e., s.2-5.

⁶⁰ “Dil Heyetinin kuruluş belgeleri ve yönetmeliği”, MV.Mec., Sayı: 17, 1929, s. 55-64.

⁶¹ Bkz.: MV.Mec., Sayı: 7 , Mayıs 1926, s. 48-51; Faik Reşit Unat; Maarif Düstûru, İstanbul,1927, s.219-222

E- Okulların derecelerini tayin ve imtihan usulleri ve mezun olma şartları hakkında karar almak.

F- Gelecek yıllarda uygulanacak eğitim programını Genel Müdürlerin görüşleri alınarak tespit etmek ve buna göre her yıl Milli Eğitim Bütçe layihası hazırlanırken tekliflerde bulunmak,

G- Halkın terbiye ve aydınlatılması için tedbirler düşünmek,

H- Mevcut öğretmenlerin mesleki bilgi ve güçlerini arttırmak için gerekli tedbirleri almak.

I-Türk öğrencilerinin yabancı ülkelerde öğrenim sorunu ile Maarif Vekâleti'nin yabancı ülkelere getireceği her çeşit uzmanlar hakkında fikrini söylemek.

İ- İlk ve orta dereceli okullarda okutulmak üzere yazılan kitapları incelettirmek ve bunlardan öğretim programına uygun ve pedagojik şartları taşıyanları kabul etmek ve onamak.

J- Vekâlet hesabına bastırılması gereken okul kitaplarını tespit etmek.

L-Yabancı dilde yazılmış pedagojik mecmua ve kitapları takip etmek, Türkiye öğretmenlerine faydalı olanlarını aynen veya özet halinde yayımlamak.

M-Maarif Vekâleti'nin ilmi risale ve mecmualarını yayımlamak.

N-Vekâlet hesabına bastırılmak üzere dışardan verilip Vekâlet Makamınca kurula gönderilen ilmi eserleri doğrudan doğruya tetkik ederek veya uzmanlarına tetkik ettirerek kabul veya reddetmek.

Talim ve Terbiye Kurulu, 22 Haziran 1933 ve 2287 sayılı "Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri" hakkındaki kanunda, Vekâletin bilimsel danışma organı olarak yer almış ve görevleri de açık bir şekilde belirlenmiştir ⁶².

Eğitimin niteliksel gelişmesini düzenleme ve plânlama görevini yürütmekle görevli bilimsel bir danışma ve karar organı olan Talim ve Terbiye Kurulu, okulların programları, kitapları vb.ile ilgili konularda bir takım çalışmalar yapmıştır.

⁶² Bu konu, ayrıntılı olarak tezimizin dördüncü bölümünde açıklanmıştır.

Ancak kendisine çok umut bağlanan Talim ve Terbiye Kurulu, bunun aksine okullarda karma eğitime karşı gelmiş, Latin alfabesinin kabul edilmesini önlemeye çalışmış, Köy Öğretmenleri ve Köy Enstitüleri hareketini baltalamağa çalışmıştır.⁶³ Dolayısıyla bu tutumu, Talim ve Terbiye Kurulu'nda yeni düzenlemelere gidilmesine neden olacaktır.

4-YABANCI EĞİTİM UZMANLARI VE GÖRÜŞLERİ

Maarif Vekâleti, ülkedeki eğitim sisteminin sorunlarını çözebilmek amacıyla zaman zaman yabancı uzmanların görüşlerine de başvurmuştur.

1924'ten beri John Dewey (1924-ABD), Kühne (1925-Almanya), Omar Buyse (1927-Belçika) gibi Türkiye'ye bir çok yabancı eğitimciler çağrılmış ve bunlardan eğitimimizin aksayan yönleri ve alınması gereken önlemler konusunda raporlar vermeleri istenmiştir⁶⁴.

Görüşlerinden faydalanmak amacıyla Türkiye'ye çağrılan ilk yabancı eğitimci John Dewey olmuştur. Yüzyılın tanınmış Amerikan eğitimcisi Profesör John Dewey, 1923 yılında Maarif Vekili İsmail Safa Bey tarafından çağrılmış ise de o ancak 1924 yılı yazında Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de iki ay gözlemlerde bulunmuş ve gözlem ve önerilerine ilişkin iki ayrı rapor hazırlamıştır. Birinci rapor daha çok Milli Eğitim bütçesi ve uygun gördüğü harcama alanları üzerinedir. Daha kapsamlı olan ikinci raporu ise, John Dewey'in yeni kurulacak Türk Milli Eğitim sisteminin ve bu arada Milli Eğitim yönetim sisteminin nasıl olması gerektiğine ilişkin gözlem ve önerilerini içermektedir.

İkinci John Dewey raporu, ilk olarak 1939 yılında basılmıştır. Dewey, bu raporunda diğer konuların yanında ayrıca:

a) Bölgesel eğitim yönetimi örgütlerinin kurulmasına,

⁶³ Başgöz; a.g.e., s.100.

⁶⁴ Akyüz; Türk Eğitim Tarihi, s.264.

b) Eğitim yöneticiliğinin yetenekli öğretmenler için çekici bir duruma getirilmesinin yararına ve gerekliliğine işaret etmiştir.

John Dewey'e göre Türk okullarında gelişmenin sağlanabilmesi için amaç ve hedeflerin belirlenmesi gerekir. Dewey'e göre, Türkiye Maarif Teşkilâtında izlenecek amaç, Türkiye'nin gelişmiş milletler arasında canlı, hür, bağımsız ve laik bir Cumhuriyet halinde yükselmesini sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için ilk önce okulların millet fertlerine, doğru siyasi fikir ve itiyatlar vermesi, ikinci olarak çeşitli şekilde ekonomik ve ticari yetenekleri teşvik etmek, üçüncü olarak erkek ve kadını milli hâkimiyete, ekonomik bakımdan kendi kendisini idareye ve sanat bakımından yükselmeğe sevkedecek, yani ilmi bir şekilde düşünmeğe ve ülkenin çıkarları için çalışmaya alıştıracak şekilde fikri ve ahlâki bakımdan olgun olarak yetiştirilmeleri gereklidir.⁶⁵

John Dewey'e göre, Türk eğitime verilecek genel yönün Vekâletin girişeceği uzun vadeli bir planlama ile belirlenmesi gerekir. Bu nedenle, Maarif Vekâleti ilk önce bir uzman kadro yetiştirmelidir. Bu uzmanlarla Maarif Vekâletinde çeşitli kurullar meydana getirilmelidir. Türkiye'nin eğitim sistemi iki yıl daha olduğu gibi korunabilir. Bu arada Vekâlet, uzmanlarını yetiştirip uzun vadeli bir eğitim planı için yurt içinden ve yurt dışından gerekli bilgileri toplar. Bu şekilde hazırlanacak 8-10 yıllık bir eğitim planı her türlü politik etkinin dışında Maarif Vekâleti tarafından yürütülür. Dewey'e göre; hazırlanacak komisyonlar başlıca, okul binaları, mesleki eğitim, öğretmen, müdür ve müfettiş yetiştirilmesi, eğitimle ilgili yayınlar, seyyar ve sabit kitaplıklar ve Türkiye'de ziraatın gelişmesinde eğitimin rolü gibi meseleleri incelemelidir.⁶⁶

O'na göre öğretmenlerin mesleğe hakkıyla hazırlanmaları için gerekli mali olanaklar sağlanmadıkça eğitimde gerçek bir iyileşme vücuda getirilemez. Türkiye'de öğretmenlerin maaşları çok düşüktür. Bunlar hızla ve büyük ölçüde

⁶⁵ John Dewey; Türkiye Maarifi Hakkında Rapor, İstanbul, 1939, s.8.

⁶⁶ A.g.c., s.8-10.

arttırılmalıdır. Bundan başka öğretmenlerin geçimlerine yardım edecek ev ve yakacak bedeli vermeli, devlet araçlarından indirimle seyahatlerini sağlamalıdır. Ayrıca her yıl Avrupa'ya mümkün olan oranda bol öğrenci gönderilmesini salık vermiştir. Okul binalarının standardizasyonu, sağlık ve okuma koşullarına uygunluğunun sağlanması için Maarif Vekâleti'nde bir "Binalar Müdürlüğü" kurulmasını önermektedir.

John Dewey, öğretmenlerin mevkilerinden emin olmalarının sağlanmasını da istemiştir. Türkiye'de idarecilerin durumu devamlı değiştiği için öğretmenler, genellikle idareciliği tercih etmemektedir. Ayrıca okul müdürleri; gereksiz ve ayrıntılarla ilgili işlerle uğraşmaktan kurtarılmalıdır.⁶⁷

Dewey, öğretmenlerin yetiştirilmesi konusu üzerinde de çok durmuştur. Öğretmen okulları, en iyi öğretim usullerini uygulamalıdır. Öğretmen okullarının hocaları, her 5-6 senede bir masrafları karşılanarak yabancı memleketlere mesleki incelemelerde bulunması amacıyla gönderilmelidir.

Yeni öğretmen okulları da kurulmalıdır. Köy okullarına öğretmen yetiştirmek için de öğretmen okulları açılmalıdır. Okullarda köylülerin ve çiftçilerin ilgi ve ihtiyaçlarına önem verilmeli, köy hayatına uygun ilk ve orta dereceli okullar kurulmalıdır. Farklı derecelerdeki okullara öğretmen yetiştirecek okullara girişlerde farklı şartlar konulmalıdır Öğretmen okullarında uygulamaya önem verilmelidir. Görevde bulunan öğretmenler de yaz okullarında yetiştirilmelidir. Ayrıca öğretmen okulları ve darülfunun mezunları ile tecrübeli öğretmen, müdür ve mmarrif müdürleri yabancı ülkelere gönderilmelidir.⁶⁸

Dewey, öğretmenlerden sonra okullar üzerinde durmuş ve bu konuda da birtakım önerilerde bulunmuştur. O'na göre ders müfredat programları fazla esneklikten yoksun ve tekdüze olmaksızın çevre ve ortam koşullarına uygun

⁶⁷ A.g.e., s.16-18.

⁶⁸ A.g.e., s.19-21.

olmalıdır.⁶⁹ Öğrencilerin köylerle, hayat ve çevre ile sürekli bağlantısı sağlanmalıdır. Ortaöğretim üniversiteye öğrenci göndermese bile, çocukları bir mesleğe hazırlayabilmelidir. Öğrencilerde kişisel girişim, ilköğretimden itibaren geliştirilebilmelidir. Çocuklar, girişimci, aktif olarak yetiştirilmelidir. Eğitim için çeşitli yabancı ülkelerden kısa süreli uzmanlar getirilmelidir. İstanbul Darülfünununda bir arkeoloji bölümü açılmalıdır.⁷⁰

Dewey, raporunda kitaplıklar konusu üzerinde de durmuştur. Dewey'e göre; kitap eksikliğinin giderilmesi için 25-50 kitaplık seyyar kitap sandıkları kurulmalıdır. Bunlar, sıra ile okullara yollanmalı ve bazı zamanlarda velilerin de yararlanmaları sağlanmalıdır. Sonra başka bir sandıkla değiştirilerek, bütün okulların çeşitli kitaplardan yararlanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca her ilde ve okullarda kitaplık kurulmalıdır.⁷¹

Dewey, "Matbaa-i Âmire" nin Maarif Vekâleti'nin yayınına karşılayacak biçimde genişletilmesini önermiş ve raporunu "Darüleytam"lardaki iş esasına dayanan eğitimin, Türk eğitimi için bir deneme okulu yerine geçeceğini, yeni usullerin alınmasında özel okullardan yararlanılması gerektiğini belirterek bitirmiştir.⁷²

John Deweyden sonra 1925'de Kühne, Türkiye'ye gelmiştir. Türk eğitimi üzerinde bir plan istemek üzere Kerschensteiner, davet edilmiş ama o rahatsızlığı nedeniyle bu daveti kabul etmemiş, yerine yardımcısı Kühne'yi yollamıştır. Kühne; Ankara, Eskişehir, Bursa, İzmir ve İstanbul'daki meslek okullarında ve "Hayat Mektepleri"nde incelemeler yapmıştır.

Bu incelemeleri sonucunda Türk eğitimi için önemli bulduğu konuları ve

⁶⁹ A.g.e., s.14.

⁷⁰ A.g.e., s.22-26.

⁷¹ A.g.e., s.4.vd.

⁷² A.g.e., s.28 vd.

önerdiği çözümleri, “Mesleki Terbiyenin İnkışafına Dair Rapor”la Maarif Vekâletine sunmuştur.⁷³

Kühne’ye göre, Türkiye’de öğretmen maaşları çok azdır. Bu yüzden öğretmenler, kendilerini gereği gibi mesleklerine veremediklerinden maaşları arttırılmalıdır. Türkiye’de okul giderleri ve öğrenci için harcanan para oldukça yüksek olduğundan hükümet parasız yatılı sistemini bırakmalı, çocuk velilerine daha fazla külfet yüklenmelidir. Öğretmenler, ameli olarak yetiştirilmelidir. Okul binası az olan, büyük merkezlerde öğleden önce ve sonra olmak üzere ikili eğitim yapılarak binalar iki defa kullanılabilir. Liselere devam eden öğrencilerin sayısını arttırmak için yeni liseler açılmalıdır. Ayrıca ortaokulların sınav ve sınıf geçme yolları değiştirilmelidir.

Türkiye’nin çırağa ve uzmana ihtiyacı olacağından Devlet Demiryolları’nın ve Bahriye’nin elindeki çırak okulları genişletilmelidir. Ayrıca yüksek dereceli teknik elemanların yetiştirilmesi için de makine mühendisi, mimar ve mühendis okullarına da ihtiyaç vardır.

Kühne, kadınların meslek eğitimi için açılacak okullarda özellikle ev idaresi, çocuk bakımı, biçki ve dikiş gibi derslerin yer almasını istemiştir. Genel okulların Maarif Vekâletine bağlanmasını ama sanat okullarının yerli idarelere bırakılmasını istemiştir. Bu okullara yol göstermek, eğitim ve öğretim yollarını geliştirmek ve öğretmenlerini sağlamak için Maarif Vekâleti yardımda bulunmalıdır.⁷⁴ Kühne, raporunda genellikle her konu için Almanya’yı örnek göstermiş ve Alman uzmanlarının çağrılmasını önermiştir.

Teknik öğretim üzerinde inceleme ve ögütlerde bulunmak üzere 1927 yılında da Omar Buyse, Türkiye’ye davet edilmiştir. Buyse; Ankara, Kütahya, Konya, Adana, Mersin, İzmir, Aydın ve İstanbul gibi sanayi bölgelerinde incelemeler yapmış ve

⁷³ “Doktor Kühne’nin Türkiye’de Mesleki Terbiyenin İnkışafına Dair Raporu” MV.Mec., Sayı.: 12, Ağustos 1927, s.1 vd. Ergün; a.g.e., s.112.

⁷⁴ Kühne; a.g.e., s.1-17.

rapor hazırlamıştır.

Buyse; her ilde sanat okulu kurulması için öneride bulunduğundan ciddi incelemeler yapmıştır. Her ilde kurulacak okulun, çevrenin sanayi ve ziraati ile uygun düşmesini sağlamaya çalışmıştır. Kurulacak her sanat okulunun kaç çıkacağını, gerekli masrafların nasıl elde edileceğini çıkardığı istatistiklerle ayrı ayrı göstermiştir.

Buyse; çevrenin iş hayatında başarı göstermiş, ustaların kullanılarak teknik okullardaki öğretmen eksikliğini gidermeyi ayrıca sanat okullarına öğretmen yetiştirmek için Ankara'da bir iş üniversitesi kurulmasını önermiştir.

Buyse, ziraat okulları ve ziraat eğitimi üzerinde de durmuştur. Ziraat okullarında küçük birer uygulama çiftliği olmasını, orduda sanat eğitime yer verilmesini de önermiştir.⁷⁵

Türkiye'ye gelen bu uzmanların hazırlamış oldukları raporlarda üzerinde durdukları başlıca konular şunlardır:

- 1-Bütçe ve gerekli ödenekler,
- 2-Merkezi örgüt kurulması,
- 3-Çeşitli kademelerde teknik eleman yetiştirme programları,
- 4-Eski Okulların ıslahı ve yeni açılacakların nitelikleri.

Maarif Vekâleti, Talim ve Terbiye Dairesi'nce incelenen bu raporlardan sonra bunların uygulamasına geçildi. John Dewey'in önerisine uyularak mesleki ve teknik öğretim işleriyle meşgul olmak görevi, 1926'da İlköğretim Dairesi'ne verildi. 1927'de meslek okullarıyla ilgili işlere bakmak üzere "Yüksek ve Mesleki Öğretim Genel Müdürlüğü" oluşturuldu.⁷⁶

Dewey ve Kühne'nin köye göre eğitim ve köy öğretmeni yetiştirme

⁷⁵ Omar Buyse; "Teknik Öğretim Hakkında Rapor", MV.Mec Sayı: 13, Eylül 1927.

⁷⁶ Hıfzı Doğan, Cevat Alkan, İlhan Sezgin; Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri, Ankara, 1980, s.45.

konusundaki görüşleri, 1927'lerden itibaren başlatılan köy öğretmeni yetiştirme çabalarını etkilemiş olabilir. Nitekim Mustafa Necati'nin vekilliği sırasında, 1927'de Denizli Erkek Muallim Mektebi, Köy Muallim Mektebine çevrilmiş ve Kayseri'de Zencidere köyü'nde bir Köy Muallim Mektebi daha açılmıştır.⁷⁷

Yine Dewey, öğretmenlerin ekonomik sorunlarını “Türk eğitiminin merkezi meselesi” olarak görmekte, Kühne de öğretmenlerin çok az maaş almasını “büyük bir tehlike” olarak nitelendirmektedir. Bu görüşlerden sonra, Mustafa Necati'nin Vekilliği döneminde öğretmen maaşları artırılmış ve öğretmenler, ekonomik açıdan bir parça rahatlatılmışlardır.⁷⁸

Hazırlanan bu raporlar da, Dewey'in orta öğretimi nazarilikten kurtarmak için öğrencileri atelyelerde çalışmaya çağırması, Buyse ve Kühne'nin ziraat okullarına arazi ve çiftlik eklenmesini istemeleri ve sanat eğitiminin planlaştırılması için yapılan çalışmalar ve vakıf gelirlerinin eğitime bağlanması gibi fikirleri de Türkiye eğitimi için yararlı olmuştur.

Ancak bu uzman raporlardan hiçbiri beklenen sonucu vermemiş, Türkiye'nin eğitim güçlüklerini çözmeye çok az yardım etmiştir. Her öğüt bir öncekini ya değiştirmiş ya da aksini ileri sürmüştür. Bu nedenle, Maarif Vekâletini daha zor bir durumda bırakmıştır. Bunun sebebi, gelen eğitimcilerin Türkiye'nin meseleleri üzerinde daha önce çalışmamış olmalarıdır.⁷⁹

Ülkelerinde oldukça ünlü bu yabancı eğitim uzmanları, Türkiye'deki eğitim meselelerini incelemişler ama görüşlerini hep kendi ülkelerindeki eğitim akımlarına dayandırmışlardır. Bu nedenle, çoğu zaman önerdikleri çözümler, sık sık Türkiye'nin meseleleri ile çatışmıştır. Nitekim raporlarda, acil olarak öğretmenlerin maaşlarının artırılması önerisinde bulunulmuştur. Ancak bütçe o kadar sınırlıdır ki,

⁷⁷ Akyüz; Türk Eğitim Tarihi, s.249.

⁷⁸ A.g.e., s.265.

⁷⁹ Başgöz; a.g.e., s.141.

öğretmenlere zamanında maaş verilmesi bile zor olmuştur. Yine yabancı eğitim uzmanları, okulların “ademi merkezîyet”le yönetilmesini önermişlerdir. Ancak İdare-i Hususiyeler, ellerindeki okulları idare edemeyecek kadar fakirdiler. Kühne'nin okul masraflarını azaltmak için parasız yatılı okulların kaldırılmasını istemesi de Türkiye şartları için olumlu sonuç vermeyecek bir öneridir. Çünkü; okuma çağındaki çocukların % 80'den fazlası köylerde bulunuyor ve bu okuldan sonra okuma olanağına sahip olamıyordu. Dolayısıyla bu çocuklardan bir kısmına, tahsillerine devam olanağı, parasız yatılı okullarında sağlanıyordu.

İşte yabancı uzmanların daha önce Türkiye'nin meseleleri üzerinde çalışmamış olmaları ve genelde görüşlerini de kendi ülkelerindeki eğitim akımlarına dayandırmaları yüzünden bu uzmanların Türkiye'nin eğitim güçlüklerini çözmeye çok az yardımları olmuştur. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, yabancı uzmanların görüşleri içinde, Türk eğitimi için faydalı görüşler de vardır.

Hükümetin, resmi davetle bu yabancı uzmanları ülkemize çağırması, bu dönemde planlı ve programlı olarak uzmanların da görüşlerinin alınarak eğitimdeki meselelerin çözülmeye ve kalıcı bir eğitim sisteminin oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

5- KARMA EĞİTİME GEÇİŞ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kızlar yalnız ilk öğretim görebildiklerinden kızlarla erkeklerin bir arada okuması gibi bir mesele olmamıştır. Tanzimatla beraber kızların orta dereceli okullara devam etmelerine izin verilmişse de bu okullar, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı yapılmıştır. Kız İdadisi, Kız Rüştiyesi, Kız Sultanisi (İnas Sultanisi), Darülmualimin, Darülfünun-u İnas gibi sadece kızların gittiği okullar vardı.⁸⁰

⁸⁰ Afet İnan; Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul, 1975, s.86-87.

Balkan Savaşı'ndan sonra erkeklerin savaşa gitmesiyle iş yerlerinde oluşan boşluğu kadınlar doldurmaya çalışarak, toplum hayatına girmeye başlamışlardır. Hastanelerde, ordu ile ilgili diğer sosyal yardım işlerinde kadınlar görev almaya başlamışlardır. Böylece bir yandan da genel savaş yıllarında kızlar üniversiteye girebilme olanağını elde etmişlerdir.⁸¹

Cumhuriyetin ilk Maarif Vekili İsmail Safa Bey, daha 1923 yılında kızlar ve erkekler arasında hiç bir fark gözetilmeyeceğini ve her iki cinse de eşit haklar verileceğini şu şekilde belirtmiştir.:⁸²

“Kızlarla erkekler arasında gençlik noktasından, öğrenim noktasından Maarif Vekâleti hiç bir fark düşünmemiştir ve düşünmeyecektir. Genç kızlarımızla genç erkeklerimiz aynı sistem içinde yetişeceklerdir. Kız ve erkek aynı yolda gidecektir”.

1924 yılında, Tekirdağ'ında Kız Lisesi bulunmaması nedeniyle kızların erkek lisesine kaydolmak istemeleri, karma eğitim sorununu tekrar gündeme getirmiştir. Okul müdürü, bu konuda nasıl davranacağını, Maarif Vekâletin'den sormuş, Vekâlet de konuyu “yatılı olmayan liselerde karma eğitimin öğretim , sosyoloji , psikoloji ve ahlâk açılarından yararı” yönünden incelenmiştir. Ayrıca bu konuda kamuoyu oluşturmaya da başlamıştır.⁸³

Bu olaydan daha önceleri, Mart 1924 başlarında Maarif Vekili Vasıf Bey, zaten kadın ve erkek için ayrı eğitim düşünmediğini, kadın tahsili hakkındaki görüşleri sorulduğunda şu şekilde ifade etmiştir.:⁸⁴

“Kadın ve erkek için ayrı bir düşünce , ayrı bir tahsil düşünmeğe imkân yoktur. Türkiye'nin kız çocukları, erkek çocuklarıyla beraber aynı terbiye ve tedris programını takip edecektir.”

Böylece hükümet de 1924 Ağustos'unda, ilkokul eğitiminin karma olması,

⁸¹ A.g.e., s.95-98.Ergin; a.g.e. , C.IV, s.1553-1566. Unat; a.g.e., s.56 vd.

⁸² Cumhurbaşkanları....., C.I, s.274.

⁸³ “Müşterek Tahsil” (Vasıf Beyle Mülâkat); HM, 1 Temmuz 1924, s.1.

⁸⁴ “Maarif Vekili Vasıf Bey'in Beyanatı”; HM, 9 Mart 1924, s.1.

kızların erkek okullarına erkeklerin de kız okullarına gidebilecekleri yolunda bir karar almıştır.⁸⁵

Mustafa Kemal de 30 Ağustos 1925 'de Kastamonu'da yaptığı konuşmasında karma eğitimin Türk eğitim sisteminin temel ilkelerinden birisi olması gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁶

“Bir sosyal topluluk, bir millet erkek ve kadın denilen iki tür insandan oluşur. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını geliştirelim, diğerini müsamahâ edelim de, kitlenin bütünü ilerletilebilmiş olsun? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer kısmı gökyüzüne yükselebsin. Şüphesiz yok, gelişmenin adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber arkadaşça atılmalıdır .Gelişme ve yenilik alanında birlikte kesin bir tavır almak gereklidir. Böyle olursa inkılâp başarılı olur.”

Böylece Mustafa Kemal de karma eğitime geçmenin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Nitekim 1926 yılında toplanan III.Heyet-i İlmiye'de de yatısız ortaokullarda karma eğitime geçilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece 1927-1928 öğretim yılında 71 ortaokuldan 23 tanesinde karma eğitime geçilmiştir. Ayrıca karma ortaokullar da kurulmaya başlanmıştır. Giderek sadece kız ve erkek ortaokullarının sayısı oldukça azalmıştır.⁸⁷ Liselerde karma eğitime ise, ancak 1934-1935 öğretim yılında geçilebilmiştir.⁸⁸

⁸⁵ Ergün; a.g.e., s.67.

⁸⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.II, Ankara, 1952, s. 219-220.

⁸⁷ Yücel; a.g.e., s.51-53.

⁸⁸ A.g.e., s.49.

B-ÖĞRETİM KURUMLARININ ÇAĞDAŞLAŞTIRILMASI

1-İLKÖĞRETİM KURUMLARI

1920-1923 yılları arasında diğer okullarda olduğu gibi, ilköğretim kurumlarında da pek bir gelişme sağlanamamış, ancak hükümet programında da vurgulandığı gibi eldeki okullar, iyi idare edilmeye çalışılmıştır. Bunun temel nedeni de mali sorunlardır. Bütçenin kısıtlı olması, her zaman okulların gelişmesine bir engel oluşturmuştur. Aynı sorun, 1924-1930 yılları arasındaki dönemde de sürmüştür.

1924 yılında 6.178.505 lira olan Maarif Bütçesi, 1929'da ancak 9.923.432 liraya çıkarken özel idarelerin eğitime ayırdığı miktar, 2.121.150 lira iken 1929'da 1.757.382 liraya inmiştir.⁸⁹

İlköğretim bütçesi, İdare-i Hususiyelere ait bulunuyordu. İdare-i Hususiyeler'in de bütçelerinin yeterli olmaması konusu, bu dönemde de önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. Nitekim, İsmet Paşa (İnönü) 14 Temmuz 1340 (1924)'te Manisa Belediye Parkı'nda yaptığı konuşmasında ilköğretimin durumunun incelenmesi gerektiğini, ilköğretim bütçesi İdare-i Hususiyelere ait olduğundan, alınan tedbirlerin yararlı olmadığını belirterek "...Mektep denince karşımıza yapı meselesi çıkıyor. Eğer hususi veya umumi bütçeyle bütün iptidai mekteplerin yapılması meselesini halletmeyi düşünürsek çok tehhürata maruz kalmak ihtimali vardır..." demiştir.⁹⁰ İlköğretim okullarının masrafları, İdare-i Hususiyelere ait olup, Tedrisat-ı İptidaiye Kanununa göre, halktan karşılanıyordu. Ancak halkın vergilerin ağırlığı ve adeletsizliğinden şikâyeti üzerine, Tedrisat-ı İptidaiye Kanununda 8 Nisan 1339 (1923) tarihinde bir değişiklik yapılmış ise de bu konuda halkın şikâyetleri azalmamış daha da artmıştır. Kanunda düzenleme yapılması tekrar gündeme gelmiştir.

⁸⁹ Başgöz; a.g.e, s.97.

⁹⁰ Cumhurbaşkanları..., C.I, s.88.

Zonguldak Mebusu Yusuf Ziyaeddin Bey, meclisin 28 Şubat 1340 (1924) tarihli toplantısında vergi derecelendirmesinin 10'a çıkarılmasını teklif etmiştir. Çorum Milletvekili İsmail Kemal Bey'in belirttiğine göre, Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun uygulanmasında âdil davranılmadığı için halk, öğretmenler yüzünden vergi verdiği fikrine kapılmaktadır. Bu nedenle; vergide bir adalete gidilmesi gerekmektedir. Gaziantep Milletvekili Ahmet Remzi Bey, bu yeni düzenleme ile hiç olmazsa adaletin sağlanacağını, bir köyde okul varsa, o köyün bu okulun masrafının % 35'ini karşılayacağını belirtmiştir.

Sonuçta vergi verme konusunda halkın, serveti'ne göre daha önce 7 dereceye ayrılırken, şimdi 10 dereceye ayrılması kararlaştırılmış, böylece 8 Nisan 1339 (1923) tarihli kanunun 3. maddesi değiştirilmiştir⁹¹.

Tedrisât-ı İptidaiye Kanunu'nun çeşitli maddeleri sık sık değiştirilmişse de istenen sonuç elde edilememiştir. Bunun üzerine 20 Nisan 1341 (1925) tarihinde "Mektep Vergisi" adıyla 16 maddelik bir kanun çıkartılmıştır. "Mektep Vergisi"nin ne olduğu, kanunun birinci maddesinde şu şekilde açıklanmıştır :

"Mektep Vergisi"; mecburi tahsil çağında bulunanların okutulması için haddi zaruri olan masafalara halkın hisse-i iştirakidir".

Bu kanunla şehir, kasaba ve köylerde oturan, az çok kazanç ve serveti olan herkes "Mektep Vergisi" vermeye yükümlü tutulmuştur.

Mektep Vergisi şunları kapsayacaktı.

- a) Genel ve Özel Bütçelerden maaş ve ücret alan tüm memur ve hizmetlilerle işten çıkartılmış ve emeklilerin maaş ve tahsisat ve ücretlerinden % 1'i,
- b) Elli binden çok nüfuslu şehirlerde belediye bütçelerinden alınacak payı,
- c) Devlet bütçesinden yapılacak yardımı,
- d) Maarif namına yapılacak yardım payını,
- e) Maarif'e ayrılmış akarların gelirlerinden bir bölümünü,

⁹¹ TBMMZC; Dev.: II, İçt.: I, C.6, Ankara, 1968, s.485-491.

f) Halka tevzi edilecek mektep vergisini.

Alınacak olan vergi; **Daimi Masraflar:** Nehar-i ve Leyli İlk Mekteplerin senelik idame masraflarıyla muallim ve muallim muavinlerinin , ilk Mektep Müdürleri'nin İlk Tedrisat Müfettişlerinin ve müstahdemlerinin maaşlarıyla fevkalâde tahsisatları, mesken bedelleri ve bir de Köy Mekteplerindeki fakir çocukların kitap parası,

Fevkalâde Masraflar: Neharî ve Leyli ilk Mekteplerin inşa ve tesis masrafları için harcanacaktır.⁹²

Böyle bir düzenlemeye gidilmesine rağmen halkın şikâyetleri bitmemiştir. Bu nedenle; konu sık sık mecliste gündeme gelmiştir. 21.6.1927'de Maarif Vergisi ile ilgili kanun tartışılırken Eskişehir Milletvekili Emin Bey; sadece ağnam değil, diğer vergilerin de çok olduğunu, bunun için halkın bunları ödememenin yolunu aradığını, bu nedenle Maarif Vergisi alınırken, ne alınacağına ve halkın tahammül derecesi, verebileceği vergi miktarının gözönüne alınması gerektiğini belirterek “vergi miktarları hiç katlanılacak derecede değildir. Bin lira mektep vergisi verilirken, bu yedi bin liraya çıkacaktır. Bu da verilebilecek gibi değildir.” demiştir.

Malatya Milletvekili Reşit Bey; bu verginin eskiye oranla adaletsizliği kaldıracağını ancak yüzde ellinin çok olduğunu, bunun hiç olmazsa % 30'a indirilmesini istemiştir. Aksaray Milletvekili Besim Atalay da vergi zammının çok olduğunu belirtmiştir.

Bütçe Encümeni Reisi Şakir Bey ise, yüzde otuzdan fazlası için vilayet genel meclislerine yetki verilmediğini, yapılan incelemeler sonucunda eğer yüzde otuz nisbetinde arazi ve bina vergileri küsuratı munzamın alınmasına izin verilirse, bununla mevcut vilayetlerin 3/4'ünün bugünkü durumlarını koruyacaklarını, ancak 1/4'ünün ise, bugünkü durumlarını bile koruyamayacaklarından vergi indirimi kabul

⁹² “Mektep Vergisi Kanunu”, MV.Mec, Sayı: 3, Temmuz 1341, s.55-61.; Unat; Maarif Düsturu, s. 55-57, TBMMZC; Dev.II, İçt: II, C.17, Ankara, 1976, s.263.vd.

edemeyeceklerini belirtmiştir.⁹³

Görüldüğü gibi, bu vergi konusunda da birtakım tartışmalar olmuş ve bu sistemin de değiştirilmesi gerekmiştir. Bunun üzerine 22 Haziran 1927'de "Maarif Vergisi Kanunu" adıyla 11 maddelik yeni bir kanun çıkartılmıştır. Bu kanuna göre; her vilayette ilkokul çağında bulunan çocukların talim ve terbiyeleri ve halk dersanelerinin kurulması ve idaresi için gerekli olan masrafları karşılamak için İlköğretime ait gelirler ve yardımlarla bağışlardan başka;

- a) Genel ve özel bütçelerden maaş, tahsisat ve ücret alanların (yetimlerle dullar hariç) paraları üzerinden % 1,
- b) Eşit oranda olmak üzere vilayet genel meclislerince sayım ve kazanç vergilerine % 5 ve bina vergilerine % 25 zam yapılmasına izin verilmiştir.

Nüfusun azlığı, sanayi ve ticaretin tamamen gelişmemesi üzerine ihtiyaçlarını bu vergiden karşılayamayan yerlere gelişmiş şehirler yardım edeceklerdir.⁹⁴

Ancak bu kanun da yürümemiş, yedi defa değiştirilmiştir. Verginin alınması konusunda halkın şikâyetleri günden güne artmış, vergi miktarı ise İdare-i Hususiyeleri memnun etmemiş, bu yüzden bir çok vilayetlerde ilkokullar kapanmıştır. Bunun üzerine, Maliye tarafından alınan arazi ve bina vergileriyle yine bunlardan alınan İktisâdi Buhran Vergisi, 23 Aralık 1935'de yerel idarelere bırakılarak, Maarif vergisi ,bir dereceye kadar çözümlenmeye çalışılmıştır.⁹⁵

Maarif Vekâleti, ilköğretime çok önem vermiş, ilk önce bu şekilde sorunları çözümlenmeye çalışmıştır. Daha sonra ilköğretimin genel ve zorunlu olmasını ve tüm yurda yaygınlaştırılmasını amaçlamış ve bu yolda çalışmalar yapmıştır.

Ülkede ilköğretime yayabilmek için leyli (yatılı) İptida-i mektepler (ilkokul)

⁹³ TBMMZC; Dev.:II, İçt.: IV, C.33, Ankara, tarihsiz, s.347-349.

⁹⁴ TBMMZC; Dev.: III, İçt.: I, C.3, Ankara, tarihsiz, sondaki ek: s.1-2, (1 Şubat 1928), s.284.

⁹⁵ Ergin; a.g.e., C.V, s.2044.

açma yoluna gidilmiştir. Leyli iptidai mekteplerin nerelerde açıldığına dair daha 1340 (1924) yılında Maarif Vekili Vasıf Bey bilgi vermiştir. Vasıf Bey, İdare-i Hususiye'lerin lazım olduğu kadar iptidai mektebi açamaması üzerine Maarif Vekâleti'nin şuralarda leyli iptidai mektepler açtığını belirtmiştir.: Ergani, Artvin, Urfa, Hopa, Afyonkarahisar, Bilecik, Kandıra, Kütahya, Siverek, Manisa, Bitlis, Ayaş, Ardahan, Aydın, Gaziantep, Sivrihisar, Kars, Besni, Van, Bayburt, Bu okullar, genelde harap olan, okulları bulunmayan Doğu illerinde açılmıştır.⁹⁶

İşte bu şekilde yurdun çeşitli yerlerinde açılan leyli iptidai mektepler aracılığıyla, ilköğretim, tüm yurda fiilen yayılmaya çalışılmıştır. Nitekim 811.1928'de Başvekil İsmet Paşa'nın da belirttiğine göre Maarif Vekâleti, mütevazî fakat sağlıklı, temiz, ihtiyaca yeterli binalarla ilk tahsili bütün vatana fiilen yaymayı amaçlamaktadır ve bu da mümkün olacaktır.⁹⁷

1923-1924 öğretim yılında 15 olan leyli iptidai mekteplerin sayısı, 1925-1926 öğretim yılında 49'a çıkmasına rağmen, bu okulların sayısı, 1928-1929'da 11'e inmiştir.⁹⁸ Leyli iptidai mektepleri idare edebilmek için, İdare-i Hususiyeler'in fazla paraya ihtiyacı olmasına rağmen, İdare-i Hususiyelerin sınırlı bütçesi olduğundan bu okulların sayısında azalma meydana gelmiştir.

Özellikle Mustafa Necati döneminde, ilköğretim konusunda önemli gelişmeler görülmüştür. Bu dönemde, ilk önce Maarif Teşkilâtı Kanun'u üzerinde durmak gerekir. 22 Mart 1926 tarihli "Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanun'da ilk mektepler şu şekilde belirtilmiştir.:⁹⁹

1- Şehir ve kasaba gündüz,

2-Şehir ve kasaba yatılı,

⁹⁶ TBMMZC; Dev.:II, İçt.:II, C.9, Ankara, 1975, s.35.

⁹⁷ Öztürk; a.g.e., s.100.

⁹⁸ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü; Maarif İstatistikleri 1923-1932, İstanbul 1933, s.7.

⁹⁹ Maarif Vekilliği; Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul, 1940, s.19.

3- Köy gündüz,

4- Köy yatılı mektepleridir.

Gündüz ilk mektepleri, vilâyetlerin İdare-i Hususiye bütçesiyle açılır. Köy yatılı mektepleri, köy çocuklarını okutmak amacıyla şehir yatılı mektepleri ise, şehitlerin öksüzlerini okutmak amacıyla kurulan okullardır. Ancak köy yatılı mektepleri, Muvazenei Umumiyyeden idare edemediği için İdare-i Hususiyelere devr edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Maarif Vekâleti, bu yatılı mektepler ile ilköğretimi tüm yurda yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Ancak İdare-i Hususiyeler'in gelirleri yeterli olmadığından gerek köy yatılı mektepleri gerekse şehir yatılı mektepleri gereği gibi idare edilememiştir.

Buna rağmen Maarif Vekaleti, ilköğretimi yurt genelinde yaygınlaştırmak için çok çaba göstermiştir. Nitekim Mustafa Necati'ye göre, demokrat olan her devlet için en esaslı vazife, her vatandaş için ilk tahsili en kısa zamanda tamim etmektir. Maarif Vekâleti de buna en kısa zamanda ulaşmayı amaçlamıştır. Mustafa Necati, "Maarif Vekili mecburi tahsil çağında bulunan çocuklarımızın hepsini okutmakta olduğunu ve her köyde mektep ve muallim bulunduğunu söylemek bahtiyarlığına kavuşursa o zaman Cumhuriyet ilk tahsilde çizmiş olduğu hedefe varmış olacaktır..." demiştir.¹⁰⁰

Mustafa Necati'nin döneminde gerek okul gerekse öğrenci sayısında artışlar görülmüştür. İlkokullarda görülen gelişmeyi kendisi de zaman zaman konuşmalarında belirtmiştir.¹⁰¹

Bu konuda Mustafa Kemal de 1Kasım 1928'de meclis açış konuşmasında,

¹⁰⁰ TBMMZC, Dev.: III, İçt.: I, C.3, Ankara, tarihsiz, s.201-202.

¹⁰¹ Mustafa Necati'nin 1928 Maarif bütçesi görüşülürken, verdiği bilgiye göre; 1923-1924'de Resmi İlk mekteplerde talebe sayısı 337,618 iken, 1927-1928'de bu rakam 423.263 olmuştur. Böylece 4 sene içinde bu sayı % 26 nisbetinde artmıştır. 1923-1924 senesinde resmi ilk mektepler 4770 iken 1927-1928'de 6060'a varmış, 1290 mektep artmıştır. Dört sene içinde 1179 mektep inşa ve tamir edilmiştir. (TBMMZC; Dev.: III, İçt.: I, C.3, Ankara, tarihsiz, s.201).

maarif alanında yapılanlarla iyi sonuçlar alındığını ve alınacağını belirterek “...Maarif faaliyetimiz ilk tahsilin fiilen umumi, ve mecburi olmasını, memlekette terbiye birliğini., orta tahsilin iyi vesaitle teksif ve teshilini, meslek tahsilinin ilk ve orta derecesinden en yüksek derecesine kadar memlekette teminini, yüksek tahsilinde adette olduğu kadar kıymette de bu asrın ihtiyaçlarına kifayetini hedef tutmuştur...” demiştir.¹⁰²

Mustafa Kemal’in de belirttiği gibi, eğitim alanında yapılanlarla gerçekten iyi sonuçlar alınmıştır. 1923-1930 yılları arasında okulların sayısında önemli artışlar olmuştur. Nitekim 1923-1924 öğretim yılında ülkede bulunan ilkokul sayısı 4894, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 341.941 iken, 1928-1929 öğretim yılında ise, ilkokul sayısı 6599’a öğrenci sayısı ise, 477.569’a yükselmiştir.¹⁰³

Bu şekilde bir yandan okulların sayısı arttırılırken, diğer yandan da ilkokulun amaçlarına uygun olarak ilkokul programlarında bir takım düzenlemelere gidilmiştir.

Programlara geçmeden önce, ilkokulun amacı üzerinde durmak gerekir. 1926’da çıkarılan ilkokul programında ilkokulun amacının “genç nesli faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek” olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴

1929’da çıkarılan İlk Mektepler Talimatnamesi’nde ise ¹⁰⁵ “İlk Mektepler mecburi tahsil çağında bulunan çocukların talim ve terbiyesi için devlet tarafından veya devlet namına açılan ve idame olunan ilk tahsil kuruluşları olup amaç ve gayeleri şunlardır:

a) İlk tahsil çağında bulunan çocukların bedence ve ruhca en salim itiyatlara sahip olmalarını temin edecek bir muhit içinde en lüzumlu bilgileri ve maharetleri kazanmaları,

b) Genç neslin mektebe ilk girdiği günden itibaren içtimai kudret ve kabiliyetçe

¹⁰² Atatürk’ün Maarife..., s. 29.

¹⁰³ Maarif İstatistikleri..., s.2.

¹⁰⁴ Maarif Vekâleti; İlk Mekteplerin Müfredat Programı, İstanbul, 1926.

¹⁰⁵ Maarif Vekâleti; İlk Mektepler Talimatnamesi, İstanbul, 1929, s.9.

müterakki bir inkişafıla yetişerek milli cemiyete ve T.C.'ne ruhen ve bedenen en faydalı bir tarzda intibak etmeğe azami ehliyet kazanmasını sağlamaktır” diyerek ilkokulun amaçları, daha geniş bir çerçeveye oturtulmuştur.

İşte bu amaçlar doğrultusunda ilkokulların programlarında düzenlemeler yapılmıştır.

Heyet-i İlmiye kararları ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra 1924'te yapılan değişiklikle ilkokulların öğrenim süresi 6 yıldan 5 yıla indirilmiştir.

1924'te kabul edilen ilkokul programına göre, gerek erkek gerek kız okullarında her gün öğleden evvel üç, öğleden sonra iki olmak üzere günde beş derslik bir süre belirlenmiştir. Derslerin süresi 40 dakika olup, teneffüsler 15 dakika ve öğle arası 2 saattir. Perşembe günü öğleden sonra dersler tatil edilirdi.

Kız ve erkek ilkokullarının dersleri, birtakım farklılıklar gösteriyordu. Bu okulların programına bakacak olursak; her ikisinde de Alfabe , Kıraat, (İnşâd ve Temsil), İmlâ, Tahrir, Sarf, Yazı (Sülüs, Rıka), Kuran'ı Kerim ve Din dersi, Hesap Hendese, Tarih, Coğrafya, Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfz-üs-sıhha, Resim, Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniye, El İşleri, Musiki, Terbiye-i Bedeniye dersleri vardır. Kız okullarında bunlardan fazla olarak, Ev İdaresi, Nakış ve Biçki Dikiş dersleri okutuluyordu.¹⁰⁶

1926 yılında da ilkokul programlarında bir takım değişiklikler yapılmıştır. 1924 programında bulunan Musâhabat-ı Ahlâkiye ve Mâlumat-ı Vataniye dersleri, 1926'da “Yurt bilgisi” dersine çevrilmiştir. Kuran'ı Kerim ve Din Dersleri birinci sınıf hariç diğer sınıflarda haftada 2'şer saat okutulurken, 1926 programında din Dersleri, haftada 1 saate indirilerek 3. sınıftan başlatılmıştır. Ayrıca Türkçe, Tarih, Coğrafya, Hayat Bilgisi derslerinin saatleri de artırılmıştır.¹⁰⁷ 1930 programında ise, Din

¹⁰⁶ Maarif Vekâleti; İlk Mekteplerin Müfredat Programı, İstanbul, 1340, s.3-4.

¹⁰⁷ Maarif Vekâleti; İlk Mekteplerin Müfredat Programı, İstanbul, 1926.

Dersleri sadece beşinci sınıflara konulmuştur.¹⁰⁸

Bu şekilde 1923-1930 yılları arasında Maarif Vekâleti yaptığı çalışmalarla ilkokul sayısını arttırmayı, ilköğretimin tüm yurda yaygınlaştırılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bunun yanında ilkokul programlarında yapılan düzenlemelerle de bu okullarda verilen eğitimin kalitesini arttırmaya çalışmıştır.

2-ORTAÖĞRETİM KURUMLARI:

1923 Yılında kabul edilen “Sultani Mektepleri Yönetmeliği” ile mubassırlar kaldırılmış, ceza ve ödül sistemi de değiştirilmişti. Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında “sultani” adının “lise” olarak değiştirilmesi kabul edilmişti. Ayrıca Maarif Vekâleti, öğretmen okulları ile İdadileri genel bütçeye alarak ortaöğretim kurumlarında da bir devlet denetimi sağlama yoluna da gitmiştir.

İkinci Heyet-i İlmiye görüşmelerinde, ilköğretim 5 yıl; ortaöğretim ise 3 yıl ortaokul, 3 yıl lise olmak üzere 6 yıl olarak kabul edilmiştir.

1923-1924 öğretim yılında tüm ülkede 72 ortaokul, 23 lise bulunuyordu. Ortaokullarda 5905, liselerde ise 1241 öğrenci okumaktaydı. Ortaokullarda 796, liselerde ise 513 öğretmen görev yapmaktaydı¹⁰⁹

Ortaöğretimde verilecek eğitimin amacını Mustafa Kemal, 1 Mart 1922’de Meclisi açış konuşmasında şöyle açıklamıştı :¹¹⁰

“...Bu iptidai ve intihai iki tahsil kademesi arasında , orta tahsilin de vücubu tabiidir. Orta tahsilin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsili âliye namzet hazırlamaktır. Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün ameli ve tatbiki olması esasına riayet şarttır...”

Mustafa Necati ise, ortaöğretimde amacın, ezbercilikten ziyade ülke gerçeklerine ve milli konulara ilişkin öğretim yapılması olduğunu belirtmiş ve bunu

¹⁰⁸ Akyüz; Türkiye’de Öğretmenlerin..., s. 279.

¹⁰⁹ Maarif İstatistikleri...; s. 2-3.

¹¹⁰ Atatürk’ün Maarife...; s.7.

Mayıs 1927 tarihi genelgesi ile tüm öğretmenlere duyurmuştur. Bakan, ayrıca derslerde gereksiz ayrıntılara yer verildiğini, öğrencilerin başka ülkelerin Tarih, Coğrafya ve yaşayışlarını daha iyi bildiklerini belirterek böyle bir öğretimin hoş karşılanamayacağını, bu açıdan müdür ve öğretmenlerin gençleri memleketimiz ve milli cemiyetimiz için hazırlamaları gerektiğini, Türkiye'yi ve Türklüğü merkez olarak geliştirmek zorunda olduklarını belirtmiştir.¹¹¹

Bakan Cemal Hüsnü de 1929 tarihli genelgesinde öğretmenlere “Sizler Türk azim ve enerjisinin altı yüz sene hakiki istikâmetini niçin ve nasıl kaybettiğini çocuklara anlatırken daima bu asil Cumhuriyet neslinin yaratacağı dünyayı düşüneceksiniz” demiştir.¹¹²

İşte bu amaçlar doğrultusunda ortaokul ve liselerin programlarında bir takım değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak tüm okullardan din dersleri kaldırılmıştır (1930 programında). Latin harflerinin kabulü üzerine de Arapça ve Farsça dersleri de programlardan çıkarılmıştır. Türkçe ve Edebiyat programlarında ihtiyaçlara göre değişiklikler yapılmıştır. Liselere sosyoloji dersi konulmuş, ortaokullarla liselerin Fizik, Kimya , Biyoloji, Matematik, gibi derslerinin programları batı memleketlerinin ileri programları gözönüne alınarak iyileştirilmiştir (1930).¹¹³

Tarih programları yeniden düzenlenmiş, okullarda Türk Tarihine ve İnkilâp ve Cumhuriyet Tarihine önem verilmiştir.¹¹⁴

Ayrıca Ortaöğretim kurumları programlarında kız ve erkek öğrenciye Askerlik dersinin okutulması ve ikinci devre öğrencilerine askeri kamplarda nazari ve ameli dersler verilmesi de sağlanmıştır¹¹⁵.

¹¹¹ Akyüz; Türk Eğitim Tarihi, s.206.

¹¹² A.g.e., s.207.

¹¹³ Ergin; a.g.e., C.V, s.1786.

¹¹⁴ “Tarih Programları Hakkında”; Muallimler Mecmuası, Sene: 2, Sayı: 20, Nisan 1924, s. 567-587.

¹¹⁵ Ergin; a.g.e., C.V, s. 1786.

1926 ve 1927 yılları içinde de müfredat ve sınav yönetmeliğinde de bazı küçük değişiklikler yapılmıştır.¹¹⁶

Liselerdeki yabancı dil öğretimini daha iyi duruma getirebilmek için Maarif Vekâleti; Fransa, Amerika ve İsviçre'den 25 öğretmen getirmeye çalışmıştır.¹¹⁷

Vekâlet programların yanında bir yandan da okul sayısını ve okulların niteliğini arttırmaya çalışmıştır. Mustafa Necati; okul kapamanın iyi bir şey olmadığını bildiğini, ancak öğretmensiz, binasız öğrencisiz dolayısıyla görevini yapmayan ve devletin bütçesine yük olan okulları zorla yaşatmaya çalışmanın da doğru bir hareket olmadığını belirtmiştir. Mustafa Necati'ye göre; liseleri şartlara uygun ve gerekli malzemeye sahip olarak sınırlı sayıda açmak gerekir. Mevcut liselerde gözden geçirilerek bunlardan bazıları diğerleriyle birleştirilmelidir. Böylece hem bütçeden tasarruf yapılacak hem de daha değerli öğretmenler elinde daha karakterli öğrenciler yetiştirilecektir. Tasarruf edilecek parayla binalar, ders araç-gereçleri desteklenecektir.

Ortaokullardan bir kısmının da meslek okulu haline getirilmesi gerekmektedir.¹¹⁸

Lise ve ortaokullarda Mustafa Necati'nin belirttiği bu noktalar üzerinde incelemeler yapılmış, okulların gerek sayısında gerekse niteliğinde ilerlemeler sağlanmıştır.

Mustafa Necati'nin; 1926 yılında verdiği bilgiye göre ortaöğretim kurumlarının durumu şu şekildedir.:

Ülkede 17'si erkek, 4'ü kız olmak üzere 21 lise, 15 kız, 56 erkek olmak üzere 71 ortaokul, 10 İmam Hatip okulu vardır. Liselerde 4477 erkek, 1089 kız,

¹¹⁶ “Lise ve ortamektepler ile Muallim Mekteplerine Mahsus Yeni Talimatnamenin İmtihanlara Ait Ahkâmı”, Muallimler Mecmuası, Sene: 5, Sayı: 45, Teşrinisani 1926, s. 1895-1905.

¹¹⁷ Ergün; a.g.e, s.79.

¹¹⁸ MV.Mec. Sayı: 6, Mart 1926, s. 135.

ortaokullarda 1037 kız, 4761 erkek, İmam Hatip okullarında 1075 öğrenci tüm okullarda ise toplam 11.452 öğrenci okumaktadır.¹¹⁹

1924-1930 yılları arasında okul ve öğrenci sayısında bir takım değişiklikler olmuştur. Buna göre; 1924-1925 öğretim yılında ortaokul sayısı 64 iken, 1928-1929 öğretim yılında bu sayı 78'e öğrenci sayısı ise, 10.052'den 23.225'e çıkmıştır. Lise sayısı ise, 1924-1925 öğretim yılında 19 iken 1928-1929'da ancak 20 olmuştur. Liselerde okuyan öğrenci sayısı ise, aynı yıllarda 2234'ten 4168'e çıkmıştır. Dolayısıyla ortaöğretimde hem okul hem de öğrenci sayısı artarken liselerde farklı bir durum vardır. Bu süre içinde lisede okuyan öğrenci sayısı iki kat artarken lise sayısında herhangi bir değişiklik olmamıştır.¹²⁰

Okullarda normal gündüzlü öğrencinin yanında yatılı öğrenciler de bulunmaktaydı. Fakir öğrencilere de öğretim hakkı sağlayabilmek için tedbirler alınıp uygulanmıştır. 1926'ya kadar paralı olan gündüzlü ortaöğretim okulları, 822 sayılı ve 24.4.1926 tarihli kanunla, parasız yapılmıştır.¹²¹

915 sayılı ve 8.6.1926 tarihli kanunla da lise ve orta okullardaki ücretli yatılı öğrencilerin yarısını geçmemek üzere, sağlıklı kabiliyetli olup orta öğrenime devam edemeyecek derecede fakir olanlardan imtihan ile seçilmek ve imtihanı eşit derecede kazananlardan şehit çocuklarıyla, yetimlere tercih hakkı tanınmak üzere, parasız yatılı öğrenci alınması kabul edilmiştir.¹²² 1926 öğretim yılında ücretli yatılı öğrenci 4280'dir.1237 sayılı ve 5.5.1928 tarihli kanunla parasız yatılı olarak okuyan öğrenciler, mecburi hizmetle yükümlü tutulmuştur. Ayrıca bu kanuna göre lise ve ortaokullarda parasız yatılı olarak okuyan öğrenciler, memleket içinde ve

¹¹⁹ Liseler; iki erkek ve iki kız hariç yatılıdır. (A.g.e., s.127).

¹²⁰ Maarif İstatistikleri... s.2.

¹²¹ "Lise ve Orta Mektepler Talebesinden Nehari Ücreti Alınmaması Hakkında Kanun", Maarif Düsturu, s.92.

¹²² TBMMZC; Dev: II, İçt.: III, C.26, Ankara, tarihsiz, s.233-235.

dışında yüksek öğrenime devam etmek istediklerinde buna da izin verilmiştir.¹²³

Bu şekilde okumaya imkânı olmayan fakir öğrencilere de okuma hakkı tanınmıştır.1927 yılında ortaokullarda karma eğitime geçilmiş, din dersleri seçmeli yapılmış, ayrıca aynı yıl 1930 yılına kadar geçerli olacak bir “ Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi” çıkarılmış, böylece ortaöğretim kurumlarında bir düzen sağlanmıştır.¹²⁴

3-MESLEKİ ÖĞRETİM KURUMLARI:

Mesleki ve Teknik eğitimin, Milli Eğitim Merkez Teşkilâtı içindeki örgütlenmesi Cumhuriyet döneminde başlamıştır. 1927 yılından önce, Türkiye’de bulunan bütün meslek okulları, il ve belediyeler tarafından yönetildiği için her okulun programı, öğretim süresi, öğretmenlerin yeterlikleri ve kullanılan araç ve gereçler birbirinden farklı idi.¹²⁵

Bu nedenle; mesleki ve teknik eğitimde ortak bazı eğitim standartlarının saptanması gerekiyordu. Bu amaçla; 1052 sayılı 9.6.1927 tarihli “Meslek Mektepleri Hakkında Kanun” ile o zamana kadar açılmış ve bundan sonra Maarif Vekâleti’nin izni ile açılacak olan meslek okullarının eğitim programlarını yapma, malzeme ve ders araçlarını sağlama, öğretmen ve memur kadrolarını, öğretmen ve ustalarının mesleki yeterliklerini saptama ve müdür ile öğretmenleri atama yetkileri Maarif Vekâleti’ne verilmiştir.¹²⁶

Türkiye’de ilk tahsilden sonra mezunların yüzde altmıştan fazlası mesleğe yönelmektedir. Bu bilgiyle hayata atılmaktadır. Bu nedenle; ilk tahsilden itibaren öğrenciler, mesleki bilgilerle yetiştirilmeli, sadece çıracıklıkla elde edilemeyen mesleki

¹²³ TBMMZC; Dev.II, İkt.: III C.24, Ankara, tarihsiz, s. 185 vd.

¹²⁴ “Lise ve Orta mektepler Talimatnamesi Hakkında “MV.Mec.”, Sayı: 15, Nisan 1928. s,500-546.

¹²⁵ Doğan; a.g.e., s.67.vd.

¹²⁶ A..g.e., s.90-92.

bilgiler okulda verilmeli, bunun için de meslek okulları açılmalıydı.

Maarif Vekili Mustafa Necati, (yabancı ülkelerde özellikle Almanya'da, İngiltere'deki' örnekleri üzerinden hareketle) meslek okullarının gelişmesinin çok uzun zaman ve paraya ihtiyacı olmadığı kanısındaydı.

Mustafa Necati'ye göre, maarif siyaseti ve maarif hayatı, tahsil, halka nüfuz etmelidir. Bunun için mezunların mesleklerinde başarılı olmaları için Maarif Vekâleti yardım etmelidir. Akşamları işlerinden çıkan her çeşit sanatkâr ve işçinin yükselmesi için yardımda bulunulmalıdır. Bu dersler öyle düzenlenmelidir ki, devam edenler başarılı olduklarını hissetmelidirler. Meslek okulları, sabah, akşam işleyen okullar olmalıdır. Cumhuriyet Maarifi, imparatorluk maarifinin yanlışlarına düşmemelidir. Bu nedenle, her bölgenin ihtiyacı incelenmeli, ona göre meslek okulları yavaş yavaş geliştirilmeli, öğretmen yetiştirmeli, bunun için de Avrupa'ya öğrenci gönderilmelidir.¹²⁷

Meslek okullarının buldukları illerin bütçesinden ayrılacak paylarla yönetilmesi, bu okulların gelişmesini engelliyordu. Gelişmiş illerdeki meslek okullarının ihtiyaçları sağlanırken, sınırlı bütçeli ve gelişmemiş illerdeki meslek okullarının ihtiyacı karşılanamıyordu. Hatta bir çok okulda öğrencilerin yemek ücreti ve öğretmenlerin maaşı bile ödenemiyordu. İşte okulların masraflarının il bütçelerinden karşılanmasında sorunlar çıkması üzerine, 1929 yılında okulların işe ödeneği ile öğretmen masraflarını karşılamak için genel bütçeden yardım sağlanmıştır.¹²⁸ Böylece mesleki öğretim kurumlarının gelişmesine yardımcı olunmuştur.

¹²⁷ MV.Mec. Sayı: 11 Mayıs 1927, s.124-125.

¹²⁸ Doğan; a.g.e., s. 46.

4- YÜKSEK ÖĞRETİM

Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki olumsuz koşullar ve savaşın uzaması nedeniyle ortaya çıkan asker ihtiyacı, lise ve dengi okullardaki öğrencilerin askere alınmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Böylece Darülfünun, öğrencisiz kalma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Çünkü; lise ve dengi okullardan öğrenci gelmiyordu. Bu durum karşısında Darülfünun, yeni kabul şartları belirlemek zorunda kalmıştır. Buna göre; liselerin ilk devresini bitirenlerle üçüncü ve dördüncü sınıflarında bulunanlar, basit bir sınavla Darülfünun'a alınmaya başlanmıştır. Böylece Darülfünun'un hem eğitim kalitesi hem de disiplini zayıflamıştır. Bu nedenle; Darülfünun'un gerek eğitim kalitesi gerekse disiplini tartışma konusu olmuştur.¹²⁹

Maarif Vekâleti, Darülfünunla her zaman yakından ilgilenmiştir. Ancak savaş yıllarında pek birşey yapılamamıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında Darülfünun öğrencileri, bazı üniversite hocalarının Anadolu hareketine karşı olduklarını ve bu yolda propaganda yaptıklarını belirterek, Anadolu hareketini desteklediklerini bildirmişlerdir. Bu davranış, Maarif Vekâleti'ni çok memnun etmiş, öğrencilerin bu davranışını telgrafla kutlamıştır.¹³⁰

Maarif Vekâleti'nin ancak Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte Darülfünunla ilgilenmesi artmış, 1923'de eski Harbiye Nezareti Darülfünun'a verilmiş, Hukuk, Edebiyat ve İlahiyat medreseleri ,1924'te buraya taşınmıştır.¹³¹

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle medreseler kapatılınca, 7 Mayıs 1924'te Darülfünun İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1924'te çıkarılan bir Talimatname ile de Darülfünun'un "ilmi muhtariyeti haiz" bir kurum olduğu belirtilmiştir.¹³²

1924 sonlarında Darülfünunda disiplinsizlik olaylarının artması üzerine bir

¹²⁹ Darülfünun'un durumu için bkz. Bilsel; a.g.e.

¹³⁰ Akyüz; Türk Eğitim..., s.212-214.

¹³¹ Ergün; a.g.e., s. 82.

¹³² "İstanbul Darülfünun'un Talimatnamesi", Maarif Düstûru s.188-197; "İstanbul Darülfünun'un Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun", s.50 vd.

“İnzibat Talimatnamesi” çıkarılmıştır.¹³³

Cumhuriyet yıllarının başlarında, Darülfünun’a ayrılan bütçe çok az olduğundan pek bir şey yapılamamıştır. Ancak 1924 yılından itibaren bütçe artmaya başlamıştır. 1341 (1925)’de Darülfünun bütçesi 723.938 ¹³⁴, 1927’de ise, 874.335 lira olmuştur.¹³⁵ Bütçede artışın olmasıyla birlikte Darülfünun’a yeni aletler alınmış, binalar onarılmış ve 200.000 ciltlik bir kütüphane kurulmuş, öğrenci sayısı da artırılmıştır.¹³⁶

Darülfünun konusu, sık sık mecliste de gündeme gelmiştir. Meclisin 21 Nisan 1341 (1925) tarihli toplantısında hem Darülfünun’un 1341 bütçesi hem de verdiği eğitim tartışılmış, bunu iyi bir düzeye getirmek için neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey’e göre; Darülfünun için Avrupa’dan bir müdür, bir rektör ve yeterli sayıda öğretmen getirmek gereklidir. Darülfünun müderrislerinin mutlaka bir eseri olmalıdır. İçlerinde iyi yetişmişler de vardır. Ancak diğerlerinin de iyi yetişmesi gerekir. Öğrenim için yeteri derecede kitap yoktur. Yeni bina yapılmadan eskisi yıkılmamalı, mecmuaların daha iyi olması sağlanmalı, Darülfünunda disiplin sağlanmalıdır.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi, önce Darülfünunla ilgili bilgi vermiş, iyileştirilmesi için ne gibi tedbirler alınacağından söz etmiş ve öğrenci sayısını belirtmiştir. Buna göre; Darülfünun’un Edebiyat şubesinde: 33, Fen şubesinde: 34, İlâhiyat şubesinde: 12, Hukuk şubesinde: 24, Tıp şubesinde: 98, Eczacılık şubesinde: 22 , Dişçilik şubesinde: 17 olmak üzere toplam 240 müderris vardır. Kayıtlı öğrenci sayısı ise, 3200’dür.

¹³³ Ayas; a.g.e., s.276.

¹³⁴ TBMMZC; Dev.: II, İkt.: II, C. 18, Ankara, 1976, s.304-335.

¹³⁵ TBMMZC; Dev.: II, İkt.: IV, C.32, Ankara, tarihsiz, s.505-507.

¹³⁶ Ergün; a.g.e., s.85.

Hamdullah Suphi'nin belirttiğine göre Darülfünunun iyileştirilmesi için öncelikli olarak müderrislere % 50 zam yapılacak, dışarıdan, Avrupadan müderrisler getirilecektir. Mecmuaların yayınlanmasına, Darülfünunun disiplinine dikkat edilecektir.¹³⁷ Yabancı uzmanlar için bütçede 30.000 lira ayrılmıştır.¹³⁸.

Darülfünun'un disiplini konusu da ele alınmıştır. Meclisin 3 Şubat 1341 (1925) tarihli toplantısında Darülfünun'un durumu hakkında ne gibi tedbirler alındığına dair soru üzerine , Maarif Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey , şu açıklamayı yapmıştır.¹³⁹

“Darülfünunda bir takım sorunların çıkması Maarif Vekâletine Darülfünun disiplininde bir noksanlık bulunduğu fikrini vermiş, Darülfünun'da bu gibi olayların olmasını engellemek için Darülfünun talimatnamesi incelenmeye başlanmış ve bazı kısımları değiştirilmiştir”. Maarif Vekâleti'nin Darülfünunun son zamanlarda gösterdiği ilerleme ve vekâletin yapacağı değişikliklerle arzu edilen yolda yürüyeceğine inandığını da belirtmiştir.

Zaman zaman da Darülfünun'un özerkliğinin kaldırılması ve Maarif Vekaletine bağlanması konusu gündeme gelmiştir. Maarif Vekâleti ise Darülfünun'un müderrislerinin bilimsel eserler vermesini istemiş, Fen Fakültesi'nde ve diğer fakültelerde ıslahat yapmaya çalışmıştır. Ancak Darülfünun'un özerkliğinin kaldırılması kabul edilmemiştir. Mustafa Necati de “ Darülfünun'un doğrudan doğruya Maarif Vekâletinin emri altında bir kuruluş olmadığını” belirterek, Darülfünun'un Maarif Vekâletine bağlı olursa gelişmeyeceğini vurgulamıştır.¹⁴⁰

Maarif Vekili Mustafa Necati, yaptığı incelemelerden sonra, 5 Haziran 1926'da Darülfünunda verdiği nutukta “ilim meselesinde katedeceğimiz yol büyüktür.” dedikten sonra Darülfünun'un memleket ilmine yaptığı hizmetin önemli olduğunu, ancak eksikliklerinin çok olmasına rağmen kısa zamanda gelişeceğini ve hak ettiği

¹³⁷ TBMMZC; Dev.: II, İçt.: II, C.18, Ankara, 1976, s. 305-315.

¹³⁸ A.g.e., s.316.

¹³⁹ TBMMZC ; Dev.: II, İçt.:II, C.13/1, Ankara 1976, s. 98.

¹⁴⁰ Cumhurbaşkanları..., C.I, s.370 (23 Mayıs 1926)

mevkiye geleceğini ifade etmiştir. Bakan; “Millet, Darülfünun’dan milli hayat için rehber olmasını, milli hayatın gelişmesini ve yükselmesini sağlamasını beklemektedir. Darülfünun, Türkiye’nin bütün münevver zümresinin ilmi mihrâkıdır. Darülfünun, bir milletin medeni kabiliyetini ve hayat kudretini en yüksek derecede temsil eden müessese olduğundan dolayı gelişmeli ve medeni milletler Darülfünun’un seviyesine çıkmalıdır. Darülfünun’un önemi, basılan ilmi neşriyat ve eserlerden de kaynaklanır. Cumhuriyet Hükümeti, Darülfünun’un noksanlarını gidermek için bütçenin müsaadesi ölçüsünde görevini yapacaktır.”¹⁴¹ diyerek bu konudaki düşüncelerini ortaya koymuştur.

1926 yılında Darülfünun bünyesinde bazı değişiklikler yapılması planlanmıştır. Buna göre, Darülfünun’un Fen Fakültesine elektrik ve riyaziyat şubelerinin eklenmesi düşünülmüş, Tıp Fakültesinin dişçi ve eczacı şubelerinin programlarına bazı ekler yapmak, mekteb-i mülkiyeyi, ûlum-u siyasiye mektebi haline getirmek planlanmış ,bu okulların ders programları için de batıdaki programlar incelenmiş, ayrıca yabancı profesörler getirmek içinde bütçeye tahsisat konmuştur.¹⁴²

Ayrıca Darülfünun’un öğrenci seviyesini yükseltmek amacıyla, 1926 yılında yüksek okullara lise mezunu olmayanların kabul edilmemesi kararlaştırılmıştır. İhtiyaç yüzünden doktor ve mühendis yetiştirmek amacıyla yalnız bir yıl için lise çıkışlı olmayanların sınavla bu okullara kabul edilmesine izin verilmiştir.¹⁴³ Ancak yine de Darülfünundaki sorunlar çözülememiştir.

Oysa yeni Türkiye Devleti, çağdaş uygarlık düzeyine çıkabilmek için bilime ve bilimsel araştırmalara gereken önemi vermeliydi. Bu açıdan bilim kuruluşlarını arttırmak ve yaymak, dolayısıyla bilimsel araştırmaları yapacak yeni üniversitenin kurulması gerekliydi.

Böylece Darülfünundaki sorunlar çözülemeyince, Ankara’da 1925 yılında

¹⁴¹ MV.Mec., Sayı : 8, Temmuz 1926, s. 183.

¹⁴² ”Yeni Maarif Teşkilâtı “ Akşam Gazetesi, 27 Ağustos 1926, s.2.

¹⁴³ Ayas; a.g.e., s.276.

Hukuk Mektebi, 1930'da Ziraat Enstitüsü, 1935'de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurularak yeni üniversitenin temelleri atılmıştır.¹⁴⁴

C-ÖĞRETMENLERİN DURUMU:

1- ÖĞRETMEN MAAŞLARI'NIN ARTTIRILMASI

Bu dönemde de öğretmenlerin refahlarının sağlanması, en önemli sorunlardan biri olmuştur. Öğretmenlik artık gerçek bir meslek haline getirilmiş ve öğretmenin mesleki hayatında istikrar sağlanmıştır.

22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilâtına dair olan kanunun 12 nci maddesinden “Maarif hizmetinde aslolan muallimlikdir ” denilerek öğretmenlik esaslı bir meslek haline getirilmiştir.¹⁴⁵

Öğretmenlik mesleğindeki en büyük ilerleme, Mustafa Necati'nin Maarif Vekilliği sırasında görülmüştür. Mustafa Necati, cephelerde savaşan öğretmenlerin kimisinin savaş meydanlarında kaldığını, kimisinin de dönerek okullarında mesleklerine devam ettiğini, böyle fedâkar bir grup olan öğretmenlerin ilk fırsatta düşünülerek refahlarının sağlanacağını belirtmiştir.¹⁴⁶

Osmanlı Devleti zamanında, Tedrisatı İptidaiye Kanunu ile ilkokul öğretmenleri birkaç sınıfa ayrılmış ve maaşları da 300 ile 1000 kuruş arasında belirlenmişti. Öğretmen muavinlerinin maaşı da 200 ile 600 kuruş arasında idi.¹⁴⁷

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, ilk.,orta, lise ve öğretmen okulları öğretmenlerine verilmekte olan maaşların azlığı nedeniyle öğretmenler, mesleklerini terk ediyorlardı. Ülkede zaten öğretmen eksikliği çekilirken, öğretmenlere 1500 kuruş kadar az bir maaş verilince, meslektekiler de gün geçtikçe azalıyordu. Bunu

¹⁴⁴ Hüseyin Korkut; “ Üniversiteler ”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, s. 319.

¹⁴⁵ Maarif Vekilliği; Maarifle İlgili Kanunlar, s.21

¹⁴⁶ MV.Mec., Temmuz 1926, Sayı: 8, s.190.

¹⁴⁷ Ergin; a.g.e., C.V, s.1783.

önleyebilmek amacıyla ilk önce ilkokul öğretmenlerinin maaşları artırılmıştır. 8 Nisan 1339 (1923) tarihli Kanun ile İlkokul öğretmenlerinin maaşı, asgari 600 ve iki yılda bir 100 kuruş zam ile azami 2000 kuruş olarak belirlenmiştir. 27 Kanunuevvel (Aralık) 1340 (1924) tarihli kanun ile de öğretmen muavinlerinin maaşı asgari 600 kuruş olmak üzere belirlenmiş ve maaşlarına üç yılda bir 100 kuruş zam yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kanunla İlkokul öğretmenlerinin maaşı asgari olarak 1000 kuruş olarak belirlenmiş ve öğretmenlere üç yılda bir 200 kuruş zam yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁸ 1926 Maarif Teşkilât Kanunuyla ilkokul öğretmen muavinlerine asgari 800 kuruş maaş ve her üç yılda bir % 15 zam, ilkokul öğretmenlerine mesken bedeli olarak 5 ile 10 lira arasında bir para, Başöğretmenlere de makam ücreti verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴⁹

Orta,Lise, öğretmen okulları öğretmenlerinin maaşlarının da 1500 kuruş gibi düşük bir ücret olması nedeniyle, Urfa Mebusu Rıfat Bey,Orta Tedrisat Kanununun 12 ve 13. maddelerinde değişiklik yapılmasını önermiştir. Buna göre;

Sabit öğretmenler, staj süresinde 2000 kuruş maaş alırlar.Öğretmen ünvanını aldıktan sonra, bu 2500 kuruş olur. Sabit öğretmenler, her 2 senede bir 300 kuruş zam görürler.¹⁵⁰

İşte bu yapılan düzenlemelerle,öncelikli olarak öğretmenlerin refahının sağlanması amaçlanmıştır.

2-ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ BİLGİLERİNİN ARTTIRILMASI

Maarif Vekâleti, öğretmenlerin refahının sağlanması kadar mesleki bilgilerinin artırılmasına da büyük özen göstermiştir. Nitekim Maarif Vekili Mustafa Necati'ye göre öğretmenlerin sadece sayısının değil, aynı zamanda mesleki özelliklerinin ve

¹⁴⁸ (27.12.1340) TBMMZC, Dev: II, İçt.: II, C.11, Ankara, 1975, s.255-266.

¹⁴⁹ A.g.e., s.1783 vd.

¹⁵⁰ Muallimler Birliği, Kanunuevvel 1341, Sene : 1, Sayı: 6, s.288.; TBMMZC, Dev.: II, İçt.: III, C.23, Ankara tarihsiz, s.4.

ilmi kudretlerinin de arttırılması gerekiydi.¹⁵¹ Bu amaçla Maarif Vekaleti'nde 10 Temmuz -26 Ağustos 1926 tarihleri arasında "İş Prensiplerine Müstenid Tedrisat Kursu" açılmıştır. Bu kursa, çeşitli yerlerden 60'dan fazla öğretmen katılmıştır. Öğretmen okullarından davet edilen resim ve el işleri öğretmenlerinin masrafları, vekâletçe karşılanmıştır.

Kursta Avrupa'dan gelen üç yabancı uzman (bunlardan biri Profesör Frey Lipzig'dir) ile Okul Müzesi Müdürü İsmail Hakkı , öğretmen Kenan Beyler ders vermişlerdir. Profesör Frey: Hendese, coğrafya, tabiat tetkiki, fizik, riyaziye gibi dersler vermiştir. İş dersleri atelyede yapılmaktaydı. Kursta resim, modelaj, kağıt işleri gibi dersler de verilmiştir.¹⁵²

Öğretmen Okulunu bitirmemiş olanlar ve müfettişleri olgunlaştırmak için açılan kurslar, çalışmalara yeni bir içten istek ,yeni bir hız getirmiş, bu kurslarda yeterlik belgesi alarak çok değerli öğretmenler yetişmiştir.

Ayrıca İsveç'ten çağrılmış uzmanlarla İstanbul'da Çapa Öğretmen Okulu'nda tam yıl süreli Beden Eğitimi Öğretmenleri Yetiştirme Programları, İstanbul Galatasaray Lisesi'nde Fizik ve Kimya Öğretmenleri için uygulama ve deney kursları da açılmıştır.

Öğretmen okulunu bitirmemiş öğretmenler için hemen her eminlik bölgesinde A,B kursları açılmış, başarılı olanlara yeterlik belgesi verilmiştir. İlköğretim müfettişleri için 1927'de Ankara ve Sivas'ta açılan kurslara ilköğretim müfettişleri, 15 ay katılmıştır. Bu kurslarda geceli gündüzlü yoğun çalışmalar sürdürülmüştür.

Böylece öğretmenlerin meslekteki bilgilerini arttırmak, ilmi hareketleri yakından izlemelerini sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin bilgilerini arttırmak için kitapçıklar bastırılması da kararlaştırılmıştır.¹⁵³

¹⁵¹ MV.Mec., Sayı: 6 Mart 1926, s.137..

¹⁵² "Maarif Vekaletinde Açılan İş Prensiplerine Müstenid Tedrisat Kursu", MV.Mec., Sayı: 9 , Eylül 1926, s.106-108.

¹⁵³ MV.Mec., Sayı: 12, Ağustos 1927, s.127 vd.

Mustafa Necati döneminde öğretmenlerin maaşlarında, niteliklerinde ve sayılarında büyük artışlar görülmüştür. 1923-1924 öğretim yılında öğretmen okullarının sayısı 20 iken, 1928-1929 öğretim yılında bu sayı 25'e çıkmış ve bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da aynı yıllarda 2528'den 5749'a yükselmiştir.¹⁵⁴ Bu şekilde öğretmen okullarında okuyan öğrencinin sayısı 2 katına çıkmış oluyordu.

3- ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMESİ

Mustafa Necati hem öğretmenlerin hem de öğretmen okullarının durumlarını incelemiş ve yapılacakları başlangıçta belirlemiştir.

Mustafa Necati'nin belirttiğine göre, orta tedrisat öğretmenlerinin durumu da önemlidir. Bunlardan bir kısmı Avrupa Darülfünun'unda, bir kısmı bizim Darülfünundan yetişmiş, bir kısmı da bir imtihandan sonra öğretmen olmuşlardır. Senelerce çok az bir maaşla çalışmışlardır. Her ne kadar iki sene önce Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen bir kanunla (Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu) durumları iyileştirilmeye çalışılmışsa da gerçekte aldıkları maaş halâ çok azdır. Meslekten ayrılmamak için çeşitli okullarda ders vermek zorunda kalmışlardır. Bu durum hem okulların, öğrencilerin hem de öğretmenlerin bedeni ve fikri zararına olmuştur.¹⁵⁵

Bu nedenle, hem öğretmenlerin maaşlarını arttırma yoluna gidilmiş hem de öğretmenlerin mesleki bilgilerinin arttırılmasına çalışılmıştır.

Bir yandan öğretmen okullarında daha fazla öğretmen yetiştirilmeye çalışılırken, diğer yandan da eldeki mezunlardan yararlanılarak öğretmen eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim orta okullardan ve Lise veya 7 ve 5 senelik İdadilerden mezun olup da okullarda başarıyla görev yapanların öğretmen olmasına dair bir teklif ve Urfa Mebusu Refet Bey'in lise ve yüksekokul mezunu olup da

¹⁵⁴ Maarif İstatistikleri 1923-1932, s.33.

¹⁵⁵ MV.Mec., Sayı : 6 Mart, 1926, s.127.

ilkokul öğretmenliği yapanların öğretmen olmasına dair teklifi, mecliste 20.5.1926'da görüşülmüştür.¹⁵⁶ Böylece öğretmen muavini ¹⁵⁷, olup da en az 5 senelik idadiye eşit orta veya yüksek öğretim görenlerin öğretmen olması kabul edilmiştir. Ayrıca eski 5 veya 2,7 senelik idadilerden veya orta okullardan mezun olanların, öğretmen okullarında okunan ancak kendilerinin mezun oldukları okullarda görmediği derslerden imtihan vererek öğretmen olabilmeleri de kabul edilmiştir.¹⁵⁸.

Bu durum, 20 Mayıs 1926 tarihli Kanunun ikinci maddesine şu şekilde eklenmiştir: “Her ne sûretle olursa olsun hizmeti beş seneye baliğ olamayan muallim muavinlerinden meslek dersleri imtihanında muvaffak olanlar dahi muallim addolunurlar.”¹⁵⁹

Öğretmen sayısını çoğaltmak için çeşitli kaynaklardan yararlanmak ve öğretmen okullarının sayısını çoğaltmak da düşünülmüştür.

Mustafa Necati, bu konuda yapacaklarını belirtmiştir. Buna göre; liselere öğretmen yetiştirmek için Darülfünun'dan yararlanılacak, Yüksek Öğretmen Okulu, islah edilecek ve Fransa'da olduğu gibi iki yıllık öğretmen okulları açılacak, en aşağı 250 kişilik öğretmen okulları esas alınarak mevcut öğretmen okulları düzene konacaktır. Mustafa Necati'nin yaptığı açıklamaya göre, bugün 25 öğretmen okulunda 4200 öğrenci vardır. 60-70 öğrencisi olan okullar da vardır. 250 kişilik öğretmen okulları açılırsa tüm öğrenci 15 okulda okutulabilir. Böylece yapılacak

¹⁵⁶ TBMMZC; Dev.: II, İçt.:3, C.25, Ankara, tarihsiz s.345-346.

¹⁵⁷ Okullarda bir muallim muavinleri bir de öğretmenler vardı..Muallim muavinleri öğretmen ihtiyacında açılacak imtihana girerler, muvakkat ehliyetname alırlar. Her üç senede bir imtihan vermek zorundadırlar. Vermezler ise görevlerine son verilir. Eğer ihtiyaç olursa kendileri muavin veya vekil, veya muvakkat asil olarak kullanırlar.

¹⁵⁸ TBMMZC; Dev.: II, İçt.: 3, C.25, s.346 vd.

¹⁵⁹ TBMMZC, Dev.: II, İçt.: IV, C.33, Ankara, tarihsiz, s.498 (22.6.1927'de ek durumundadır.)

tasarrufla ilk öğretmen sayısını daha da arttıracak yeni okullar açılabilirdi.¹⁶⁰ Nitekim O'nun devrinde on bölge merkezinde her biri 600 mevcutlu 10 öğretmen okulu açılarak her yıl 3000 öğretmen yetiştirilmesi plânlanmıştır. Mali yük, il özel bütçelerinden ayrılacak % 10'larla sağlanacaktı. Ancak bu okullardan dördü açılabilmiştir.¹⁶¹

Mustafa Necati, Maarif Vekilliği sırasında öğretmenlerin yetiştirilmesine çok önem vermiştir. Öğretmen okulları ve öğretmen yetiştirme konusu, Maarif emirlerinin 1927 tarihli toplantısında da ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili şu noktalar benimsenmiştir:¹⁶²

- 1- Orta okul mezunları iki aylık meslek kursundan sonra köy öğretmen okulunda okunan mesleki derslerden imtihan verdikten sonra köy öğretmeni olurlar.
- 2- Köy öğretmen okulları, köylerde kurulmalıdır.
- 3- Gelişemeyen şehir öğretmen okulları ,köy öğretmen okulu haline getirilecektir. Yatakhane yeterli olmadığında okullara nehari (gündüzlü) öğrenci de kabul edilebilir.
- 4- Öğretmen okullarını geliştirmek için gerekli ders araç-gereçleri, bina ihtiyaçları sağlanacaktır. Öğretmen okullarının talim heyetleri takviye edilecek, öğrenci sayısı arttırılacaktır.
- 5- Öğretmenliğe rağbeti sağlamak için, mesleğe dair makaleler bastırılacak, konferanslar verilecektir.

İşte bu öneriler çerçevesinde gerek öğretmen okullarında gerekse köy öğretmen okullarında gelişmeler sağlamak için çalışmalar yapılmıştır. Özellikle köy ve nahiye merkezlerindeki öğretmen açığını kapatabilmek amacıyla öğretmen okullarını dört seneye indirmeyi, fazla öğretmen okulu açmayı, köy öğretmen okullarını

¹⁶⁰ MV.Mec., Sayı: 6, Mart 1926, s.136.

¹⁶¹ Akyüz; Türkiye'de Öğretmenlerin..., s. 233.

¹⁶² Maarif Eminleri 1927 Senesi İçtimai Mukarreratı", MV.Mec., Sayı: 12, Ağustos 1927, s.117-129.

çoğaltmayı, cehalet vergisi almayı, çok öğretmen yetiştirmek için yatılı okulları öğretmen okuluna çevirmeyi amaçlayan teklifler olmuştur.

Ancak Mustafa Necati'ye göre, öğretmen sayısı çoğaltılırken, mesleğin kıymetten düşmemesine de özen gösterilmelidir. Ortaokullara meslek dersleri sınıfları eklenerek öğretmen okulları haline getirilmesi düşünülmüştür. Bu mezunların meslek kurslarında yetiştirilmesi ancak, ortaokul mezunlarının öğretmenliğe rağbet etmedikleri, mevcut öğretmenlerin meslek derslerine yetmediği konusuna değinilmiştir. Sonuçta Köy öğretmen okullarının şehir ve kalabalık kasaba civarlarından çok köylerde kurulması ve çok masraflı olmasına rağmen gelişemedikleri,. bu nedenle bazı kız okullarının kapatılarak öğrencisinin mahalli erkek ortaokullara devri, bina ve araçların en uygun olduğu diğer mahallerde yeniden üç köy öğretmen okulu açılması hakkında encümenin teklifi kabul edilmiştir.¹⁶³

Bu şekilde ileride köy enstitülerinin temelini oluşturacak olan köy öğretmen okulları açılmaya başlanacaktır.

a) Köy Öğretmeninin Yetiştirilmesi:

Aslında köye uygun öğretmen yetiştirme fikri daha Meşrutiyet yıllarına kadar dayanmaktaydı.

Bu konu, Cumhuriyet döneminde de gündeme gelmiştir. Nitekim Maarif Vekili Şükrü Saraçoğlu,.İlk tedrisat meselesini çözümlmek için “köy mektebi” açılması gerektiğini ifade ederek “...İlk tedrisat meselesini bir an evvel halledebilmek için başka tipte bir mektep, yani ” köy mektebi “ namiyle az zaman isteyen ve çok az para ile meydana getirilmesi mümkün olan bir tip mektepaçmak mecburiyetindeyiz” demiştir. Ayrıca köy eğitimi için Darüleytamlardan ve İmam-Hatip Okullarından da

¹⁶³ MV.Mec., Sayı: 12, Ağustos 1927, s. 119-121

yararlanılması düşünülmüştür.¹⁶⁴

22 Mart 1926'da Maarif Teşkilâtı Kanunuyla köy muallim mektepleri'nin kurulması kabul edildi. Böylece aynı yıl Denizli ve Kayseri'de 3 yıllık " Köy Muallim Mektepleri" açıldı.¹⁶⁵

Parasız yatılı köy muallim mektepleri üç yıllıktı. Buradan mezun olanlar, köylerde beş sene çalışmak zorundaydı. Bunlara köyde, okulun yanında bir ev ve bahçe de verilecekti. Köy Muallim Mekteplerinin öğrenciyi köy hayatına hazırlamak için yan kuruluşları da vardı.¹⁶⁶ Bu okullara özgü bir de ders programı hazırlanmıştı. Buna göre ¹⁶⁷;

<u>Dersler</u>	<u>Birinci Sınıf</u>	<u>İkinci Sınıf</u>	<u>Üçüncü Sınıf</u>
Türkçe	5 Saat	5 Saat	5 Saat
Milli Tarih ve			
Medeniyet Tarihi	2 Saat	2 Saat	1 Saat
Coğrafya	2 Saat	2 Saat	1 Saat
Yurt Bilgisi	----	1 Saat	1 Saat
Din dersleri	1 Saat	----	----
Ruhiyat, Terbiye ve			
Mekteb-i Hifzılsihha	----	3 Saat	2 Saat
Usul-ü Tedris	----	----	2 Saat
Tatbikatı Dersiye	----	----	6 Saat
Riyaziyat	4 Saat	3 Saat	2 Saat
Tabii İlimler	2 Saat	2 Saat	----

¹⁶⁴ Cumhurbaşkanları ..., C.I,s.291.

¹⁶⁵ Özalp; a.g.e., s.95.

¹⁶⁶ "Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi", MV.Mec., Sayı: 10, Şubat 1927, s.104-105.

¹⁶⁷ MV.Mec., Sayı: 11, Mayıs 1927'ye ek, s.3.

Hayatıyat, Hıfzılısıhha ve Ziraat	2 Saat	1 Saat	1 Saat
Resim	2 Saat	2 Saati	1 Saat
El İşleri	1 Saat	1 Saat	1 Saat
Musiki	2 Saat	2 Saat	1 Saat
Yazı	1 Saat	----	-----
<hr/>			
YEKÜN.....	24 Saat	24 Saat	24 Saat. 168

Köy muallim mektepleri, istenen sonucu vermediğinden dört yıl sonra kapatılmıştır. Ancak bu okullar, daha sonra açılacak olan köy enstitüleri'nin temelini oluşturmuştur.

b) İlkokul ve Ortaokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi

Maarif Vekâleti bir yandan köy öğretmen okulları açarken diğer yandan da ülkede bulunan ilköğretmen okullarını daha iyi duruma getirmek için çalışmıştır.

Çünkü, Meşrutiyet döneminde çok sayıda öğretmen okulu açılmıştı. Ama Mustafa Necati'nin belirttiğine göre, vilayet özel idarelerince açılan bu okullar, özellikle öğretmen, bina, ders araç ve gereçleri bakımından vilâyet bütçelerinin sınırlı olması nedeniyle yetersiz olmuş, bu açıdan istenen nitelikte öğretmen yetiştirilememiştir. Bunun üzerine öğretmen okulları, Muvazene-i Umumiye'ye alınmış ama bu da konuya bir çözüm getirmemiştir. Çünkü, ülkenin 3000 öğretmene ihtiyacı varken ancak 200 öğretmen yetiştirebilmekteydi.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Köy Muallim Mekteplerinde her gün öğleden evvel dört saat ders yapılırdı. Öğleden sonra iki saat uygulama yapılırdı. Uygulamalı dersler şunlardır: 1-Ziraata ait faaliyetler, 2-Atölye faaliyetleri (El İşleri), 3-Tabiat Tetkiki gezintileri, muhtelif müesseseleri ziyaret (A.g.e., s.3.)

¹⁶⁹ TBMMZC; Dev.: II, İçt.: III, C.24, Ankara, tarihsiz, s.176.

İlk öğretmen okullarını daha iye duruma getirebilmek için idare-i hususiyelerin gelirlerinin yüzde onlarını her sene öğretmen okulu yapmak üzere ayırmalarını öngören 819 numaralı kanun kabul edilmiştir.¹⁷⁰ Bu kanunun bazı maddelerini değiştiren 843 sayılı kanunun da ¹⁷¹ kabul edilmesiyle öğretmen yetiştirmede yeni bir dönem girilmiştir.

Bir yandan da bu okulların programlarında düzenlemeler yapılmıştır. 1924'te toplanan Heyet-i İlmiye ile İlköğretmen Okullarının ilkokul üzerine dört yıl olan öğrenim süresinin beş yıla çıkarılması, ders programlarının "Cumhuriyet ve İnkilâp prensiplerine" göre ayarlanması ve son sınıfa "İçtimaiyat" dersinin konması kararlaştırılmıştır.¹⁷²

1924 yılında bu öğretmen okullarının ders programlarındaki derslere bakacak olursak; İptidai Darülmuallimin Okullarının Haftalık Ders Saatlerini ve okutulan dersleri şöyle gösterebiliriz ¹⁷³

<u>DERSLER</u>	<u>1.Sınıf</u>	<u>2.Sınıf</u>	<u>3.Sınıf</u>	<u>4.Sınıf</u>	<u>5.Sınıf</u>
Din Dersleri	2 Saat	2 Saat	---	---	---
Türkçe ve Edebiyat	6 Saat	5 Saat	5 Saat	3 Saat	3 Saat
Tarih	2 Saat	2 Saat	2 saat	2 Saat	---
İçtimaiyat	---	---	---	---	2 Saat
Malûmat-ı Vataniyye	---	---	---	2 Saat	---
Ruhiyat, Terbiye, Terbiye Tarihi	---	---	---	3 Saat	4 Saat
Usul-ü Tedris ve Tatbikatı	---	---	---	---	9 Saat

¹⁷⁰ Bu, 1926 yılı başından itibaren uygulanacaktır. Düstur, C.7, s.1402.

¹⁷¹ Düstur, C.7, s.1844.

¹⁷² Özalp; a.g.e., s.95.

¹⁷³ Yücel; a.g.e., s.229.

Hesap	3 Saat	2 Saat	2 Saat	---	---
Hendese ve Resm-i Hatti	2 Saat	2 Saat	1 Saat	---	---
Cebir	---	---	---	2 Saat	---
Hikmet	---	2 Saat	2 Saat	1 Saat	---
Kimya	---	1 Saat	2 Saat	1 Saat	---
Hayvanat	---	---	---	2 Saat	---
Nebatat	---	2 Saat	---	---	---
Ziraat	---	---	2 Saat	---	---
Umumi Hıfzıssıha ve Mektep Hıfzıssıhası	---	---	---	1 Saat	1 Saat
Tarikat	---	---	---	1 Saat	---
Coğrafya	2 Saat	1 Saat	2 Saat	1 Saat	---
Resim	2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat
Yazı	2 Saat	1 Saat	1 Saat	---	---
Musiki	1 Saat	1 Saat	---	1 Saat	1 Saat
Terbiye-i					
Bedeniye	1 Saat	1 saat	1 Saat	1 Saat	1 Saat
El işleri	2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat
Ecnebi Lisanı	3 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat
.....					
Y E K Ü N.....:	28 Saat	28 Saat	28 Saat	28 Saat	28 Saat

İptidai Darümuallimat okullarının haftalık ders saatleri ve dersleri de şöyleydi.:¹⁷⁴

<u>DERSLER</u>	<u>1.Sınıf</u>	<u>2.Sınıf</u>	<u>3.Sınıf</u>	<u>4.Sınıf</u>	<u>5.Sınıf</u>
Din Dersleri	2 Saat	2 Saat	---	---	---
Türkçe ve Edebiyat	6 Saat	5 Saat	5 Saat	3 Saat	3 Saat
Tarih	2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat	---
İçtimaiyat	---	---	---	---	2 Saat
Malûmât-ı Vataniye	---	---	---	2 Saat	---
Ruhiyat, Terbiye Tarihi	---	---	---	3 Saat	4 Saat
Usul-ü Tedris ve Tatbikat	---	---	---	---	9 Saat
Hesap	3 Saat	2 Saat	2 Saat	---	---
Hendese ve Resm-i Hatti	2 Saat	2 Saat	1 Saat	---	---
Cebir	---	---	---	2 Saat	---
Hikmet (Fizik)	---	2 Saat	2 Saat	1 Saat	---
Kimya	---	1 Saat	2 Saat	1 Saat	---
Hayvanat	---	---	---	2 Saat	---
Nebatat	---	2 Saat	---	---	---
Tarih ve Fizyoloji	---	---	2 Saat	---	---
Umumi Hıfzıssıha ve Mektep					
Hıfzıssıhası	---	---	---	1 Saat	1 Saat
Tabakat	---	---	---	1 Saat	---
Coğrafya	2 Saat	1 Saat	2 Saat	1 Saat	---
Resim	2 Saat	1 Saat	1 Saat	1 Saat	1 Saat
Elişleri	1 Saat	1 Saat	1 Saat	---	---
Yazı	2 Saat	1 Saat	---	---	---

¹⁷⁴ A.g.c., s.230.

Musiki	1 Saat	1 Saat	1 Saat	1 Saat	1 Saat
Terbiye-i Bedeniyye	1 Saat	1 Saat	1 Saat	1 Saat	1 Saat
Ecnebi Lisanı	3 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat	2 Saat
Dikiş-Biçki	1 Saat	1 Saat	1 Saat	2 Saat	1 Saat
İdare-i Beytiye,Çamaşır	---	---	2 Saat	---	---
Ütü ve Tathir, Nakış ve Beyaz İşleri	---	1 Saat	1 Saat	1 Saat	---
Tabakat	---	---	---	1 Saat	2 Saat
Çocuk Bakımı	---	---	---	---	1 Saat
Y E K Ü N	28Saat	28 Saat	28 Saat	28 Saat	28 Saat

Böylece bir yandan okulların durumları iyileştirilmeye diğer yandan da yeni okullar açmaya özen gösterilmiştir.

Öğretmen okulları yapılması için 1926'da kabul edilen bir kanunla her il bütçesinden ayrılan ödeneklerle öğretmen okulları yaptırılmıştır. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, Konservatuvar, Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü binaları bu ödeneklerle yapılmıştır.

Maarif Vekâleti bütçesinden ise, eski okul binaları onarılmış, binalara yeni pavyonlar eklenmiş, binalar satın alınarak onarımlarla ilaveler yapılmış ve yeni binalar yaptırılmıştır.¹⁷⁵

1925'de bir "Musiki Muallim Mektebi" açılmıştır.¹⁷⁶ 1926-1927 öğretim yılında orta okullara sadece Türkçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla edebiyat şubesinden oluşan Konya'da iki yıl süreli bir orta öğretmen okulu açılmıştır. Bu okul, 1927-1928 öğretim yılında Ankara'ya nakledilmiş ve bir pedagoji şubesi de

¹⁷⁵ MEB: Cumhuriyetin 50. Yılında... s.205.

¹⁷⁶ Ayas; a.g.e., s. 412.

eklenmiştir. 1928-1929 öğretim yılında Matematik, Fiziki ve Tabii İlimler, Tarih-Coğrafya şubeleri açılmış, genel bilgi veren iki yıllık bir hazırlık sınıfından sonra bir buçuk yıllık meslek eğitimi vermek üzere öğretim süresi uzatılmıştır. 1929-1930 öğretim yılında bu okula “ Gazi Orta Muallimi Mektebi ve Terbiye Enstitüsü” adı verilmiştir. Her sınıfta okutulan ders sayısı 32’den 28’e indirilmiştir.¹⁷⁷

Ayrıca okullarda pozitif bilimleri, müfredat programlarının esaslarına göre okutmak üzere ders araç ve gereçleri sağlanmasına önem verilmiştir. 1923’ten sonra ders aletleri satın almak üzere Avrupa’ya heyetler gönderilmiştir. Yıldan yıla okullar; haritalar, biyoloji levhaları. tarım tabloları, jeoloji koleksiyonları, zehirli gaz öğretim araçları, küçük sıhhi müze takımları, projeksiyon camları, Fizik, Kimya ve Biyoloji takımları, radyo ve amprifikatör ile donatılmıştır. Aletlerin yeni müfredat programına uyması , her aletin birbirine tamamlamasına, gereksiz aletlerin olmaması konularına dikkat edilmiş,bu konu ile ilgili açıklamalı broşürler bastırılarak okullara yollanmıştır.¹⁷⁸

Ayrıca öğretmen okullarının ders programlarında da değişiklik yapılmıştır. 1924 ‘de programı değiştirilmiş, ders programlarına “ İçtimaiyat (sosyoloji) “dersi eklenmiştir.¹⁷⁹

1923-1930 yılları arasında öğretmen yetiştirme, öğretmenlerin mesleki bilgilerini arttırmak konusunda, öğretmen ve öğretmen okulu sayısında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1923 -1924 öğretim yılında öğretmen okullarının sayısı 20 iken, 1928 -1929 öğretim yılında bu sayı 25’e çıkmıştır. Bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da 2528 iken , 1928-1929 öğretim yılında 5749’a yükselmiştir.¹⁸⁰

Öğrenci sayısındaki artıştan da anlaşılacağı gibi, bu dönemde öğretmenlik

¹⁷⁷ MEB; Cumhuriyet’in 50.Yılında..., s.148; Akyüz; Türkiyede Öğretmenlerin..., s.223.

¹⁷⁸ MEB; a.g.e., s. 205.

¹⁷⁹ İbrahim Alaeddin; “ Muallim Mekteplerinde İçtimaiyat” , Tedrisat Mecmuası, C.13, Sayı: 67, Mayıs 1341, s.277-283.

¹⁸⁰ Maarif İstatikleri 1923-1932, s.2-3.

mesleği cazip bir duruma gelmiştir.Yapılan düzenlemelerle öğretmenlik, değerli bir meslek durumuna getirilmiş, ayrıca öğretmenlerin refahları da bir lde arttırılmıştır. Böylece ğretmenlik mesleğini seçenlerin sayısı da giderek çoğalmıştır.

ÜÇ ÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ EĞİTİMİN GELİŞTİRİLMESİ (1930-1940)

A-ÖĞRETİM KURUMLARINDA GÖRÜLEN GELİŞMELER

1-İLKÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER

Maarif Vekâleti, her zaman ilköğretim konusuna büyük önem vermiştir. İlköğretimin zorunlu olması sorunu, 1930'larda şehirlerle kasabalarda halledilmiş gibi olmasına rağmen köylerde henüz halledilememiştir. 40.000 köyden ancak 3700 tanesinde okul vardır. 3700'den artı kalan köylere de eğitim götürebilmek Vekâletin ilk planda gelen hedefidir. Bu iş, her şeyden önce bir teşkilatlanma, personel işi , bütçe davasıydı. Tüm bunları en kısa sürede sağlamak için Maarif Vekâleti, 10 yıllık bir eğitim planı hazırlama yoluna bile gitmiştir. Böylece tüm ülkede ilk öğretimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.¹

Başbakan İsmet İnönü, 1934 yılında eğitimdeki sorunlar üzerinde, İktidar

¹ Ayın Tarihi: Sayı: 8, Temmuz 1934, s.87.

Partisi Genel Kurulu'na müzakere açılmasını önermiştir. İşte bu müzakereler sırasında konuşan Refik Şevket Bey'e göre; "...memlekette ilk tahsil esaslı bir programla yürütülmelidir. Bu konuda gözönüne alınacak ilk nokta, ilkokul öğretmenleridir. Az zamanda okul, öğrenci ve öğretmen sayısı az çok artmıştır. Okul ve öğretmenler için ayrılan para yeterli olmamakta ve bazı yerlerde öğretmenler maaşlarını alamamaktadırlar. Ayrıca vilâyetlerin küçük olması nedeniyle hususi idare varidatı da azalmıştır. Bu teşkilâta tasarruf yapılmalı, saha büyütülerek azalan varidat ile daha büyük işler yapılmalıdır. Öğretmenlere verilen mesken bedelleriyle başöğretmenlere verilen makam tahsisatı kaldırılmalı, mevcut okullar azaltılmalı, dershaneler gereğine göre takviye edilmelidir. Böylece yeni okul açılmamalıdır..”²

Ordu Mebusu Ahmet İhsan'ın belirttiğine göre; eğitime sarfedilen para ile alınan sonuçlar iyi değildir. Yetiştirilen her çocuk, sarfedilen paraya göre pahalıya mal olmaktadır.

Müzakerelerde önceden ileri sürülen tedbirler yine tekrar edilmiştir. Özel idarelerin kaldırılması ve masraflarının öğretmen maaşlarına verilmesi, emekli subayların köy öğretmenliklerinde kullanılması, köy öğretmenlerinin kanuni yetkilerinin artırılması, okul kitaplarının Maarif Vekâleti tarafından sağlanması gibi fikirler ileri sürülmüştür.³

Ülkede ilk okullara devam etmesi gereken çocukların sayısı bir buçuk milyon iken, bunun ancak 500 küsur bini okutulabilmekteydi. Buna göre, okullardan her yıl 150 bin öğrenci çıkması gerekirken ancak 75 bin çocuk, ilkokulu bitirebiliyordu. Okutulanların ise ancak altıda biri, okulları bitirebilmekteydi. Bu durumda, ülkede her yıl sarfedilen 13 milyon lira ile ilkokulda ancak 75 bin çocuk okutulabilmekteydi. Bu nedenle, ilköğretim, verimsiz kalmış, ilköğretimin en önemli sorunu, öğrenci başına çok masraf yapılmasına rağmen verim alınamaması

² Ayın Tarihi, Sayı: 4, Mart 1934, s.22.

³ A.g.c., s.23.vd.

olmuştur. İlköğretimin böyle verimsiz kalmasının nedeni, İsmet Paşaya göre, eğitimdeki karışıklıktır. Sık sık gelip giden vekillerle birlikte programların, kitapların vb. değişmesi ve bir istikrar sağlanamamasıdır.⁴

Ülkede ilköğrenim davasının en önemli işlerinin başında köy terbiyesi gelmekteydi. İlkokullara köylerde şehirlerden daha çok öğrenci gitmekte, her köyde okul olmadığı için de çocuklar uzun yollar aşmak zorunda kalmaktaydı. Bunun yanında, kışın okula devam zordu. Biraz okuma yazma, hesap öğrenen çocuklar okuldan alınarak çalışmaya sevk edildiğinden her şeyden önce çocukları tam okutmak gerekmektedir.⁵ Ancak köyler dağınık olduğu için her köye modern bir okul binası yapmak imkânsızdı. Bu okullara aynı zamanda öğretmen de gerekiyordu. İşte Maarif Vekâleti'nin ilk önce bu sorunları çözmesi gerekiyordu.⁶

Zaten Türk çocuklarını terbiye etmek, köy halkını yetiştirmek halkçı inkılâbın da temelini oluşturmuştur. Bu durum, hükümet programlarında da göze çarpılmaktadır. 1937 Hükümet programında “kötü bir ilköğretim, kötü bir hayata başlangıç demek” olduğundan, ilköğretime çok önem verileceği belirtilmiştir.⁷

Özellikle CHP döneminde ilk öğretime önem verilmiştir. Zaten halk eğitiminin temelini oluşturan terbiye kurumlarından biri ilkokuldur. İlkokulun da amacı; bütün öğretim derecelerinde olduğu gibi kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci yurttaşlar yetiştirmektir. İlkokulda bilgisizlik giderilmeli, fikri gelişme yanında bedeni, zihni gelişmeye de önem verilmeliydi. Öğrencinin girişim kapasitesi kırılmadan onları disipline ve ahlak anlayışına alıştırmak gerekiyordu.⁸

Bu amaçlar doğrultusunda ilkokul programlarında bir takım değişiklikler yapılmıştır. 1935 yılında ilkokul programlarında yapılan değişiklik, gerek öğretim ve eğitim metodları, gerek okunan dersler bakımından bir yenilik getirmemiştir.

⁴ Ayın Tarihi; Sayı: 4, Mart 1934, s.57.

⁵ A.g.e., s.58.

⁶ A.g.e., s.51.

⁷ Öztürk; a.g.e., s.206.

⁸ Kültür Bakanlığı; İlkokul Programı, İstanbul, 1936, s.6-14.

İlkokullarda okutulan dersler; Türkçe, (tüm sınıflarda),Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Tabiat Bilgisi, Aile Bilgisi, (4 ve 5.sınıflarda), Hayat Bilgisi,(ilk 3 sınıfta), Hesap-Hendese, Resim-İş, Yazı ,Müzik, Jimnastik, (tüm sınıflarda) 'tir. Ders saati haftada 26 saat'tir.⁹

Bir yandan ilkokulların niteliği artırılmaya çalışılırken,bir yandan da ilkokullar ülke geneline yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla köy, kasaba ve şehirlerde yatılı ilkokullar açılmıştır. 1933-1938 yılları arasında bucak ve ilçe merkezlerinde pansiyonlu okullar açılmıştır. Ayrıca 1939'da köy ilkokullarının süresi 3 yıldan 5 yıla çıkarılarak köy ve şehir ilkokullarının öğretim süresi eşitlenmiştir.

İsmet İnönü'nün verdiği bilgiye göre, 1934 yılında şehirde ilkokul sayısı 1143, köyde ise 5401'dir Öğrenci sayısı ise, şehirde 257.600, köyde ise, 313.180'dir. Dolayısıyla toplam 6544 ilkokulda, 570.780 öğrenci öğrenim görmekteydi.¹⁰ Buna göre, ilkokul çağında bulunan çocukların ancak 1/3'ü okutulabilmekteydi.

Partinin çok çocuk okutmak prensibine uyularak 1936-1937'de ilkokul sayısı 5960 iken, 1938-1939'da 6171'e, öğrenci sayısı, 1936-1937'de 711.728 iken 1938-1939 öğretim yılında 745.844'e çıkarılmıştır.

Köy okulları az olduğu için 1935 yılında, ilkokul açılmayan köylerde eğitim usulü ile köylüyü okutmak amaçlanmıştır. Bu şekilde gitgide çeşitli köylerdeki eğitimci sayısı 2000'i okul sayısı 1950'yi, okutulan çocuk sayısı da 60.000'ni bulmuştur. Köy şartlarına uygun nitelikte ve köylerde çalışacak köy çocuklarından ilkokul öğretmenleri yetiştirmek üzere çeşitli yerlerde öğretmen okulları .açıldıkça, köylerde okuyan öğrenci sayısı da çoğalmıştır.¹¹

⁹ Bkz.: a.g.e.

¹⁰ Cumhurbaşkanları..., C.I, s.122.

¹¹ Ayın Tarihi,Sayı: 66, Mayıs 1939, s.146.

2- ORTA ÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER

Ortaokul meselesi., Maarif Vekaletini en çok uğraştıran meselelerden biridir. Çünkü gerek ilkokulda okuyan gerekse ilkokullardan ortaokullara geçen öğrenci sayısı gittikçe çoğalırken okul ve öğretmen sayısı aynı oranda artmamaktaydı.¹²

Okullarda okuyanların sayısının artması hem bina hem de öğretmen açısından büyük zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu duruma bir çözüm bulabilmek için 1936 'da çift öğretime, daha sonra da üçlü öğretime geçilmiştir.

Bu konuda Maarif Vekili Saffet Arıkan, Cumhuriyetin ilânında ortaokullarda 9800 öğrenci, 1900 hoca varken, 1936 yılında 63 bin öğrenci, 2100 hoca bulunduğunu söyleyerek, öğrenci sayısı altı yedi misli artarken, öğretmen sayısının artmadığını vurgulamıştır. Arıkan'ın belirttiğine göre, öğrenci sayısının çok olması nedeniyle çift öğretim yapılacaktır. Öğleden evvel 4, öğleden sonra 4 saat ders okutulacak, böylece hem sınıflar azaltılacak, hem de okul binalarından ve öğretmenlerinden yararlanılacaktır. Ayrıca okul sayısını arttırmak için 10-12 yeni ortaokul açılacak, ortaokullardaki öğretmen ihtiyacını karşılamak için de 3-4 sene iyi sicil almış başarılı ilkokul öğretmenleri için haziran sonunda sınav açılacak, bu yolla ortaokul öğretmeni ihtiyacı karşılanmaya çalışılacaktır.¹³

İşte Saffet Arıkan'ın da ifade ettiği gibi, ortaokullardaki öğretmen sayısını arttırmak için ilkokul öğretmenlerinden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Orta öğretim okullarındaki öğrenci artışının öğretime olan ihtiyacı arttırması konusu mecliste de tartışılmıştır. Bu tartışmalara göre, 1931-1932 ders yılında ortaöğretim okullarında bulunan 828 dershaneye, 34.280 öğrenci devam ederken, 1937-1938 ders yılında 1801 dershaneye, 91.702 öğrenci devam etmiştir. Öğrenci sayısı, her yıl ortalama 18.000 artmıştır. Bu durum, öğretmen ihtiyacını da arttırmıştır. Okullarda bulunan 2589 öğretmenden, başka yardımcı öğretmenler bile ihtiyacı karşılayamamaktaydı. Bu nedenle orta öğretim okullarında açık bulunan

¹² Antel; a.g.e, s.67.

¹³ Ayn Tarihi, Sayı: 30 , Mayıs 1936, s.62

1320 ders saati, vekil öğretmenlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Buna karşılık 635 ders saati halâ açık bulunmaktaydı.

Milletvekillerine göre, hiç yeni okul açılmasa bile, açık bulunan ders saatlerini doldurmak için daha 562 öğretmene ihtiyaç vardır. 1940 yılında yeniden 340 öğretmen alınmalıdır.

Lise öğretmenliği için İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okulu ve Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi vardır. Yüksek öğretmen okulunda öğrenci sayısı 126; Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde leylî (yatılı) öğrenci sayısı 110'dur. Fen Fakültelerine ve Dil-Tarih'e nchari (gündüzlü) olarak devam edenler, bile ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.

Ortaokul öğretmenliği'nin başlıca kaynağı, Ankara'daki Gazi Terbiye Enstitüsü idi. Bu okulun öğrenci sayısı, 292ydi. 1937'den itibaren ilköğretmen okuları mezunları arasından seçilen öğretmenler, Gazi Terbiye Enstitüsü'nde bir yıllık kursa tâbi tutularak ortaöğretim kurumlarına atanmışlardır. Bunların sayısı da 165'di. Ancak bu da ihtiyacı karşılamaya yetmemiştir.

Bu nedenle, Maarif Vekaleti öğretmen açığını gidermek için, 2 tedbir düşünmüştür. Buna göre;

a) 1937-1938 öğretim yılında parasız yatılı öğrenci sayısı 1000'den 1500'e çıkarılacak,

b) Maarif Vekâleti, parasız yatılı öğrencilerin %75'ini 1938-1939 öğretim yılından başlamak üzere öğretmen yetiştirmek için kendi emrine alacaktır. Buradan çıkacaklar, bakanlık emrinde çalışacak, çalışmak istemeyenlerden tahsil yıllarındaki ücretleri alınacaktır.¹⁴

Bu şekilde Maarif Vekâleti, yatılı öğrencileri yetiştirerek öğretmen ihtiyacını karşılamayı düşünmüştür.

Maarif Vekâleti, bir süre sonra yatılılığı, öğretmen yetiştiren okullar hariç,

¹⁴ TBMMZC ; Dev: V, İçt.:3, C .25, Ankara, 1938, s.1-2.

diğer okularda kaldırmıştır. Ortaokul ve liselerden yatılılık kaldırılınca okul pansiyonları kurulmuş(1932), parasız yatılı öğrenciler de ücretleri Vekâletçe ödenmek üzere pansiyonlara alınmıştır.¹⁵

Ortaöğretimde bina ve öğretmen sıkıntısı yanında çalışma veriminin de yükseltilmesi ve daha iyi bir eğitim verilmesi sorunu da çözümlenmeye çalışılmıştır. Nitekim 1933-1934 öğretim yılında çalışma veriminin sevindirici düzeyde olmadığını anlayan Vekâlet, bu durumun özellikle ders müfredatının düzenli bir şekilde izlenmediğinden, bazı aylarda öğretimin ağır, bazı aylarda da hızlı gittiğinden öğrencinin de buna ayak uyduramadığından ileri geldiğini düşünerek 1934-1935 öğretim yılında daha iyi sonuç alınması için birtakım noktalara dikkat edilmesini müdür ve öğretmenlere bildirmiştir. Buna göre; öğretmenler her sınıfta okutacakları derslerin müfredatını aylara göre bölerek 20 Ekim'e kadar müdürleri aracılığıyla vekâlete gönderecekler ve bu programın uygulanıp uygulanmadığını Aralık, Mart, Mayıs aylarının ilk günlerinde bildireceklerdir. Programın düzenli izlenmesinden müdür ve öğretmenler sorumlu tutulmuştur.

Ayrıca vekâlet öğrencinin derslere düzenli devamı ve ders yoklamalarının yapılmasını da istemiştir. Öğretmenlerin de derslere düzenli devamlarının sağlanmasını, istediğini belirtmiştir.¹⁶

Vekâlet, okul programlarını düzenleme yoluna da gitmiştir. 1930 programında ortaokullardan Din dersi kaldırılmıştır.¹⁷

1932 programı ile ortaokulda geleneksel anlayıştan sıyrılarak öğrencilerin pratik yeteneklerini geliştirecek hayata dönük bir içerik seçimi yapılmıştır. Bu tarihe kadar ayrı ayrı okutulan Fizik, Kimya, derslerinin yerine ortaokul birinci ve ikinci sınıflara fen dersi konmuştur. Öğrencilerden bir kısmının bu kademedен sonra hayata atılacağı düşünülerek öğrencilerin elverişli pratik bilgi ve tavırlarla

¹⁵ MEB; Cumhuriyet'in 50.Yılında..., s.202.

¹⁶ Ayın Tarihi; Sayı: 11, Ekim 1934,s.34 vd.

¹⁷ Akyüz; Türk Eğitim Tarihi, s.218.

donatılması esas alınmıştır.

Ancak 1937 program değişikliğinde bu anlayıştan uzaklaşmış, Fen Bilgisi dersleri kaldırılmış ve resim, müzik ve beden eğitimi derslerinin haftalık ders saatleri azaltılmıştır.¹⁸ Tüm bu çalışmalarına rağmen Maarif Vekâleti, zaman zaman eleştiriler almıştır. Nitekim okullarda ulusal bir eğitim verilmesi gerektiği belirtilmiş, programlar incelendiğinde ulusal eğitimi yaratacak çok az şey olduğuna, Türkçe, Edebiyat, Coğrafya ve Tarihin ulusal olması, ulusal eğitim verilmesi gereğine işaret edilmiştir.¹⁹ Zaman zaman eleştirilere maruz kalmasına rağmen Maarif Vekâleti, yurtda ortöğretimi mümkün olduğu kadar genişletmek, ortaokul sayısını arttıracak ve liseleri kuvvetli bir duruma getirecek çarelere başvurmuştur. Bu konuda bir ölçüde de başarı sağlamıştır.

Nitekim, 1929-1930 öğretim yılında ülkede 82 ortaokul., 982 ortaokul öğretmeni, 25.398 ortaokul öğrencisi ile 19 lise, 578 lise öğretmeni., 4746 lise öğrencisi varken, 1939-1940 öğretim yılında 234 ortaokul, 3744 ortaokul öğretmeni, 92.308 ortaokul öğrencisi ile 80 lise, 1518 lise öğretmeni, 26.255 lise öğrencisi bulunmaktaydı.²⁰

Bundan da anlaşılacağı gibi okullardaki öğrenci sayısı ile öğretmen ve okul sayısı aynı oranda artmamıştır. Her geçen gün artan öğrenci sayısı karşısında vekâlet; imkânları ölçüsünde hem okul hem de öğretmen sayısını arttırmaya çalışmıştır.

¹⁸ Özalp; a.g.e., s.71.

¹⁹ Ayın Tarihi; Sayı: 21, Eylül 1935, s.288.

²⁰ 1959 İstatistik Yıllığı, s. 157,159.

3-MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİM KURUMUNDAKİ GELİŞMELER

Mesleki ve teknik öğretim konusunda, Cumhuriyetin ilk on yılı içinde önemli bir gelişme görülmemiştir. Ülkede bulunan az sayıdaki okul, özellikle Erkek Teknik Okulları yetimlerin, öksüzlerin ya da çok fakir ailelerin çocuklarının devam ettiği okullar olmuştur.

Mesleki eğitim konusunda Cumhuriyet, ilk önemli kararı, 1927’de bir yasayla almıştır. Buna göre, sanat okullarının yönetimi il özel idarelerinden alınarak Maarif Vekâletine verilmiştir. Ayrıca mesleki eğitimde, bir yol çizebilmek için yabancı uzmanların görüşlerine de başvurulmuştur.²¹

Sanat okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak için bir yandan yabancı uzmanlar çağrılmış, diğer yandan da yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir. Ayrıca sanat okullarının araç ve gereçlerinin de tamamlanmasına çalışılmıştır. Buna rağmen meslek okullarında pek bir gelişme görülmemiştir. Ancak meslek okullarının sayısı azalırken, bu okullara devam eden öğrenci sayısında artış olmuştur. Nitekim 1929-1930 öğretim yılında mesleki okulların sayısı 22 ve bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da 2699 iken, 1931-1932 öğretim yılında , okul sayısı 21’e düşmüş, öğrenci sayısı 2832’ye çıkmıştır.²²

Bu okulların gelişmesini engelleyen en önemli neden, mali sıkıntı idi. Dolayısıyla zaman zaman bu okulların iâşe ödeneği ile öğretmen masraflarını karşılamak için genel bütçeden yardım sağlanmıştır.

Bu mali güçlüğü çözebilmek için, 1931 yılında 1867 sayılı kanunla iller dokuz bölgeye ayrılarak her bölgeye, mali yönetimi bölgeye dahil illerce karşılanmak üzere bir sanat okulu verilmiştir. Böylece sanat okulları “Bölge Sanat Okulu “ haline getirilmiştir. Ancak okula sahip olmayan iller, diğer ilin okuluna bu paraları hiç bir zaman tamamen ödememişlerdir. Bu yüzden, bir süre sonra biriken borçları

²¹ Doğan; a.g.e, s.90-92.

²² Maarif İstatistikleri 1923-1932, s.56..

bir kanunla affetmekten başka çare kalmamıştır.

1935 yılı mesleki ve teknik öğretimde bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıldan itibaren 2765 sayılı kanunla meslek okullarının masrafları, devlet tarafından karşılanmaya başlanmıştır.²³

Türkiye'nin sanayileşmesi paralelinde uygulanacak teknik eğitim programını hazırlamak için de başbakanın emri ile 1935'de bir komisyon kurulmuştur. Ziraat, Sanayi, Nafia, Maarif Vekilleri, ve Genel Kurmay Başkanlığı temsilcilerinden oluşan bu komisyona Maarif Vekâleti Teknik Öğretim Genel Müdürü Rüştü Uzel başkanlık etmiştir.²⁴

1936 yılında tamamlanan rapor hazırlanırken değişik tarihlerde ülkemize gelen yabancı uzmanların da raporları gözönüne alınmış, devletin ve özel kuruluşların girişecekleri sınai teşebbüsleri., memleketin ekonomi ve bayındırlığa ait ihtiyaçları ve çeşitli bölgelerin özellikleri daima gözönüne alınarak nerelerde ve ne çeşit meslek okulları açılması ve bunların hangi sanat şubelerini içermesi ve okullara hangi şartlar altında, ne miktarda öğrenci alınması gerektiği incelenmiş ve belirlenmiş, açılacak olan okullar ayrı ayrı cetveller düzenlenerek bu raporla birlikte takdim edilmiştir. Rapora göre, Türkiye'de mesleki eğitimin şu amaçlara yönelmesi istenmektedir: ²⁵

- 1- Küçük sanat sahiplerinin eğitimi için çırak okulları, akşam sanat okulları ve gezici sanat kursları açılmalı,
- 2- Fabrikalarda çalışacak kalifiye işçiler, eldeki orta dereceli sanat okullarında eğitim görmeli, bunun için bu tip okulların sayısı artırılmalı,
- 3- Teknisyenlerin eğitimi için yeni teknik okullar açılmalı,
- 4- Yüksek Mühendislerin yetiştirilmesi için Ankara'da bir politeknik açılmalı.

Bu raporun uygulamaya konulmasından sonra mesleki eğitimde büyük

²³ Doğan; a.g.e., s.46 vd.

²⁴ Maarif Vekilliği; Mesleki Tedrisatın İnkişaf Plânı, İstanbul 1939, s.1.

²⁵ A.g.e., s.1-10.

gelişmeler sağlanacaktır. Nitekim, Maarif Vekili Saffet Arıkan, 1937 yılı bütçe görüşmelerinde meslek okullarının gelişiminden söz etmiştir. Arıkan'ın belirttiğine göre, vekâlete bağlı meslek okulları; erkek sanat okulları , akşam sanat okulları, kız enstitüleri, akşam kız sanat okulları, kız erkek öğretmen okulu, orta ticaret okulları, birinci ve ikinci derecede ticaret liseleri, akşam ticaret okulları, yapı ustası okulu, terzilik ve kürkçülük okulu olmak üzere 10 kategoriye ayrılıyordu.

Saffet Arıkan; bu okullar hakkında tek tek bilgi vermiştir. Arıkan'ın ifade ettiğine göre: erkek sanat okulları, vekâlete geçtikten sonra gelişmeye başlamıştır. Hatta 1936 yılında bu okullara başvuran 2127 öğrencinin ancak dörtte biri alınabilmiştir. Bu okula olan talebin artması yüzünden yatılı olan okul, gündüzlü şekline sokulacak, böylece okula daha fazla öğrenci alınabilecektir. 1935-1936 öğretim yılında bu sanat okullarında 1865 öğrenci, 189 öğretmen varken, 1936-1937 öğretim yılında öğrenci sayısı 2126'ya, öğretmen sayısı da 200'e çıkmıştır.

Akşam erkek sanat okullarında, işçilerin bilgi ve kabiliyetleri artırılmaya çalışılmaktadır. Kız enstitüleri; Ankara, İstanbul, Üsküdar, İzmir, Bursa, Kadıköy ve Adana olmak üzere yedi yerde bulunmaktaydı. Bu okulların öğrenci sayısı : 1935-1936 öğretim yılında, 1266 iken, 1936, 1937 öğretim yılında 1460'a çıkmıştır.

Ankara, İstanbul, İzmir, ve Bursa'da olmak üzere dört yerde bulunan akşam kız sanat okullarına, Adana, Afyon, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Konya ve Trabzonda açılan yedi kız akşam sanat okulu daha eklenmiştir. Bu okullardaki öğrenci sayısı da 1935-1936 öğretim yılında 3655 iken, 1936-1937 öğretim yılında 6980'e yükselmiştir.

Arıkan'ın verdiği bilgiye göre, meslek okulları kategorisine giren diğer okullarda da önemli gelişmeler olmuştur²⁶

Böylece ilk başlarda halk tarafından tercih edilmeyen meslek okulları, Bu

²⁶ Ayın Tarihi; Sayı: 42, Mayıs 1937, s.111-113.

okullarda gelişmenin görülmesi üzerine tercih edilmeye başlanmıştır.

4-YÜKSEK ÖĞRETİMDEKİ GELİŞMELER

Darülfünun'a 1919 yılının sonlarında çıkarılan bir Nizamname ile “ İlmî Özerklik”, 1924'te de “ Tüzel Kişilik” verilmiştir.

Cumhuriyet Hükümeti, Darülfünun'a gereken önemi vermiştir. Hatta Darülfünunda ders vermesi için yabancı profesör ve öğretmenler getirilmiştir. Tüm çabalara rağmen Darülfünun, kendisinden beklenen görevleri yerine getirememiştir. Darülfünun hakkında ileri sürülen eleştiriler, başlıca iki nokta üzerinde toplanabilir:

1- Darülfünun, devrimlere karşı yeterli ilgiyi göstermemiş hatta olumsuz bir tutum takınmıştır. Dolayısıyla, devrimin hazırlanması ve yürütülmesine yardımcı olmamıştır.

Nitekim bu konuda Maarif Vekili Reşit Galip, 1933'te şunları belirtmiştir:²⁷

“1923'ten 1932'ye kadar geçen 9 yıl zarfında Türkiye'nin bütün münevverleri gözlerini Darülfünun'a diktiler. Her sahada inkilâplar geçiren yeni Türkiye'de Darülfünunun memleket hayatının umumi gidişine uygun bir tekâmül göstermesini beklediler. Darülfünun münevverlerin beklediği sâlaha, inkişâfa ve terakkiye cremedi. Memlekette siyasi, içtimai, büyük inkilâplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı. İktisadi sahada esash hareketler oldu. Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla yetindi. Harf inkilâbı oldu, öz dil hareketi başladı, Darülfünun hiç unmadı. Yeni bir Tarih telâkkisi, milli bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Dürülfünunda buna bir alâka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lâzım geldi. İstanbul Darülfünunu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, ortaçağa özgü bir soyutlanma içinde harici alemde elini ayağını çekmişti.”

²⁷ E.Hirş: Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, C.I, İstanbul, 1950, s.312.

2- Darülfünun'un diğer eleştirildiği nokta ise, Darülfünunda ciddi, orjinal ve topluma yararlı bilimsel çalışmaların yapılmaması idi. Yayınlanan kitaplar ya birbirinin kopyası ya da yabancı dilden yapılmış kötü çevirilerdi.

Bir yandan Darülfünun'a bu tür eleştiriler yöneltilirken. bir yandan da hükümet, kurumun iyileştirilmesi için alınması gereken tedbirleri düşünmüştür. Hükümet Darülfünun'un ıslahı için İsviçre, Gelf Üniversitesi profesörlerinden Albert Malche'ı 1931 yılında Türkiye'ye davet etmiştir. 16 Ocak 1932'de İstanbul'a gelen Malche, bir süre sonra bir rapor hazırlamıştır. Buna göre ²⁸ ;

- 1- Fakülte ve kuruluşlar arasında işbirliği yoktur.
- 2-Bazı fakülteler sadece birer meslek okulu durumunda kalmıştır.
- 3-Öğretim üyeleri bilimsel araştırmaya girmemektedir.
- 4- Öğretim üyeleri ile öğrenciler arasındaki ilişki sadece dersane içinde kalmakta, rehberlik edilmemektedir.
- 5-Öğretim sadece bir kitaba veya nota bağlı kalmıştır.
- 6-Seminerler sözde bırakılmıştır.
- 7-Laboratuvarlarda gösteriden ileri gidilmemiştir.
- 8-Yayın faaliyeti çok azdır.
- 9-Öğretim üyelerinin çoğu dışarıda iş sahibidir.
- 10- Öğretim memleketin hayatiyle temas kuramamıştır
- 11- Haydarpaşa'daki Tıbbiye, teknik öğretiminde sınırlı kalmıştır.
- 12-Bir kısım öğretim üyeleri henüz tek kitap yazamamıştır.
- 13-Basit deneyler bile tez sayılmıştır.
- 14-Aynı fakülte içinde bile öğretim üyeleri arasında anlaşmazlık ve zıtlık vardır.
- 15-Muhtariyet, yalnız mevki ve makam ihtirasları arasında olumsuz hale gelmiştir.

Malche'in bu raporu üzerine Maarif Vekâleti, Mustafa Kemal'in de uygun görüşü ile İstanbul Darülfünun'u toptan kaldıran bir kanun teklifini,³¹ Temmuz 1933'te Meclise getirmiştir. Sonunda İstanbul Darülfünunu'na, 1 Ağustos 1933' te

²⁸ Albert Malche; İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, İstanbul, 1939.

kapatılarak yerine yeni bir kanunla İstanbul Üniversitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Darülfünun'un özerkliği kaldırılarak Üniversite Maarif Vekâleti'nin emri altına sokulmuştur. Eskiye kapatıp yeniyi kurmak zor olduğundan bir yıllık geçerli bir yönetim meydana getirilmiş, bu yönetim 1 Temmuz 1933'ten 1 Temmuz 1934'e kadar sürmüştür.²⁹

Yeni üniversitenin örgütünü kurmak üzere görevlendirilen Prof.Malche'in yanına eğitimcilerden Rüştü Uzel, Avni Başman, Osman Horasanlı, ve Prof.Kerim Erim verilmiş ve ilk rektörlüğe Dr.Neşet Ömer İrdelp getirilmiştir. Hukuk Fakültesi Dekanlığına Prof.Tahir Taner, Fen Fakültesine Kerim Erim, Tıp Fakültesine Dr.Tevfik Sağlam ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığına da Fuat Köprülü emirle atanmışlardır. İnkılâp Tarihi Profesörlüğünü kabul etmesi üniversitece kendisinden istenmiş olan Reşit Galip Bakanlıktan çekilmiştir. Yeni örgütü tamamlamak için Refik Saydam da çalışmıştır.

Yusuf Hikmet Bayur'un Maarif Vekilliği sırasında 19 Kasım 1933'te açılan İstanbul Üniversitesi'nde Emin yerine Rektör, Fakülte Reisi yerine Dekan, Profesörlere Ordinaryus, öğretmenlere Profesör, Muavinlere de Doçent denilmesi kararlaştırılmıştır.³⁰

Üniversitenin kuruluş kanunu kabul edildikten sonra eski Darülfünun öğretim üyelerinin bir kısmı dışarıda bırakılmış, bir kısmı da emekli edilmiştir. Böylece Darülfünun kadrosundaki 155 kişinin 59'u yeni kadroya alınmış, 96'sı kadro dışı bırakılmıştır. İstanbul Ünivesitesine Nazi Almanyasından kovulmuş değerli ilim adamları öğretmen olarak alınmıştır.

Üniversite ile Türk devrimi arasında işbirliği kurabilmek amacıyla Devrim Tarihi Enstitüsü kurulmuş ve bütün öğrencinin buraya devam etmesi zorunlu tutulmuştur. Üniversite ile toplum arasında bir bağ kurmak ve üniversiteyi toplum meseleleri üzerinde araştırmaya yöneltmek için de bir Ulusal Ekonomi ve Toplum

²⁹ Bilsel; a.g.e., s.33-38.

³⁰ Necdet Öktem; Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, İzmir,1973, s. 63.

Bilim Enstitüsü, bir Kimya Enstitüsü., bir Coğrafya Enstitüsü kurulmuştur.³¹

Ayrıca üniversite,hükümet tarafından çok sıkı kontrol altına alınmıştır. 1934 yılında Bakanlar Kurulunca kabul edilen bir yönetmelikle İstanbul Üniversitesi'nin işleyişi ile ilgili ilkeler belirlenmiştir. Bu yönetmeliğe göre; Tıp, Hukuk , Edebiyat ve Fen Fakültelerinden oluşan Üniversite, araştırma yapmak, milli kültür ve yüksek bilgiyi genişletmek, yaymaya çalışmak ve devlet ve ülke hizmeti için elemanlar yetişmesine yardımcı olmak görevleriyle yükümlü tutulmuştur.³²

Atatürk'ün yeni üniversitelerin kurulması ile ilgili düşünceleri; Cumhuriyet'in sağlam temellere oturması, Türk devrimlerinin yerleşmesi ve çağdaş bilimin rehber edinilmesi noktalarında toplanıyordu.

Nitekim “Ülkemizin en bayındır, en alımlı, en güzel yerlerini üç buçuk yıl kirli ayakları ile çiğneyen düşmanı yenip atarak kazanılan zaferin sırrı nerededir bilirmisiniz? Orduların yönetiminde çağdaş bilgi kurallarının kılavuz yapılmasındadır. Ulusumuzu yetiştirmek için asıl olan okullarımızın, üniversitemizin kurulmasında hep bu yolu tutacağız” diyerek Atatürk, üniversite kurulmasında izlenecek yolu açık bir şekilde ifade etmiştir.³³

Atatürk'ün belirttiği yolda üniversitelerin sayısı çoğaltılmaya başlanmıştır. Atatürk'ün özellikle tarih, coğrafya ve dil konularına verdiği önem sonucu,Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 14 Haziran 1935 tarihli yasa ile kurulmuştur. Maarif Vekili Saffet Arıkan, bu fakültenin dil hareketi, arkeoloji ve coğrafya bilgilerini öğreteceğini ve mümkün olan kısa bir zaman zarfında da ilim dünyasının gözü önüne bu gerçekleri sermeye çalışacağını belirtmiştir.³⁴.Böylece Ankara Üniversitesi'nin temelleri atılmıştır.

³¹ Başgöz; a.g.e.; s.183.

³² Hasan Ali Koçer; “Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme”, Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu, 19-21 Mart 1979, s.23.

³³ Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri; Ankara, 1968, s.86.

³⁴ TBMMZC, Dev:V, İçt.: Fevkalâde, Ankara, 1935, s.189 vd.

Maarif Vekili Saffet Arıkan, 23 Aralık 1935'de Son Posta Gazetesine yaptığı açıklamada üniversitede hiç bir rahatsızlığın olmadığını belirtmiştir. Arıkan'ın belirttiğine göre, üniversitede yabancı yoktur. Kadroda mevcut 102 doçent, Türk'tür. Doçentlerin asli maaşları, 35-55 lira arasındadır. Üniversitede 134 asistan ve 6 baş asistan olup, bunlar da Türk'tür. Asistanların aylıkları da 25-30 lira asli maaş ile 50-60 lira ücret arasındadır. Türk elemanlar dışında yabancı eleman olarak 27 yardımcı, 8 laborant, 5 hastane hemşiresi vardır. Bu da Türk eleman bulunamaması yüzündendir. Ancak mecburiyet olmadıkça yabancı eleman getirilmemektedir. Yetişen Türk elemanlar, yabancı elemanların yerine geçmektedir. Hedef, Türk uzmanı yetiştirmektir.³⁵

Hasan Ali Yücel'in de bakanlığı sırasında belirttiğine göre, İstanbul Üniversitesi gerek öğrenim gerekse ilmi araştırma ve çalışma bakımından her geçen gün daha da iyiye gitmektedir. Öğrencinin ihtiyaçları birkaç noktada toplanır, Bunlar, Tıp Fakültesi, için tahsil bitmesine doğru yapılan staj zamanlarının azlığı ve kitap sorunudur. 1938-39 öğretim yılında kitabı tamam olan 18 ders varken, 1939-1940 öğretim yılında 224 dersin kitapları basılmıştır. 36 dersin kitabı kısmen basılmıştır. Bunlar, Maarif matbaası yetmediği takdirde özel matbaalara bastırılacaktır. 14 kitap yazılı hazırdır., basılacaktır. Kitabı olmayan dersler, 36 tanedir.

Yücel'in belirttiğine göre, üniversite mevcut ve sabit bir takım bilgilere yer olmadığı için öğrenci notları yayınlamaktadır. Öğretmenler de kendi notlarını basarlar,. Üniversite kitap meselesi halledilmiş bile olsa, her üniversite öğrencisinin bir yabancı dili, dersleri izleyecek derecede bilmesi gerekir. İstanbul Üniversitesi'nin henüz çalışma araçları tamamlanmış durumda değildir. Cumhuriyet Hükümeti, son yıllarda yalnız inşaat için 2 milyondan fazla tahsisat ayırmıştır. Bugünkü ihtiyaçları karşılamak için 3 milyon daha lazımdır. Ancak Yücel'in de ifade ettiği gibi, İstanbul Üniversitesi gelişme yolundadır ve eksiklerini

³⁵ Ayın Tarihi; Sayı: 25, Aralık 1935, s.71.

tamamlayabilecek güçtedir.³⁶

Bu şekilde Cumhuriyet döneminde modern üniversite'nin temelleri atılmış, böylece Türk Devrimlerini benimseyen yeni kuşaklar yetiştirilerek Cumhuriyet sağlam temellere oturtulmuştur.

B- HALK EVLERİ

Millet Mektepleri sayesinde ülkedeki okur yazar sayısı artmıştır. Bu mekteplerden 1928-1950 yılları arasında 1.5 milyondan fazla yetişkin belge almıştır. Ancak adı geçen mekteplerin çalışmaları, yavaş yavaş eski etkinliğini yitirmiştir. Hareketin en yoğun olduğu dönem, ilk 5-10 yılıdır. Nitekim 1927'de halkın % 10,7'si , okur yazarken, bu oran 1935'de % 19.5 'e, 1940'da ise % 22,4'e yükselmiştir. ³⁷

İşte hem Millet Mektepleri çalışmalarının gevşemesinden doğan açığı kapatmak hem de Cumhuriyet Halk Partisi prensiplerini halka yayabilmek amacı ile 1931 Kongresi'nde Halk Partisi, ülkede Halkevlerinin açılmasına karar vermiştir. Bu arada Türk Ocakları kapatılmış, yeni halkevlerinin kurulması için gerekli zemin hazırlanmıştır.

Halkevleri'nin faaliyet programlarını ve tüzüğünü hazırlamakla görevlendirilen bir hazırlık komitesi seçilmiştir. Halk Partisi büyük kongresinin seçtiği komitede, Recep Peker ve Reşit Galip de bulunuyordu. Bu çalışmalardan sonra ilk halkevi, 1932 yılında eski Türk Ocağı Merkez binasında açılmıştır. ³⁸

Halkevlerinde : a) Dil.,Edebiyat,Tarih, b) Güzel Sanatlar,c)Temsil, d)Spor, e)Sosyal Yardım(İçtimai yardım) f) Halk dershaneleri ve kurslar, g) Kitaplık ve yayın, h) Köycülük,ı) Müze ve sergi olmak üzere 9 çalışma şubesi vardı..³⁹

³⁶ Aydın Tarihi; Sayı: 75, Şubat 1940, s.42.

³⁷ 1981 Türkiye İstatistik Yıllığı ve Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı.

³⁸ Başgöz; a.g.e., s.192 vd.

³⁹ Akyüz; Türkiye'de Öğretmenlerin..., s. 274.

Türk Ocaklarının sadece binaları değil, üyeleri de aynen halkevlerine geçmiştir. Halkevlerinde gelişen sosyal yardım, spor, köycülük, sanat ve edebiyat çalışmaları Türk Ocaklarının benzeridir. İki kuruluş arasındaki fark, Ulusçuluk anlayışlarından gelmektedir. Halkevlerinin ulusçuluk anlayışı, halkçılık ve köycülük çerçevesi içinde kalmış, vatandaşın refahını amaçlamıştır.⁴⁰

Başbakan İsmet İnönü de 19 Şubat 1933'de halkevleri kuruluşunun yıldönümünü nedeniyle Ankara Halkevi'nde yaptığı konuşmada, halkevleri'nin amaçlarından söz etmiştir. Buna göre, halkevleri aracılığı ile, milli ve sosyal hayatın temelleri kurulmaya çalışılmakta, ilim ve fen, güzel sanatlar, memleketin siyaseti, ekonomisi hakkında en yeni, en doğru bilgiler verilmektedir. Yine İnönü'nün belirttiğine göre ;⁴¹

“Halkevleri ; güzel sanatlar ~~tarafından~~ memleketin en derin alâkasını uyandırmayı ve güzel sanatlara olan muhabbeti milletin içinde her tabakaya, her vesile ile yayıp öğretmeyi” amaçlamaktadır. İnönü konuşmasına devamla, “Cemiyetimiz ilim ve fenne istinat eden, güzel sanatlara meclûp olan, milliyetçi. ilerleyici bir cemiyettir. Böyle olmalıdır. İlim vefen kadar güzel sanatları cemiyet içinde birinci itibar derecesinde göstermek, tatbik etmek halkevlerinin başlıca vazifelerinden biridir.” diyerek halkevlerinin amaçlarını açıkça ortaya koymuştur.

Halkevlerini, CHP örgütlemiş, yönetmiş ve gerekli mali olanakları sağlamıştır. Çoğu zaman devlet bütçesinden de halkevlerine destek sağlanmıştır.

1932'de Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, Konya, Malatya ve Samsun olmak üzere çeşitli yerlerde açılan halkevleri, on yıl içinde Türkiye'nin bütün illerine hatta bazı büyük kaza merkezlerine kadar yayılmıştır.⁴² Parti Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1938'de verdiği bilgiye göre, 1932'de yalnız 24 halkevi ve 34bin

⁴⁰ Başgöz; a.g.e. s.194.

⁴¹ Cumhurbaşkanları..., s. 111.

⁴² Ergün; a.g.e., s.150.

üyesi varken, bu sayı 1938'de 209'a , üye sayısı da 100 binden fazlaya çıkmıştır. 1933'de halkevlerinde 915 konferans verilirken, 1938'de 3056 konferans verilmiştir. Kitap saraylarında 1933'de 59.444 kitap ve 149.000 okuyucu varken 1938'de kitap sayısı 129.362'yi okuyucu sayısı da 1.590.000 'ni bulmuştur.Sergi sayısı 1935'de 59 iken, 179'a çıkmıştır. 1935'de 495 köyde geziler yapılmışken, 1938 'de çalışılan köylerin sayısı 1495'i bulmuş, halk dersleri de 8300'den 16.000'e ulaşmıştır.Halkevlerine gelenlerin sayısı da 1933'de 500.000 iken, bu sayı 1938'de 6.642.000'ni bulmuştur.⁴³

Halkevlerinin kitap yayını, aylık veya onbeş günlük dergi yayınları yanında kütüphaneleri de vardı. Bu kütüphaneler, uzun süre yeni yazının ilk okuma yuvaları görevini görmüşlerdir.

Halkevleri binaları ; salon, sahne,toplantı odası, kütüphane,kapalı spor salonları ile her türlü kültür çalışmasını çatısı altında toplayacak biçimde yapılmıştı. Ancak halkevleri, okul eğitimi görmemiş vatandaşları çatısı altında toplayacak yerde daha çok öğrenciler veya eğitim görmüş devlet memurlarına yararlı olmuştur.

Halkevleri özellikle köycülük çalışması yani; köylere giderek köylüyü uyandırmak ve ona çeşitli şekillerde yardım etmek, şehre gelen köylülerle ilişki kurarak onların şehirdeki işlerine yardımcı olmak konusunda başarısız olmuştur.⁴⁴ Buna rağmen halkevleri, memleketde büyük ihtiyaçları karşılamış, memleketin fikir ve kültür hayatına büyük hizmetleri dokunmuş birer ülkü ocağıdır.⁴⁵ Halkevleri yaptığı çalışmalarla bütün milletin yükselmesini, ilerlemesini amaçlamıştır.

C-BİRİNCİ MAARİF ŞÛRASI

Maarif Vekâleti'nin hizmetlerini düzenli yürütmek amacıyla toplanmış bulunan Heyet-i İlmîyeler'in görevini yapmak üzere 1933 yılında yürürlüğe giren 2287

⁴³ Ülkü ;C.11 , Sayı: 61, Mart 1938., s.1-3.

⁴⁴ Başgöz; a.g.e., s.197 vd.

⁴⁵ Ayın Tarihi; Sayı: 8, Temmuz 1934, s.456.

sayılı kanun ile “Milli Eğitim Şûrası ” kurulmuştur.Böylece Heyet-i İlmiyeler, Milli Eğitim Şûrası için bir başlangıç olmuştur.

Mili Eğitim Şûraları, eğitim sisteminin düzenlenmesi ve zaman içinde yenileşmesi çalışmalarını, Talim ve Terbiye Kurulu ile birlikte inceleyerek bakanın onayına sunulacak kararları almakla görevlendirilmiştir.⁴⁶

İşte 10.6.1933 tarih ve 2287 sayılı kanunla kurulması emredilen Maarif Şûrası, ilk toplantısını 17-29 Temmuz 1939 tarihinde yapmıştır.

Maarif Şûrası, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’in başkanlığında toplanmış ve onun konuşması ile açılmıştır.Yücel konuşmasında Cumhuriyet eğitiminin önemli ve birbirinden zor meseleleri olduğundan, bu meselelerin başında da memleketimizde okuma yazma öğrenmemiş tek adam bırakmamak için alınması gereken önlemlerin yer aldığından bahsetmiştir.⁴⁷

Bu şûrada her derece ve türdeki eğitim kurumlarına ait program ve yönetmeliklerin incelenmesi önemli bir yer tutmuştur.

Şûra’nın gündeminde, Cumhuriyet eğitiminin plan ve esasları, çeşitli öğretim derecelerindeki kuruluşlara ait talimatnamelerin incelenmesi, bütün müfredat programlarının incelenmesi konuları yer almıştır.Şûra;

1-Plan Komisyonu,

2-İlköğretim Komisyonu,

3-OrtaÖğretim Komisyonu,:

a)Talimatnameler Komisyonu, b)Programlar Komisyonu,

4- Teknik öğretim Komisyonu,

5-Yükseköğretim Komisyonu,

6-Neşriyat Komisyonu,

7-Beden Terbiyesi Komisyonu,

⁴⁶ Özalp; a.g.m., s.116.

⁴⁷ Maarif Vekilliği; Birinci Maarif Şûrası (17-29 Temmuz 1939) Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Ankara, 1942, s.6.

8-Dilekler Komisyonu,olarak çalışmalarını yürütmüştür.

İlköğretim konusunda mevcut koşullar, olanaklar ve gereksinmeler dikkate alınarak köye eğitim ve öğretmen yetiştiren kaynaklar üzerinde durulmuş, düzenlenen "İlköğretim İnkişaf Planı" kabul edilmiştir. Bu plan ile Türkiye'nin tarımsal ve ekonomik özellikler taşıyan bölgelerine göre, bölge öğretmen okulu olarak açılacak öğretmen okulları sayısının 12-15'e çıkarılması ve 10-15 yılda bu okullardan 17.000 öğretmenin yetiştirilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca 1939-1940 öğretim yılından 1953-1954 öğretim yılı sonuna kadar 15 yılda köy öğretmen okullarında ve diğer yerlerde açılacak eğitim kurslarıyla da 32.000 eğitmenin yetiştirilmesi planlanmıştır. Bu plana göre yetiştirilecek köy öğretmen ve eğitmenleri için 27.086500 lira , yapım işleri için 7.500.000 lira olmak üzere toplam 34.586.500 lira harcanması öngörülmüştür. Ayrıca 10 yılda gezici başöğretmenler için harcanacak para da hesaplanmıştır.⁴⁸

Şûrada ilköğretim ile ilgili şu kararlar alınmıştır:

- 1 -Nüfusu 400'den fazla olan köylerde 5 yıllık ilköğretim veren öğretmenli okullar açılması,
- 2- Nüfusu 400'den aşağı olan köylerde 3 yıllık öğretim veren eğitimli okullar açılması .Böylece tek öğretmenli de olsa, bütün öğretmenli-5 sınıflı köy okullarının öğretim sürelerinin 5 yıla çıkarılması; 1 öğretmenli 5 sınıflı köy okullarının açılması,
- 3- Eğitimli okullardan çıkanların öğrenimlerini tamamlamaları için yatılı ya da gündüzlü bölge okulları açılması,
- 4- Mevcut 11 öğretmen okulunda öğrencilerin köyde ve şehirde lâyıkı ile görev yapabilecek şekilde yetiştirilmeleri,
- 5- Yeni açılan ve köy çocuklarına bütün işleri yapabilecek kişiliği, olanakları veren ve bu doğrultuda öğretmen yetiştiren İzmir-Kızılcullu, Eskişehir-Çifteler, Kastamonu- Gölköyü, Trakya-Kepirtepe gibi kuruluşların kapasitelerinin gelişme

⁴⁸ A.g.c., s. 680 v.d

planına göre artırılması,

6- Köy ve şehir ilkokul yapılarının kurulacak Milli Eğitim Kurulu ile artırma ve eksiltme kanununa bağlı olmayarak yapılması, özellikle köy okullarının yapım ve onarımında köy bütçeleri ile sağlanacak ve yeniden atanan öğretmen ve eğitimcilerin çalışacakları köylerde yapılacak okul yapıları için vekâletçe o köylere yardım olarak 400-800 lira arasında verilecek paranın bir bankada açılacak “Köy Okulu Yapma Fonu” hesabına yatırılması,

7- Eğitim ücretlerinde olduğu gibi, öğretmen maaşlarının da özel idare bütçelerinden genel bütçeye geçirilmesi, ilköğretim ile ilgili diğer giderlerin mahalli bütçelerle karşılanması,

8- Köy öğretmenlerine yatacak yer, ecza dolabı, kendilerinin ve ailelerinin sağlıklarına bakacak sağlık müfettişleri, ekonomi ve sağlık bakımlarından buldukları köylerde eser bırakmış öğretmenlerin topraktan yararlanmasına engel kayıtların kaldırılması, ortaöğrenim çağına gelmiş öğretmen çocuklarının şehir ve kasabalarda okuyabilmeleri için mahalli idarelerce yatıp kalkma yerlerinin sağlanmasında yardımda bulunmaları.⁴⁹

Orta öğretim komisyonunda ise, okullarda derslerin öğleden önceye alınması ve öğleden sonralarının ortaokullarda isteğe bağlı, liselerde zorunlu olarak öğretmenlerin yönetiminde serbest ve ortak faaliyetlere ayrılması konusu karara bağlanmış ve uygulamaya geçilmiştir.

Ayrıca ortaöğretim inkişaf planı ile 1939-1940 arasında lise öğrenci kadrosu 23.000 olarak belirlenmiş, lise öğretmen kadrosunu desteklemek için yüksek öğretmen okulu ve diğer yerlerden her yıl 100 öğretmen sağlanması, lise binalarının yapılması ve onarılması için bütçeye 400.000 lira konması, mevcut liselerin tesisat ve laboratuvarları için bütçeye 100.000 lira konması, ortaokul binalarının onarımı için de 200.000 lira konması, orta sınıfların lise binasından çıkarılıp orta okullara verilmesi, Gazi Terbiye Enstitüsü kadrosunun 600'e çıkarılması, 1940-1943 arası

⁴⁹ A.,g.c., s.670-672.

öğrenci kadrosunun yine 23.000 olarak kalması, 1943-1944 arasında bina, araç-gereç ve öğretmen bakımından liseler yeterli duruma gelirse lise öğrenci kadrosunun 1944-1945 yılı için 25.000'e çıkarılması kararlaştırılmıştır.⁵⁰

Orta okul, lise ve ilk öğretmen okulları sınav yönetmelikleri, disiplin yönetmelikleri ile öğretim programları incelenerek kabul edilmiştir. Ayrıca Galatasay Lisesi Öğretim Programı, orta öğretimde öğrencilere yaptırılacak yazılı ödevler hakkında yönetmelik incelenerek kabul edilmiştir.⁵¹

Yükseköğretim Komisyonu, Yükseköğretim Kurumlarının başlıca hedefinin, memlekete faydalı ihtisas elemanları yetiştirme şeklinde olması gerektiğini belirlemiş ve öğrencilerde gözlem ve muhakemeye dayanan bir çalışma ve araştırma alışkanlığını geliştiren bir öğretim sisteminin uygulanmasını öngörmüştür. Ayrıca Yükseköğretim'de ana dilin arılığı ve yabancı dilin gerekliliği, yükseköğrenime öğrenci alma kontenjanlarının memleket ihtiyaçlarına göre ayarlanması gereğine işaret edilmiştir.⁵²

Yükseköğretim Komisyon'unda, İstanbul Üniversitesi ve bağlı fakülteleri ile Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne ait Eğitim-Öğretim, Sınavlar, Öğrenci İşleri ve Doktora Çalışmaları Yönetmelikleri, Gazi Eğitim Enstitüsü Sınav ve Kayıt Kabul Yönetmeliği, Yükseköğretmen Okulu ve Siyasal Bilgiler Okulu Yönetmelikleri incelenmiş ve kabul edilmiştir.

Üniversitede yabancı dil sorunu üzerinde de durulmuş ve bu kurumlara devam eden gençlerin Batı dillerinden hiç olmazsa birini, o dilde yazılan bir metni okuyacak ve inceleme yapacak kadar bilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵³

Şurada Teknik Öğretim Komisyonu'nda, mesleki öğretimin geliştirilmesi için Vekâletçe hazırlanan plan incelenmiş ve çeşitli meslek kurumlarının nelerden ibaret

⁵⁰ A.g.e., s.673-681.

⁵¹ Özalp; a.g.m, s.117.

⁵² Maarif Vekilliği; Birinci s, 491-494.

⁵³ A.g.e., s. 494-500.

olduğu ve bunların nelerde açılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Erkek Teknik, Kız Teknik ve Ticaret Öğretim Kurumları'nın eğitim program ve yönetmelikleri incelenerek kabul edilmiştir.

Şûrada mesleki ve teknik öğretimde, her 200 ilkokul mezunu olan yerde mesleğe yönelik değişik programlar uygulayan meslek kurs ve okullarının açılması, orta ticaret okullarıyla liselerin bir plan çerçevesinde çoğaltılması da kabul edilmiştir.⁵⁴

Maarif Şûrası'nda devlet ve serbest kitap konusu da tartışılmıştır. Sonuçta ilk, orta veliselerde tek devlet kitabının okutulması ve bunun da devlet eli ile basılması kararlaştırılmıştır.⁵⁵

Maarif Şûrası Hasan Ali Yücel'in konuşması ile çalışmalarını tamamlamış, ve kapanmıştır. Yücel, Cumhuriyet Eğitiminin en önemli sorunlarını inceleyerek memleketin ihtiyaçlarına en uygun çareleri bulmaya çalıştıkları için Maarif Şûrası üyelerine teşekkür etmiştir. Yücel'in belirttiğine göre; Her meseleyi ilmi çalışma metodu ile inceleyen Şurâ, bir kaç aya sınırlamayacak işleri kısa zaman içinde ve ihtiyaca çok uygun bir yolda başarmıştır. Şûra hiç bir meseleyi küçük görmemiş, her sorunu temelinden incelemiştir. Yücel; bu çalışmalarından dolayı Şûra üyelerine teşekkür ederek Maarif Şûrası'nın toplantısını kapatmıştır.⁵⁶

Şûra, Maarif planı gibi esaslı bir davayı incelemiş, 23 talimatname hakkında karar almıştır. Her ne kadar Maarif Şûraları, eğitim düzenlenmesinde en üst karar mercii gibi görünse de aldığı kararların uygulanması bir takım şartlara bağlıdır. Ancak aldığı kararlar, her zaman ve hemen uygulanmasa da Şûraların eğitimin bütünüyle ele alınmasında, tartışılmasında, konuların meslek ve kamu oyuna mal edilmesinde, uygulayıcılara yol gösterilmesinde büyük ölçüde katkıları olmuştur.

⁵⁴ A.g.e., s.678 vd.

⁵⁵ A.g.e., s.139-179.

⁵⁶ Ayın Tarihi; Sayı: 68, Temmuz 1939, s.95.

D-ÖĞRETMENLERİN DURUMU

1- ÖĞRETMENLERİN MALİ SORUNLARI

Ülkedeki öğretmenlerin maaşlarını zamanında alamaması yine bir sorun olmaya devam etmiştir. Hatta Başbakan İsmet İnönü, 1934 yılında eğitim meselesi üzerinde iktidar partisi genel kurulunca müzakere açılmasını önermiştir. Çünkü ilkokul öğretmenlerinin bir kısmı yine maaş alamamışlardır. Müzakerelerde önceden ileri sürülen tedbirler tekrar edilmiştir. Özel idarelerin kaldırılması ve masraflarının öğretmen maaşlarına verilmesi, emekli subayların köy öğretmenliklerinde kullanılması, köy öğretmenlerinin kanuni yetkilerinin artırılması gibi fikirler ileri sürülmüştür.⁵⁷ Ayrıca vilayetlerin küçük olması nedeniyle özel idarelerin gelirleri azaldığından, sahanın büyütülerek azalan gelir ile daha büyük işlerin yapılması da önerilmiştir.⁵⁸

Maarif Vekili Abidin Bey de ilkokul öğretmenlerinin maaşları konusunda bir açıklama yapmıştır: Abidin Bey, ilkokul öğretmenlerinin maaşları meselesinin çözümlenmiş olup, biriken maaşlarının verildiğini, hükümet'in bunun için 570.000 lira verdiğini, bundan sonra da maaşların düzenli ödenmeye çalışılacağını belirtmiştir.⁵⁹

Öğretmenlerin maaşlarını zamanında alamamaları pek çok sakınca doğuruyordu. Bir öğretmen, 1935'de Muallimler Mecmuası'nda öğretmenlerin az ve düzensiz maaş almalarının sakıncalarından şöyle bahsetmiştir : "Muallim muntazam maaş alamaz...maaşını muntazam alamayan muallim, muntazam yaşayamaz, neşeli olamaz,vazifesine istenildiği gibi bağlı kalamaz. Halbuki muallim yalnız okuyan ve söyleyen, okutan ve dinleyen bir adam değil, aynı zamanda nasıl yaşanması lâzım geldiğini göstermekle mükellef bulunan bir örnektir.O,çocuklara bedbinlik değil neş'e saçacaktır. Cumhuriyet'in verdiği,

⁵⁷ Ayın Tarihi; Sayı : 4, Mart 1934, s.30.

⁵⁸ A.g.e., s.22.

⁵⁹ Ayın Tarihi; Sayı: 9, Ağustos 1934, s.157.

bahsettiği canlılığı her tarafa dağıtacak ve yayacaktır.”⁶⁰

Bu açıdan elden geldiğince öğretmenlerin maaşlarını yükseltme ve zamanında ödeme yoluna gidilmiştir. İlkokul öğretmenlerinin maaşları, 30 Haziran 1939 tarihli ve 3656 sayılı Devlet Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülüne dair kanunla yükseltilmiştir. Bu kanuna göre, yeni mezun bir öğretmen 13. derece ve 20 lira asli maaş üzerinden 60 lira alacaktır. Öğretmenin eline geçecek para aşağı yukarı 50 lira olacağından çok az bir maaş artışı sağlanmış olacaktı. Ayrıca bu kanun, mesleğe yeni giren öğretmenle, birkaç yıl girmiş bir öğretmen arasında maaş yönünden hiç bir farklılık bırakmamıştır. Bu durum da bir adaletsizliğe yol açmıştır.

Orta öğretim öğretmenleri, maaşlarını, özel idarelerden değil genel bütçeden aldıkları için eksik maaş alma, hiç alamama gibi durumlarla karşılaşmamışlardır. Ancak maaşlarının az olması onları da meslekten ayrılmaya zorlamıştır.⁶¹

2-ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMESİ

a) İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi

İlkokul öğretmenleri, bu dönemde de il ilköğretmen okullarından yetiştirilmeye devam edilmiştir. Ancak bu okulların sayısı azaltılmaya ve öğretim niteliği yükseltilmeye çalışılmıştır. Bu okulların sayısı azaltılmışsa da öğrenci mevcudu artmıştır.⁶²

Ülkede öğretmen sayısı ne kadar arttırılmaya çalışılsa da yine de öğretmen ihtiyacı tam karşılanamamıştır. İlkokul öğretmenlerinin ülkedeki dağılıklarının oransız olması nedeniyle bazı yerlere çok öğretmen düşerken bazı yerler öğretmensiz kalıyordu. Köyler bir yana şehirlerdeki durum bile pek iç açıcı değildi. Örneğin; 1935’de İstanbul’da 459 kişiye 1 ilkokul öğretmeni düşerken, Adana’da

⁶⁰ M.Ş.Erkson; Muallimler Mecmuası, Sayı: 38-39, Nisan-Mayıs 1935, s.189.

⁶¹ Akyüz; Türkiye’de Öğretmenlerin..., s.244-vd.

⁶² Ayas; a.g.e., s.330-416.

922 kişiye, Mardin’de ise 3594 kişiye 1 öğretmen düşüyordu.⁶³ Dolayısıyla geliri çok illerde çok öğretmen, geliri az illerde ise az öğretmen bulunuyordu.

Köylerde ise durum daha kötüydü. Nitekim Mayıs 1936’da Maarif Vekili Saffet Arıkan’ın verdiği bilgiye göre, ilkokul öğretmenlerinin sayısı 13834 olup, bunlardan 6933’ü şehirlerde, 6901’i ise köylerde görevlidir. Arıkan’ın belirttiğine göre, bu 6901 köy öğretmeni ancak 5000 kadar köyde görevlidir. 35.000 köy öğretmensizdir. Yılda 300-350 öğretmen yetiştirmekle, 35.000 öğretmensiz köye Cumhuriyet ancak yüz yıl sonra öğretmen gönderebilecektir.⁶⁴

Dolayısıyla öncelikle köye uygun ve yeterli sayıda öğretmen göndermek için çalışmalar yapılmıştır. Daha 1927-1928 Öğretim Yılı’nda köy öğretmeni yetiştirmek üzere Denizli ve Kayseri Zenciderede iki köy öğretmen okulu açılmıştır. Ancak bu okullar bazı noksanları görüldüğü için 1932-1933 öğretim yılında kapatılmıştır. Bu arada 1931 yılında öğretmen okulları programında bir değişiklik yapılarak Din Dersleri kaldırılmış, Yurt Bilgisi, Fen bilgisi, Askerlik Dersleri eklenmiştir.⁶⁵ Köye uygun öğretmen yetiştirmek için çeşitli yollar aranmaya devam edilmiştir. Bu konuda en önemli girişim, köy öğretmenleri kurslarının açılmasıdır.

b) Köye Uygun Öğretmenin Yetiştirilmesi Sorunu

1930-1940 yılları arasında modern eğitimin geliştirilmesi için yeni denemelere girişilmiştir. Köy öğretmen okullarının kapatılmasından sonra, köyü kalkındırma konusu yine gündeme gelmeye başlamıştır. Nitekim 1933’te Reşit Galip’in vekilliği sırasında kurulan “Köy İşleri Komisyonu”, köy eğitiminin ana şartlarını belirten bir rapor hazırlamıştır. Komisyon, köy öğretmenlerinde bulunması gereken özellikleri şöyle sıralamıştır: ⁶⁶

1- Köylüyü devrimci, layık ve Cumhuriyetçi inançlarla yetiştirmek,

⁶³ Muallimler Mecmuası; Sayı: 38-39, Nisan-Mayıs 1935, s.187-189.

⁶⁴ Cumhurbaşkanları..., C: II, s.206.

⁶⁵ Yücel; a.g.e., s.220.

⁶⁶ İ.Hakkı Tonguç; Canlandırılacak Köy, İstanbul 1947, s.418 vd.

- 2- Köylünün sosyal hayatta etkili olabilmesini sağlamak için medeni kanunun hükümlerini, köyde hâkim kılmak, modern görgü kurallarını köylüye öğretmek,
- 3- Köylünün maddi ve ekonomik hayatta etkili olmasını sağlamak için ileri tarım yöntemlerini, pazar ilişkilerini onlara anlatmak,
- 4- Aydın ve iyi yetişmiş bir öğretmen olmak, öğretmenlik mesleğinin özelliklerini göstermek.

Komisyon, bir köy öğretmenin bunları başarabilmesi için kendine yol gösterecek rehberlere ve bunları başarabilecek yetenekleri kazandıran bir eğitime ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Yoksa köyde kendisinden beklenen düşünüş ve yaşayış devrimini gerçekleştiremez.⁶⁷

Böylece ilköğretimin köye yaygınlaştırılması, öğretmeni de köyde üretim hayatının bir unsuru durumuna getirme düşüncesi yerleşmeye başlamıştır.

Köy okulları programına Tarım derslerinin alınması konusu, CHP'nin 1931 yılı Kongresi'nde tartışılmıştır. Kongrede Partinin eğitimle ilgili görüşleri genişletilmiştir. Köy okulları programlarına bölge ile ilgili Ziraat ve Sanat dersleri, orta okulların kazalara kadar yayılması gibi konular eklenmiştir.⁶⁸

Türkiye'ye davet edilip, burada bir rapor hazırlayan Amerikan Heyeti de raporlarında mevcut köy öğretmen okullarının kapatıldığını, bu nedenle köy öğretmeni bulmak için başka yolların denenmesini önermişti.⁶⁹

1933 yılında, Türkiye'de ilköğretim sistemini ve ilk okulları incelemek için davet edilen ve bir rapor veren Beryl Parker ise, köy öğretmenleri yetiştirmek için ayrı bir okula gerek olmadığını, Türkiye'de köy ve şehrin ortak sorunlarının daha çok ve önemli olduğunu belirtmiştir.⁷⁰

⁶⁷ A.g.e., s. 419.

⁶⁸ Cumhuriyet; 14 Mayıs 1931,

⁶⁹ Maarif Vekilliği; Amerikan Heyeti Raporundan Maarif İşleri, İstanbul, 1939, s.15.

⁷⁰ Beryl Parker; Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor, İstanbul, 1939, s.38 vd.

Köye eğitim götürme , köyü kalkındırma konusu sık sık tartışılmıştır. CHP 1935 yılı Kongresi'nde köy eğitimi üzerinde durulmuş ve köy çocuklarına kısa zamanda pratik hayat için gerekli bilgiyi verecek 3 veya 4 sömestrl köy okullarının açılması, bunların ilk okullardan farklı olarak kurulması önerilmiştir.⁷¹

Köy öğretmeni yetiştirme zorunluluğunu, Maarif Vekili Saffet Arıkan şöyle belirtmiştir.⁷² "Genel nüfusun % 12'si tahsil çağında, 1.850.000 çocuk bulunmaktadır. Buna karşın şehir, kasaba ve köylerde 658.000 çocuk okumaktadır. Bu mevcut okuması gereken mevcudun ancak üçte biridir. Kasaba ve köylere bakacak olursak, 370.000'i köy okullarında 310.000'ide şehir mekteplerinde okumaktadır. Köyleri genel nüfusumuzun %75 'i kabul edersek, şehirlerde okuma çağında bulunan çocuklar % 68'dir. Köylerde ise, ancak % 25'i okumaktadır. İlk öğretmen mevcudu 13834 olup ilk öğretmen mektepleri her yıl 650 kadar mezun vermektedir. Ancak tekaüt, istifa ve diğer nedenlerle çıkanlar olduğu için her sene 300-350 muallim elde kalmaktadır. 5.000 köy de muallim bulundurulabilmektedir. Memlekette 39.000 köy vardır ve daha mektebi ve muallimi bulunmayan 35.000 köy vardır. Bu nedenle 35.000 köye her sene 300-350 muallim bekleyerek muallim sağlayamayız. Bakanlık her şeyden önce realiteyi gözönünde bulundurmalıdır " Bu şartlar içinde köye öğretmen yetiştirmede yeni bir yol bulunması ve tedbirler alınması gerekiyordu.

Böylece ilk okul öğretmenin küçük köylere kadar yayılmasını ve köye uyum sağlamasını ve onu köyün ekonomik hayatında faal bir öğe haline getirilmesini sağlamak için köy eğitmenleri yetiştirme yoluna gidilmiştir. Bu konuda ilk adım, Saffet Arıkan'ın Maarif Vekâletine, İsmail Hakkı Tonguç'un da İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne gelmesi ile atılmıştır.⁷³

1935 yılına kadar, ziraat alanında devlet, köyde başarılı bir çalışma

⁷¹ İlhan Tekeli; " Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.III, s.665.

⁷² Ayın Tarihi; Sayı: 30, Mayıs 1936, s.60 vd.

⁷³ Başgöz; a.g.e., s.161.

göstermenin yollarını bulamamıştı. Maarif Vekâletinin de eğitmen yetiştirmek için mali olanağı azdı. Bu açıdan Ziraat ve Maarif Vekillikler birliği yapmışlardır. Buna göre eğitmen, öğretmenlik görevine karşılık Maarif Vekâletinden küçük bir maaş alacak, ziraat vekilliğinin sağlayacağı tohum, kredi ve üretim aletlerinin yardımı ile de bir işletme kurarak geçimini destekleyecekti.

Köy eğitmenleri; askerlik hizmetlerini başarı ile bitirmiş, ordudaki başarıları ile çavuşluğa veya onbaşılığa yükselerek terhis edilmiş, en az yirmi iki yaşının üstünde bulunan köy delikanlılarından 1936 yılında seçilmişlerdir.⁷⁴ Eğitmen adayları; sekizer onar kişilik gruplara bölünerek başlarına bir öğretmen ve bir ziraat uzmanı atanarak Eskişehir civarındaki Mahmudiye Devlet çiftliğinde yetiştirilmişlerdir. İlk eğitmen kursu, 5 ay sürmüştür. Kursu başarı ile bitirenler, köylerine tayin edilmişlerdir. Onları görevlerini yaparken de yetiştirmek amacıyla 8-10 köy bir bölge sayılarak başına eğitmen kursuna katılan bir öğretmen müfettiş olarak verilmiştir.⁷⁵

1936'da başlanan bu deneyin başarılı olması üzerine, 11 Haziran 1937'de "Köy Eğitmenleri Kanunu" kabul edilmiştir. Buna göre, köy eğitmenlerinin Maarif ve Ziraat Vekillikleri tarafından ziraat yapılmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilmesi ve kursların masraflarının Maarif ve Ziraat Vekillikleri bütçelerinden karşılanması istenmiştir.⁷⁶

Köy eğitmenleri; öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılmasını sağlamak için köylüye rehberlik etmekle görevliydi. Bu görevi yerine getirebilmeleri için eğitmenlere:

- 1- Kültür dersleri (Türkçe, Aritmetik, Yurt ve Yaşama Bilgisi, Eğitim Bilgisi),
- 2- Ziraat Dersleri (Tarla ziraatı, bahçe ziraatı, sebze bahçivanlığı, meyve bahçivanlığı, fidancılık, ağaçlama, bağcılık, hayvan yetiştiriciliği, sığır, koyun,

⁷⁴ A.g.e., s.166.

⁷⁵ .A.g.e., s.173.

⁷⁶ Maarifle İlgili Kanunlar ; s.110 vd.

keçi, at yetiştiriciliği, tavukçuluk, ipek böcekliği, arıcılık, ziraat sanatları, sütçülük, konservecilik) olmak üzere 2 grup ders veriliyordu. Ziraate ait dersler ise, daha büyük bir yer tutuyordu.⁷⁷ 6-7 ayda verilecek bilgi ve görgü ile 10 lira maaşla çalışmak üzere köylere gönderilen bu öğretmenlerden çok şey bekleniyordu.⁷⁸

Eğitmen yetiştirilmesi işi, Köy Enstitüleri kuruluncaya kadar bağımsız kurslar halinde Enstitüler kurulduktan sonra da onlara bağlı olarak sürdürülmüş, 1937-1946 yılları arası 8675 eğitmen yetiştirilmiş ve bunlar köylerde görevlendirilmiştir.⁷⁹

Eğitmen gönderilemeyecek kadar büyük köylerde, köy çocuklarını okutacak öğretmen yetiştirmek için(devlete fazla yük olmadan) Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın girişimiyle, 1937-1938 öğretim yılında biri İzmir Kızılçullu, diğeri Mahmudiye-Çiftelerde olmak üzere iki köy öğretmen okulu açılmıştır. Ancak bunların ne müfredat programları ne yönetmeliği ne de Teşkilât Kanunu vardı.⁸⁰

İlk adı “Köy Eğitim Yurdu” olan bu okullara üç yıllık ilkokullardan çıkanlar alınarak, bunlara beş yıllık ilkokul öğretimi tamamlattırıldıktan sonra, üç yıllık orta eğitim de yaptırılıyordu. Eğitmen yetiştirme bölümleri de bulunan bu okullarda, genel derslerin yanında bazı zanaatlar ve tarım işleri de öğretiliyordu.⁸¹

Birinci Maarif Şûrası'nda, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, “ köy öğretmenini; köyde doğmuş, büyümüş, köy hayat şartlarını yakından tanımış gençler arasından seçip, köy hayat şartlarının canlı olarak yaşadığı öğretmen okullarında, yetiştirmeği prensip olarak ele almış bulunuyoruz” dedikten sonra “Saffet Arıkan'ın yardımıyla kurulan köy öğretmen okulları, köy öğretmenliği davasını en iyi surette çözümleme yoludur... Bu öğretmen okullarından yetişecek öğretmenlerimiz,... Cumhuriyet

⁷⁷ Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Programı, İstanbul, 1938, s. 5-7.

⁷⁸ Hasan Ali Koçer; Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967), Ankara, 1967, s.104.

⁷⁹ A.g.c., s.105.

⁸⁰ Cumhurbaşkanları.., C.II, s. 277.

⁸¹ Ayas; a.g.c., s.410.

devrinde zorunluluğunu duyurduğu kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcıları olacaklardır.” diyerek sözlerini tamamlamıştır. ⁸²

3803 sayılı ve 17 Nisan 1940 tarihli kanunla, köy öğretmeni yetiştirmek üzere, tarım işlerine elverişli arazisi bulunan köylerde 5 yıl öğretim süreli Köy Enstitüleri açılmıştır.⁸³ Enstitülerle birlikte eğitmen yetiştirilmesi durdurulmuştur.

c) Ortaokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi

İlkokul öğretmeni yanında, ortaokulların da öğretmen ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış, öğretmen yetiştirmeye önem verilmiştir. Ortaokul öğretmeni yetiştirmek için mevcut okullarda düzenlemelere gidilmiştir. 1929-1930 öğretim yılında adı “Gazi Orta Muallimi ve Terbiye Enstitüsü” olan okulun, öğretim süresi dört yıla çıkarılmış ve Resim -İş , Beden Eğitimi şubeleri açılmıştır. Bu şubeler için üç yıl öğretim süresi kabul edilmiştir. 1934-1935 ders yılında hazırlık sınıfları kaldırılmıştır.

1936 yılında iki, üç yıl başarılı hizmet etmiş ilkokul öğretmenlerini sınavla alarak ortaokul öğretmenleri yetiştirmek üzere üç sömestrlük sınıflar açılmış ve mezunlara “Ehliyetname” verilerek ortaokullara öğretmen tayin edilmiştir.⁸⁴

1934 yılında da ilk ve orta dereceli kız meslek okullarının biçki-dikiş, nakış çamaşır, ev idaresi ve çocuk bakımı dersleri öğretmenlerini yetiştirmek üzere “Meslek Muallim Mektebi” açılmıştır. Okulun 1939’a kadar iki ve üç yıllık bölümleri vardı. İki yıllık bölümden mezun olanlara ortaokullarda biçki-dikiş ve ev idaresi öğretmeni olarak görev veriliyordu.

Erkek Sanat Okullarının atelye ve meslek dersi öğretmenlerini yetiştirmek için 1936’da bir Erkek Öğretmen Okulu açılmıştır. Ankara Bölge Sanat Okulu içinde

⁸² Maarif Vekilliği; Birinci Maarif... s.7.

⁸³ Maarifle İlgili Kanunlar; s. 114-119.

⁸⁴ Özalp; a.g.e., s.98.

açılan bu okul sonradan “ Erkek Meslek Öğretmen Okulu” adını alacaktır.⁸⁵ Bu şekilde bir yandan okuların niteliği yükseltilmeye bir yandan da öğretmen sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Ancak bütün çabalara rağmen yetiştirilen öğretmenler, ülkenin ihtiyacını karşılamaktan uzaktı.

3-ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTLENME SORUNU

TBMM'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, Ankara Lisesi öğretmenlerinin girişimiyle Temmuz 1920'de “Muallim ve Muallimler Cemiyeti” kurulmuştur. Bu cemiyetin merkezi Ankara olup, Antalya, Bolu, Denizli, Konya, Akşehir, Karaman, Amasya gibi şehirlerde de şubeleri bulunmaktaydı.

Bu cemiyet, bir süre sonra, Mayıs 1921'de “Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliği” haline getirilmiştir. Birliğin reisi Bursa Mebusu öğretmen Baha Bey, fahri reisi de Mustafa Kemal Paşa idi.⁸⁶ Ancak bu birlik, öğretmenlerin sorunları konusunda etkili çalışmalar yapamamıştır. Bunun temel nedeni de “Hakimiyet-i Milliye”de çıkan bir yazıya göre;“öğretmen örgütlerinin amaçlarının belirsiz olması ve meslek sorunlarından çok hayır işleri vb. şeylerle uğraşmalarıdır. Ayrıca bu örgüt, Maarif Vekâleti'nin bir dairesinden farklı olmadığı içinde öğretmenlerin haklarını arayamamıştır.”⁸⁷

Türkiye'de Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği, Temmuz 1925'te yapılan kongrede adını “ Türkiye Muallimler Birliği” olarak değiştirmiş ve birliğin amacının da bütün öğretmenlerin haklarını ve çıkarlarını korumak, öğretmenliği layık olduğu mevkiye çıkarmak olduğu belirtilmiştir. Bu toplantıda alınan karara göre, en az 25 öğretmen bulunan yerlerde birliğin bir merkezi olacaktır. Öğretmen sayısı 25'i bulmayan il merkezlerinde ise, birlik, merkez kuracaktır. 25'ten az öğretmen bulunan yerlerde ise, en yakın merkeze bağlı birer şube

⁸⁵ A.g.e., s.100.

⁸⁶ Akyüz; Türkiye'de Öğretmenlerin..., s. 178 vd.

⁸⁷ HM, 7 Kanunuevvel 1336, s.2.

oluşturulacaktı.⁸⁸ Ankara’da böyle bir öğretmen örgütü oluşunca, İstanbuldaki öğretmenler de daha önceden kurdukları cemiyetlerini feshederek, bu birliğe katılmışlardır.⁸⁹ Türkiye Muallimler Birliğinin koruyucusu Mustafa Kemal Paşa, fahri başkanı İsmet Paşa’dır. Genel Merkez Heyeti Başkanı İzmir Mebusu Mustafa Necati, ikinci Başkanı Ufa Mebusu Refet Beylerdir. Genel Merkez üyeleri ise; Vasıf, İzzet, Ulvi, Rahmi, Hamdi Beylerdir.⁹⁰

Mustafa Necati’nin 1926 Mayıs’ında belirttiğine göre Muallim birlikleri, 240 merkezde kurulup örgütlenmiştir. Bu birliklerde bulunan öğretmenler, o yerin halkını okutmak için çalışmaktaydılar.⁹¹ Mustafa Necati’nin sözlerinden de anlaşılacağı gibi muallim birlikleri, öğretmenlerin mesleki sorunlarından çok halk eğitim konusunda çalışmalar yapmışlardır. Giderek etkinliklerini de kaybetmişlerdir. Nitekim Temmuz 1928’de Ankara’da, Birliğin son kongresi çok sönük geçmiş, bundan sonra merkezden idare şekli değiştirilerek Federatif bir sistem benimsenmiştir. Bir süre sonra 1929’da İstanbul Muallimler Birliği tekrar kurulmuş, yavaş yavaş taşrada da yeni bir örgütlenme kendini göstermiştir. İstanbul Muallimler Birliği de bir ara kapanan “Muallimler Mecmuası”nı tekrar çıkarmaya başlamış ve öğretmenlerle ilgili sorunlara bu dergide yer vermiştir. Ancak, bu birlik de diğer muallim birlikleri gibi öğretmenlerin sorunlarıyla ilgilenmemiş ve bu konuda önemli bir rol oynamamıştır. İstanbul Muallimler Birliği de 1935-1936 yıllarında işlemez duruma gelmiştir.

Dolayısıyla bu kuruluşlara öğretmenlerin fazla ilgi göstermemesi, merkezi idarenin bu örgütlerin güçlenmesini istememesi, Atatürk’ün aynı amaca yönelmiş güçleri CHP ve Halk evleri çatısı altında toplamak istemesi gibi nedenlerden dolayı adı geçen kuruluşlar, başarılı olamamıştır.⁹²

⁸⁸ Muallimler Birliği; Sayı: 2, Ağustos 1341, s. 80.

⁸⁹ A.g.e., s.85; Birlik;” Muallimler Birliği “adlı bu dergiyi çıkarmıştır.

⁹⁰ Akyüz; Türkiye’de Öğretmenlerin..., s.247.

⁹¹ Muallimler Birliği, Sayı: 12, Haziran 1926, s.533.

⁹² Akyüz; Türkiye’de Öğretmenlerin..., s.249 vd.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAARİF VEKÂLETİ'NİN TEŞKİLÂTI

A-MAARİF VEKÂLETİ'NİN KURULUŞU VE İLK TEŞKİLÂTI

23 Nisan 1920'de kurulan BMM Hükümeti, başlattığı Kurtuluş Savaşı'nda başarılı olmaya çalışırken ülkenin diğer işlerini de ihmal etmemiştir. Nitekim içinde bulunduğu zor koşullara rağmen BMM Hükümeti, eğitim işlerini bir yana bırakmamış ve ülkede mevcut eğitim kurumlarının gereğince yürütülmesine çalışmış, eğitime de önem vermiştir.

Atatürk de eğitime çok önem vermiştir. Hatta "vatani kurtardınız şimdi ne yapacaksınız?" sorusuna "Milli Eğitim Bakanı olarak çalışmak en büyük amacımdır." demiştir. Atatürk, Milli Eğitim Bakanı olmamasına rağmen milli eğitim sorunları ile sürekli olarak yakından ilgilenmiştir. Ayrıca geniş şartlara

kavuşulmamasına ve savaş günlerinde bulunulmasına rağmen eğitim kurumlarının gereğince çalıştırılması amacıyla Maarif Vekâleti'nin kuruluşunu sağlamıştır.

Böylece Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplanmasını izleyen günlerde devletin yönetimi için “ Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına dair 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 numaralı kanun”la diğer vekilliklerle beraber Maarif Vekâleti de kurulmuştur.¹

Yeni kurulan vekâlet, her biri ikişer, üçer kişiden oluşan şu dairelerden meydana geliyordu.:²

1-Program Heyeti, 2-İlköğretim, 3-Ortaöğretim, 4-Türk Âsar-ı Âtikası Müdürlüğü ve 5- Sicil ve İstatistik Müdürlüğü.

Maarif Vekâleti'nin daireleri, zafer kazanıldıktan ve İstanbulda bulunan Maarif Nezareti kapandıktan sonra genişletilmiştir. Program Heyeti “Telif ve Tercüme Dairesi” olarak yeniden düzenlenmiş, ayrıca Yükseköğretim, Teftiş Heyeti kurulmuş, Sicil ve İstatistik Müdürlüğü ayrılarak bağımsız bir İstatistik Dairesi oluşturulmuştur.³ Böylece Cumhuriyet ilan olunduğu zaman Maarif Vekâleti'nin merkez teşkilâtı:

- a) Müsteşarlık,
- b) Yükseköğretim Müdürlüğü,
- c) Ortaöğretim Müdürlüğü,
- d) İlköğretim Müdürlüğü,
- e) Vekâlet Müfettişlikleri,
- f) Sicil Müdürlüğü,
- g) İhsaiyat Müdürlüğü,
- h) Hars Müdürlüğü,
- ı) Hususi Kalem Müdürlüğü,

¹ Ayas; a.g.e., s.121; Özalp; a.g.e; s.29

² Unat; a.g.e, s.26.

³ A.g.e., s.26; Ayas; a.g.e., s.120.

i)Telif ve Tercüme Heyeti gibi makam ve dairelerden oluşuyordu.⁴ Daha sonraki gelişmelerle teşkilât da genişlemeye, gelişmeye başlamıştır. 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Ankara’da toplanan Birinci.Heyeti İlmiye’de eğitim yürütme programı ve çeşitli tüzüklerin düzenlenmesi konuları da görüşülmüştür.⁵

3 Mart 1924’de Tevhid-i Tedrisat Kanunun’un kabul edilmesiyle birlikte üniversiteler dışındaki eğitim kurumları ve özel vakıflarla Şeri’ye ve Evkâf Vekâleti’ne bağlı tüm medrese ve okullar, Maarif Vekâleti’ne devredilmiştir. Böylece medreseler kaldırılmış ve ülkedeki tüm eğitim kurumları arasında yönetim, uygulama ve denetim birliği sağlanmıştır.

26 Aralık 1925-8 Ocak 1926 tarihleri arasında Ankara’da toplanan Üçüncü Heyeti İlmiyede de bir Talim ve Terbiye Dairesi’nin kurulması, iller tarafından yönetilen sanat okullarının merkez örgütüne bağlanması konuları görüşülmüştür.⁶

Ülkede olan bu gelişmelerden sonra Maarif Vekâleti’nin Teşkilâtı’nda da yeni düzenlemelere gitmek gerekmiştir.Bu konuda yabancı uzmanların görüşlerine de başvurulmuştur. Bu uzmanlardan John Dewey., bölgesel eğitim yönetimi örgütleri kurulmasını ve eğitim yöneticiliğinin yetenekli öğretmenler için çekici duruma getirilmesini önermiştir.⁷ İşte yabancı uzmanların da görüşleri gözönüne alınarak Maarif Teşkilâtında yeni düzenlemelere gidilecektir.

B-MAARİF VEKÂLETİ TEŞKİLÂTI’NIN GENİŞLEMESİ

1-MAARİF VEKÂLETİ’NİN MERKEZ TEŞKİLÂTI

Maarif Teşkilâtındaki düzenlemelere Maarif Vekili Mustafa Necati de önem vermiştir. Mustafa Necati, Vekâlet’e tayin edildikten sonra ilk işinin eğitimin

⁴ Ayas; a.g.e. s.120.

⁵ Yücel; a.g.e., s.21.

⁶ A.g.e., s.27.

⁷ Dewey; a.g.e., s.8.

ogünkü durumunu incelemek olduğunu, buna göre tedbirler alınacağını belirtmiştir.⁸

Nitekim 1926 yılında hazırlanan "Maarif Teşkilâtı Hakkında Layiha" da çeşitli eğitim sorunları yanında Maarif Vekâleti'nin Merkez Teşkilâtında yapılacak ıslahata da yer verilmiş ve bir "Talim ve Terbiye Heyeti" ile "Heyet-i İlmiye" kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu tasarıda "Maarif Eminlikleri" de yer almıştır. Buna göre ; her mıntuka merkezinde bir "Mıntuka Maarif Heyeti", her il merkezinde "İl Maarif Meclisi", ilçe merkezlerinde ise "İlçe Maarif Encümeni", kurulması önerilmiştir.⁹

Bu şekilde ilk önce eğitimin sorunları üzerinde durulup alınacak tedbirler belirlenmiştir. Daha sonra Mustafa Necati, Maarif'in İdare Örgütünü yenileştirmek için çalışmalar yapmıştır. Giriştiği idari reformla Maarif Vekâleti'nin merkez ve taşra örgütü günün ihtiyaçlarına göre genişletilmiştir. Özel idarelerin mali ve bilgili eleman bakımından yetersiz olması yüzünden eğitimde merkezîyetçiliğe gidış başlamıştır.¹⁰ Giderek Maarif Vekâleti, eğitimi merkezden planlama, yürütme ve denetleme görevlerini üzerine almaya başlamıştır.

Maarif Teşkilâtı ile ilgili en önemli düzenleme, 22 Mart 1926'da kabul edilen 789 sayılı "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun" ile gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla eğitimin merkez ve taşra örgütlerinin yapı ve işlevleri saplanmış, düzeylerine göre öğrenim kurumları belirlenmiştir.

Bu kanun gereğince "Telif ve Tercüme Heyeti" kaldırılarak yerine Türk Dili ile ve bütün bilimsel konularla uğraşacak bir "Dil Heyeti," ayrıca eğitim ve öğretim işlerine bakacak bir "Mili Talim ve Terbiye Heyeti" kurulmuş ve böylece vekâlet içinde devamlı araştırma ve düzenleme yapacak organların bulundurulması yoluna

⁸ MV.Mcc.; Sayı: 6, Mart 1926, s.126.

⁹ Özalp; a.g.c, s.37 vd.

¹⁰ Başgöz; a.g.c, s.99 vd.

gidilmiştir. ¹¹

Bu kanun ile gerek Maarif Vekâleti gerekse diğer vekâletler tarafından açılmış veya açılacak olan okullarla bütün özel okulların derecelerinin tayin edilmesi de Maarif Vekâleti'ne bırakılmıştır.¹² Yine bu kanunla Maarif Eminlikleri kurulmuştur.

Bu değişikliklerden sonra, 1928'de vekâletin merkez teşkilâtı şu şekli almıştır.¹³:

- a) Müsteşarlık,
- b) Kalem-i Mahsus Dairesi,
- c) Evrak Dairesi,
- d) Yüksek ve Mesleki Tedrisat ve Sanayii Nefise Dairesi,
- e) Orta Tedrisat Dairesi,
- f) İlk Tedrisat Dairesi,
- g) Âsarî Atika ve Müzeler Dairesi,
- h) Kütüphaneler Dairesi,
- ı) İhsaiyat Dairesi,
- j) Sicil ve Memurin Dairesi,
- k) Tefiş Heyeti,
- l) Milli Talim ve Terbiye Heyeti,
- m) İnşaat Dairesi,
- n) Levazım ve Alâtı Tedrisiye Müzesi.

Bu tarihten sonra da Maarif Vekâleti'nin merkez teşkilâtı genişlemeye devam etmiştir. 1930 yılında bir disiplin komisyonu kurulmuştur. Cumhuriyet'in onuncu yılında ihtiyacı karşılamak üzere, 789 sayılı kanunu değiştiren ve 22 Haziran 1933 tarihinde yürürlüğe giren 2287 sayılı kanunla Maarif Vekâleti'nin merkez teşkilâtı

¹¹ MV.Mec; Sayı : 7, Mayıs 1926, s.1-5; TBMMZC, Dev: II, İçt.: III- C.23, Ankara, tarihsiz, s.5-12.

¹² Maarif İle İlgili Kanunlar; s.19.

¹³ Ayas; a.g.e., s.120.

yeniden genişletilmiş ve şu şekli almıştır: ¹⁴

a) Müsteşarlık, b) Maarif Şûrası, c) Milli Talim ve Terbiye Dairesi, d) Teftiş Heyeti, e) Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü, f) Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü, g) İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü, h) Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü, ı) Zat İşleri Müdürlüğü, i) Müzeler Müdürlüğü, j) Kütüphaneler Müdürlüğü, k) Mektep Müzesi Müdürlüğü, l) Hususi Kalem Müdürlüğü, m) İnşaat Dairesi, n) Levazım Dairesi, o) Evrak Müdürlüğü.

Kanun; dairelerin görevlerini de belirlemiştir. Buna göre; kanun öğretim dairelerinin ve bunlara bağlı kurumların şu görevleri yerine getirmelerini öngörüyordu: Öğretim, eğitim, yönetim, denetim, sağlık ve disiplin işleri ile öğrenci, öğretmen, memur ve hizmetliler ile ilgili bütün işleri düzenlemek ve yürütmek; hizmetlerin geliştirilmesini sağlayacak tedbirler almak, bina ve tesislerin yapım - onarım ve donatımını sağlamak, yatırım, cari harcamalar ve döner sermaye ile ilgili işleri yürütmek, plânlamak ve programlamak; kalkınma plânında öngörülen sosyal, kültürel, teknolojik ve ekonomik hedeflere ulaşmak. İhtiyaç duyulan insan gücünü yetiştirmek üzere çeşitli bölgelerin durumlarına uygun düzeni kurmak; gerektiğinde yeni kurumlar ve bölümler açmak; bütün hizmet alanları ile ilgili istatistik bilgileri toplamak ve değerlendirmek. ¹⁵

Aynı kanun, Talim ve Terbiye Dairesi ile genel müdürlüklerin şube müdürlüklerine ayrılacağını, şube müdürlerinin emirleri altında hesap ve dosya işleri ile uğraşan bürolar bulunacağını da belirtmiştir. ¹⁶

Maarif Teşkilâtı'na 3 Haziran 1935'te de Ar (Sanat) Genel Direktörlüğü, Özel Okullar Direktörlüğü, Beden Eğitimi ve İzcilik Direktörlüğü, Yayın Direktörlüğü ¹⁷,

¹⁴ TBMMZC; Dev: IV, İçt: II, C: 16, Ankara, tarihsiz, s.143.

¹⁵ A.Bedri Edis; a.g.e., s.177-182, TBMMZC; Dev: IV, İçt: II, C.16, Ankara, tarihsiz, s.143-146.

¹⁶ Edis; a.g.e.,s.179.TBMMZC, s.144

¹⁷ TBMMZC; Dev: V, İçt: Fevkalâde, Ankara, 1935, s.10-11.

9 Haziran 1937 'de Seferberlik Direktörlüğü eklenmiştir. Buna göre, Maarif Teşkilâtı şu şekli almıştır: ¹⁸

A) Yönetgerlik, B) Kültür Danıştı, C) Kültür Kurulu , Ç) İspekterlik Kurulu, G) Yükseköğretim Genel Direktörlüğü, E) Ortaöğretim Genel Direktörlüğü, F)İlköğretim Genel Direktörlüğü, G)Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Direktörlüğü,H) Ar Genel Direktörlüğü (Sanat), İ) Özel Okullar Direktörlüğü, j) Beden Eğitimi ve İzcilik Direktörlüğü, K)Yayın Direktörlüğü, L) Öntükler ve Müzeler Direktörlüğü, M) Kitapsaraylar Direktörlüğü,N)Okul Müzesi Direktörlüğü, O) Zat İşleri Direktörlüğü, Ö) Özel Büro Direktörlüğü, P) Yapılar Dayrası, R)Gereç Direktörlüğü, S) Arşiv Direktörlüğü, T) Seferberlik Direktörlüğü.

Cumhuriyet dönemi Maarif Vekâleti Teşkilâtı'nda şu üç ana organın eğitimde etkili olduğu dikkatimizi çekiyor:

- 1- "Talim ve Terbiye Kurulu" düzenleme ile
- 2-"Müdürler Komisyonu" yürütme ile,
- 3-"Teftiş Kurulu" denetleme ile görevliydi.¹⁹

1- Talim ve Terbiye Kurulu : Milli Eğitimin niteliksel gelişmesini, düzenleme ve plânlama işini yürütmek ile görevli bilimsel bir danışma ve karar organıdır. Milli Talim ve Terbiye Dairesi, eğitim -öğretim işlerine bakmak üzere 22 Mart 1926 tarihli ve 789 sayılı "Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanun"la kurulmuştur.²⁰ Bu dairenin şubeleri ile teşkilâtını yönetmek üzere reisten başka en çok on uzman, ve gereği kadar da memur bulundurulması kararlaştırılmıştır.²¹ Dairenin kuruluş ve görevleri, 28 Mart 1926 tarih ve 3393 sayılı yönetmelik ile belirlenmiştir.²² Bu

¹⁸ TBMMZC; Dev:V, İçt:II, C: 19, Ankara, 1937, s.156.

¹⁹ Özalp; a.g.e, s.46.

²⁰ Ahmet Hamdi Özler; "Talim ve Terbiye Kurulu ve İşleri", Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim, s.159.

²¹ Özalp; a.g.e, s.44.

²² Özler; a.g.m., s.160 vd.

yönetmeliğe göre, Talim ve Terbiye Kurulu'nun verdiği kararlar, vekâletçe uygulanır. Eğer karar, Vekâletçe kabul edilmezse, yıl içinde toplanacak Milli Eğitim Şûrası'na götürülür.²³

789 sayılı kanunu değiştiren ve 22 Haziran 1933'te yürürlüğe giren 2287 sayılı kanunla "Milli Talim ve Terbiye Dairesi"nin diğer görevleri de açıkça belirlenmiştir. Vekâletin bilimsel danışma organı olan "Talim ve Terbiye Kurulu"nun görevleri şunlardır:²⁴

A- Vekâletin ilgili dairelerince hazırlanacak yasa tasarılarıyla, tüzük ve yönetmelikleri incelemek, gerekenleri bizzat hazırlamak ve bunlardan eğitim ve öğretimle ilgili olup, vekâletçe gerekli görülenlerini Milli Eğitim Şûrası'na vermek,

B- Her derecede genel ve mesleki okulların öğretim programlarını hazırlayarak Milli Eğitim Şûrası'nın incelemesine vermek,

C- Okullarda okutulmak üzere yazılan kitapları inceleyerek kabul edilip edilmemesi hakkında oyunu söylemek,

D- Halkı Cumhuriyet esaslarına göre hazırlayacak ve bütün kültür kurumlarında ulusal eğitimi pekiştirecek önlemleri düşünmek ve vekâlet oluruna önergelerde bulunmak,

Böylece Cumhuriyet döneminde milli eğitim hizmetlerini yasalara uygun düzenleme görevi, Talim ve Terbiye Kurulu'na yürütülmüştür.

2-Müdürler Komisyonu: ise, yürütme ile görevliydi. Bu komisyon, 2287 sayılı kanunun 29.maddesine göre, bakanlık müsteşarının başkanlığında teftiş kurulu başkanı, genel müdürler,ve zat işleri müdüründen oluşmuştur. Vekâlet makamından gönderilen yönetim konularını inceleme ve kararlara bağlama, Maarif Vekâletine bağlı eğitim kurumlarının müdür, öğretmen ve memurlarının atanma işlemleriyle görevlendirilmiştir.²⁵

²³ Özalp; a.g.e, s.45.

²⁴ TBMMZC; Dev: 4, İçt: 2, C: 16, Ankara , tarihsiz , s.144.

²⁵ Edis Bedri; a.g.e., s.183; Özalp; a.g.e., s.46.

3-Teftiş Kurulu : Milli Eğitimde denetleme ile görevliydi. Başlangıçta bu görevi yürüten Müfettiş-i Umum-i kaldırılarak, maarif eminlikleri kurulduktan sonra merkez ve mıntika müfettişleri olarak ikiye ayrılarak vekâlet müfettişlikleri oluşturulmuştur. Merkez müfettişleri ise; eğitim-öğretim, yönetim,kütüphane ve müze müfettişlikleri olmak üzere üç guruba ayrılmıştır. Ancak 1931 yılında Maarif Eminlikleri kaldırılmıştır. Böylece mıntika müfettişleri yeniden merkez müfettişi olarak görevlendirilmiştir. İlköğretim kurumlarının denetim işleri ise, illerde görev yapan ilköğretim müfettişlerince yürütülmüştür.²⁶

Maarif Vekaleti, 4 Mayıs 1920’de kurulmuş, 27 Aralık 1935’e kadar “Maarif Vekâleti”, 28 Aralık 1935’den 21 Eylül 1941’e kadar “Kültür Bakanlığı”, adını almıştır.Vekâlet altı yıl “Kültür Bakanlığı”, adı ile çalışmıştır. Bunun da temel nedeni;vekaletin git gide müzeler, sanat eserleri, kütüphaneler gibi kültür işlerinden de sorumlu duruma gelmesidir.²⁷

Gerek Milli Mücadele dönemi’nin hükümetleri gerekse daha sonraki Cumhuriyet Döneminin hükümetleri eğitime ve Milli Eğitimde yönetim örgütünün geliştirilmesine çok önem vermiş ve bu yolda çalışmalar yapmıştır. Eğitimin merkez ve taşra teşkilâtı günün ihtiyaçlarına göre genişletilmiştir.

2-MAARİF VEKÂLETİ’NİN TAŞRA YÖNETİM ÖRGÜTÜ

Eğitimin il ve ilçelerde en yüksek temsilcileri vali ve kaymakamlardır. Bunlar,büyük yetkilerle donatıldıkları için illerde eğitim, çalışkan ve eğitimin değerine inanan idari adamları bulunduğu ölçüde gelişebilmiştir.

Maarif Vekâleti, valilere söz geçirememektedir. Maarif Vekâleti’nin valiler üzerindeki etkisi onlara yönergeler yazıp ricalarda bulunmaktan ileriye gidememiştir. Dahiliye Vekâleti’ne bağlı olan valiler ancak onlardan emir

²⁶ Kemal Güçlüol; “Milli Eğitimde Teşkilâtlama”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, s.150.

²⁷ MEB, Cumhuriyet’in 50.Yılında.. , s.44.

aldıklarından Maarif Vekâleti'nden valilere yazılan emirlerin bir bölümünde Maarif ve Dahiliye Vekilinin olmak üzere iki imza bulunmaktaydı.²⁸

Mustafa Necati, bu durumu ortadan kaldırmak için eğitim memurlukları örgütünü kurmuştur. 22 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 789 sayılı "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun"la Maarif Eminlikleri Örgütü kurulmuş ve Türkiye 13 eğitim mıntukasına²⁹ ayrılarak, her birinin başına bir emin atanmıştır. Öğretmen tayinleri de dahil olmak üzere Maarif Vekâleti'nin ve valilerin yetkilerinden bir kısmı eminler'e verilmiştir.³⁰ Maarif Emin'i bölgesindeki ilköğretim personelinin atanma, yer değiştirme ve disiplin işlerinin yürütülmesinde önemli yetkilere sahipti. Bölgesinde ilköğretimin bütçe işlerinden de Maarif Emin'i sorumluydu. Ancak Maarif Emni'nin ortaöğretim kurumları üzerindeki yetki ve kontrolü ise sınırlıydı. Maarif Emin'i, Maarif ile ilgili kanun, nizam, talimatname ve emirlerin uygulanmasını sağlamak, mıntukalarında maarif'in gelişimi için tedbirler düşünüp uygulamak, halk derslane ve kütüphaneleri, gece ve çırak okulları gibi teşkilâtle halkın bilgisini arttırmak, spor meydanları, oyun alanları, fakir çocuklara yardım için teşkilât oluşturmak, mıntuka dahilindeki vilayetlere ait harsı, coğrafi, sıhhi,

²⁸ Başgöz; a.g.e., s.90.

²⁹ Eminlik Mıntukaları: **A**-Ankara mıntukası: Ankara, Çankırı, Kastamonu, Çorum, Bozüyük, Kırşehir vilayetleri, **B**-İstanbul mıntukası: İstanbul, Kocaeli, Bursa, Bolu, Zonguldak vilayetleri.**C**-İzmir mıntukası: İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe, Denizli, Karesi vilayetleri.**D**- Edirne mıntukası: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale vilayetleri.**E**-Konya mıntukası: Konya, Niğde, Aksaray, Eskişehir, Ertuğrul, Kütahya, Afyonkarahisar, vilayetleri.**F**-Antalya mıntukası: Antalya, Isparta, Burdur vilayetleri. **G**-Adana mıntukası: Adana, İçel, Mersin, Cebeli bereket vilayetleri.**H**- Sivas mıntukası: Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Samsun, Sinop vilayetleri. **I**-Trabzon mıntukası: Trabzon, Rize, Artvin, Giresun, Ordu, Şarki karahisar vilayetleri.**İ**-Erzurum mıntukası: Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Kars, Beyazıt vilayetleri.**J**-Elaziz mıntukası: Elaziz, Diyarbakır, Malatya vilayetleri. **K**- Van mıntukası: Van, Hakkâri, Siirt, Bitlis vilayetleri. **L**-Gaziayıntap mıntukası: Maraş, Gaziayıntap, Urfa, Mardin vilayetleri. (MV.Mec ., Sayı: 9, Eylül 1926, s.94.)

³⁰ Maarifle ilgili Kanunlar; s.23.

iktisadi, bilgileri toplamakla da görevliydi.³¹

Maarif Eminliği Örgütü ise şöyleydi: 1- Eminlik, 2- Maarif Meclisi, 3- Maarif Mıntıka Meclisi, 4- Eminlik İnzibat Komisyonu, 5- Eminlik Müfettişleri, 6- Eminlik Bürosu.

Maarif Eminlikleri'nin kanuni hüküm içindeki görev ve yetkileri, 29 Haziran 1927 tarih ve 5260 sayılı kararname ile ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

Maarif Eminlikleri'nin sayısı 1928'de 12'ye indirilmiş ve bazı Eminlik merkezleri değiştirilmiştir. Elaziz kaldırılmış yerine Kastamonu, Van yerine Diyarbakır merkez yapılmıştır.

Eminlikler, milli eğitim işlerini mıntukalarda toplamış ve merkezi ikinci derecede işlerden kurtarmış olmakla beraber il nüfuzu ile sürtüşmeler meydana gelmesine yol açmıştır. İdari ve mali yetkilerin hepsi de Dahiliye Vekâleti'nin ve valilerin elinde toplanmaya devam ettiği için Eminler sadece eğitim müfettişleri durumuna düşmüşlerdir. Böylece 1834 sayılı ve 29 Haziran 1931 tarihli kanunla Maarif Eminlikleri kaldırılmıştır.³² Bu şekilde bölgeler yerini illere bırakmıştır. Maarif Eminlikleri'nin görevleri, ilköğretimin bütçeleme işleri dışında, çoğunlukla merkez örgütüne aktarılmıştır.³³

C-MAARİF VEKÂLETİ'NİN YAYIN ÇALIŞMALARI

Maarif Vekâleti; kitap, hazırlama (okul kitabı ve diğer konularda) konusu ile de yakından ilgilenmiştir. Hatta bu konuda yapılacak işler, daha 3 Mayıs 1920 tarihinde TBMM'de okunan Hükümet Programında belirlenmiştir. Buna göre Hükümet;³⁴

1-Milletin ruhuna ve karakterine, memleketimizin coğrafya ve iklim şartlarına,

³¹ MV.Mec, Sayı: 9, Eylül 1926, s.87-94.

³² Maarifle İlgili Kanunlar; s.25.

³³ Güçlüol; a.g.m., s.149.

³⁴ TBMMZC; Dev: I, İçt:I, C: I, Ankara, 1959, s.241 vd; Öztürk; a.g.c, s.15.

tarihsel ve toplumsal geleneklerimize uygun ilmi ders kitapları meydana getirmek.

2- Milli ruhu besleyecek ve geliştirecek tarihi, edebi, ve sosyolojik eserleri uzmanlarına yazdırmak,

3- Halk ağzından kelimeleri toplayarak dilimizin kâmusunu yapmak,

4- Batı'nın ve Doğu'nun ilme ve fenne dair olan eserlerini dilimize çevirtmek gibi çalışmalar yapacaktı.

Bu görevler başlangıçta “Ders Program Kurulu”, daha sonra da “Telif ve Tercüme Kurulu” tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Telif ve Tercüme Heyetinin görevleri, 1924 yılında yayınlanan “Telif ve Tercüme Heyeti Yönetmeliği” ile bir esasa bağlanmıştır. Telif ve Tercüme Heyeti'nin telif ve tercüme işleri yanında, gerekli görülecek kişilerin imtihanlarını yapmak, edebi ve ilmi terimlerin yerleşmesi ve kökleşmesi için tekliflerde bulunmak, yabancı eğitim teşkilâtlarını ve gelişmelerini izlemek gibi görevleri de vardı.³⁵ Telif ve Tercüme Heyeti, 1925 yılında “Telif ve Tercüme Edilecek Âsar” hakkında bir yönetmelik yayınlamak üzere çalışmalarını buna göre düzenlemiştir. Heyet, telif veya tercüme olarak çok sayıda eser bastırarak, okul kitaplarının niteliklerini belirlemek için çeşitli araştırmalar yapmıştır.³⁶

Telif ve Tercüme Heyeti, 1926 tarihli Maarif Teşkilâtı'na Dair Kanunla kaldırılmıştır. Yayın işlerinin yine aynı kanunla kurulan Talim ve Terbiye Dairesi'ne bağlı bir şube tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.³⁷

Okulların ders programlarında yapılan değişiklikler,³⁸ yeni okul kitapları

³⁵ Özalp; a.g.e., s.36.

³⁶ “Telif ve Tercüme Edilecek Âsar Hakkında Talimatname”; MV.Mec., Sayı: 1, Mart 1341, s.65-67.

³⁷ MV.Mec., Sayı: 6, Mart 1926, s.134.

Telif ve Tercüme Heyeti ile Talim ve Terbiye Kurulu'nun Çalışmaları hakkında geniş bilgi için Bkz: Tezimizin “Talim ve Terbiye Kurulu'nun Oluşturulması ve Çalışmaları”.

³⁸ 1926, 1931 ve 1935 yıllarında ilk ve ortaokul programlarında değişiklikler yapılmıştır.

hazırlanmasını gerektirmiştir. Bunu yanında bazı ders kitaplarında görülen yanlışlıklar da vekâletin ders kitaplarını incelemesini zorunlu kılmış ve bu amaçla komisyonlar oluşturulmuştur.

Vekâlet, okul kitaplarını düzeltmek için tek kitap usulünü kabul etmiş ve okuma kitaplarını yazmak üzere Celâl Sahir, Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Reşat Nuri gibi edebiyatçılardan oluşan bir komisyon kurmuştur.³⁹

Hasan Ali Yücel, Maarif Vekilliğine geldiği zaman okul kitaplarının durumu hiç de iç açıcı değildi. Yücel okul kitaplarını daha iyi duruma getirmek için kitaplarda yer alan anlaşılmaz terimleri çıkartmış, ilkokul kitaplarının yeniden yazılması için yarışmalar açtırmıştır.⁴⁰

Vekâlet, başlangıçta sadece kitapların hazırlanması ile ilgilenmiştir. Okullarda okutulacak kitapları daima kontrol etme hakkını elinde bulundurmuştur. Maarif Vekâleti'nce kabul edilmeyen hiç bir kitap okullarda ders kitabı olarak okutulamazdı. Ancak vekâlet, okul kitabı olarak seçtiği eserlerin basımını serbest bırakmıştır. Böylece kitaplar, vekâletin kontrolünden geçiyor fakat vekâlet, kitapların basım ve dağıtımına karışmıyordu. Bu durumda giderek kitap basma işini tekeline almış olan kitapçılar, istedikleri okul kitaplarını basıyor, istemediklerini basmıyorlardı. Dolayısıyla vekâletin herhangi bir kitabı, okul kitabı olarak kabul edip etmemesi hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Basılmayan kitap, okullarda okutulamıyordu. Ayrıca bu kitapçılar tarafından basılan kitaplar pahalı oluyor ve zamanında yerine ulaşmıyordu.⁴¹

Basım ve dağıtım işinde işte bunun gibi pek çok sorunlarla karşılaşılması üzerine vekâlet, 1926'dan itibaren bazı kitapların basım ve dağıtım işi ile doğrudan

³⁹ Okuma kitapları gibi Tarih ve Yurt Bilgisi kitapları da bu işle pek ilgisi olmayan kişilere yazdırılmıştı. Ayın Tarihi; Sayı: 72, Kasım 1939, s.398.vd..

⁴⁰ A.g.e., s.399 vd.

⁴¹ Başgöz; a.g.e., s.109.

ilgilenmek zorunda kalmıştır. Böylece kitapların hem kalitesi artmış hem de fiyatları ucuzlamıştır.⁴²

10 Haziran 1935 tarihinde Maarif Vekâletince baskısı yapılan ve satılması vekâletçe uygun görülen kitapların satışını ve dağıtımını yapmak üzere “Devlet Kitapları Mütedavil Sermayesi Müdürlüğü” kurulmuştur.⁴³ Ayrıca vekâlet, kitapların düzgün, zamanında ve ucuz bir şekilde basımını sağlamak için devlet matbaasında bazı değişiklikler yapmıştır. Matbaa son 10 yıl içinde 55.000.0000 adet kitap basmıştır. Buna rağmen devlet kitaplarının fazla formaliteden dolayı geciktiği, devletin kitap basmasının fiyatları yükselttiği sık sık eleştirilen konuların başında geliyordu.⁴⁴

1939 yılında toplanan “Maarif Şûrası”nda da devletin okul kitabı basıp basmaması, uzun tartışmalara sebep olmuştur. Serbest kitap rejimini savunanlar, tek kitap usulü ile okullara tek ideoloji sokulacağını, bu durumun öğrencilerin serbest araştırma ve düşünme olanaklarını ortadan kaldıracığını ileri sürmüşler ve Rusya’dan başka, okullarında tek kitap usulünü uygulayan başka bir devletin olmadığını vurgulamışlardır.⁴⁵

Tek kitap usulünü savunanlar ise, devletin görevinin yalnızca kitap yazanı ve basanı korumak değil, aynı zamanda kaliteli ve ucuz kitap basmak olduğunu belirtmişlerdir. Devletin alfabe kitaplarını basması ile fiyatın 30 kuruştan 5 kuruşa düştüğünü, bunun yanında değişmeyen devlet kitabı ile bir babanın üç çocuğunu da aynı kitap ile okutabileceğini ifade etmişlerdir. Sonuçta Maarif Şûrası’nda; ilk, orta okul ve lise kitaplarının tek devlet kitabı olarak vekâlet eli ile basılması esası kabul

⁴² 1933 yılında devletin ideolojisi ile ilgili birtakım kitaplar, devlet kitabı haline getirilmişti. Başgöz; a.g.e., s.110.

⁴³ Özalp; a.g.m., s.105.

⁴⁴ Matbaada ayrıca 1.100.000 defter, 1.800.000 cm.muraba-ı klişe, 7.000 çeşitli mühür hazırlanmış, 3500 kilo. harf basılmıştır. TBMMZC; Dev: IV, İct.: II, C: 14, Ankara , tarihsiz , s.6-13.

⁴⁵ Maarif Vekilliği; Birinci..., s.139-179.

edilmiştir.⁴⁶ Böylece devletin okul kitabı basıp basmaması konusundaki tartışmalar sona ermiştir.Devlet, okul kitaplarının basımını denetimi altına almıştır.

Ders kitaplarının tüm yurda dağıtılması amacıyla da 1939'da Devlet Kitapları Mütedavil Sermayesi Müdürlüğü'ne, bölge şeflikleri ile Milli Eğitim Yayın Evleri açma yetkisi verilmiştir.Vekâlet, bu şekilde yazdırıp bastırıldığı kitapların yayılmasını ve satılmasını kolaylaştırmış,böylece okul kitaplarının dağıtımındaki güçlükleri de önlemiştir.⁴⁷

⁴⁶ A.g.e., s.144-170.

⁴⁷ Başgöz; a.g.e., s.112.

SONUÇ

Bir ülkenin kalkınabilmesi, sağlam bir toplumsal yapıya sahip olabilmesi, eğitim sistemine sıkı sıkıya bağlıdır. Zaten özgür ve çağdaş düşünceli kişiler yetiştirilmeden toplumun değişmesi ve gelişmesi sağlanamaz. Bunu çok iyi bilen devrimci rejimler, eğitim sistemine önem verirler. Rejimin yerleşmesi ve sürekliliğinin sağlanması amacı ile rejime bağlı yeni kuşaklar yetiştirmek için kendi eğitim sistemlerini kurmaya özen gösterirler.

Atatürk'ün önderliğinde büyük bir devrim gerçekleştiren yeni Türk Devleti de eğitime gereken önemi vermiştir. Osmanlı eğitim sisteminin devam etmesi düşünülemezdi. Yeni kurulan devletin ulusal, layık ve çağdaş bir eğitim sistemine ihtiyacı vardı. Dolayısıyla ülkedeki mevcut eğitim sistemi yıkılarak yerine çağın gereklerine uygun yeni bir eğitim sistemi kurulmalıydı. Bu işle de Maarif Vekâleti uğraşacaktı.

Maarif Vekâleti, 2 Mayıs 1920'de kurulduğu sırada henüz İstanbul'daki

Maarif Nezareti kapanmamıştı. Bu nedenle, Maarif Vekâleti, ilkönce Anadolu eğitimini kendine bağlayabilmek için uğraşmıştır. Vekâlet, Maarif Nezareti kapandıktan sonra da eğitimi tüm sorunları ile devr almıştır.

Savaş yılları., eğitimdeki gelişmeyi durdurmuştur. Ülke henüz işgal altında bulunduğundan öncelikli olarak düşmanla mücadele etmek gerekmiştir. Tüm imkânlar, düşmanın yurttan atılması için kullanılmıştır.

Böyle bir ortam içerisinde eğitim, çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Milli Mücadele döneminde (1920-1923); para, öğretmen, iyi bir eğitim örgütünün kurulmamış olması, genel eğitim yasası ve belirli bir eğitim politikasının olmayışı eğitimin önemli eksikleriydi.

Maarif Vekâleti, önce eğitimde yapılacak işleri plânlamak, bir programa bağlamak istemiştir. Eğitimde ilk plânlama teşebbüsüne Maarif Kongresi ile girişilmiştir. Ancak bu kongre, savaş nedeni ile yarım kalmıştır. Maarif Kongresi'nin bir devamı sayılabilecek olan Birinci Heyet-i İlmiyede ülkenin eğitim sorunları tüm yönleri ile ele alınmış, eğitim alanında yapılacaklar bir programa bağlanmıştır. Bu şekilde eğitim alanında yapılacaklar, bir açıklığa ve bütünlüğe kavuşturulmuştur. Birinci Heyet-i İlmiye'de alınan kararların büyük bir kısmı uygulamaya konmuştur.

Bu dönemde öncelikle uzun süredir maaş alamayan öğretmenlere maaşlarının verilmesi, eğitimin kalitesinin artırılması, yeni okullar açılarak okulların sayılarının çoğaltılması, mevcut okullarda da düzeltmeler yapılması gerekmektedir. Bunun için de herşeyden önce paraya ihtiyaç vardı, fakat savaş yıllarında eğitime genel bütçe giderlerinin ancak %5'si ayrılabilmişti. Bu yüzden yeni okulların açılması bir yana eldekiler de çeşitli sebeplerle (öğretmen grevi, vilayet idare meclislerince parasızlık yüzünden) üst üste kapamıyordu. Bu açıdan Maarif Vekâletinin ilk amacı, eldeki okulları iyi idare edebilmek olmuştur.

Cumhuriyet'in ilânından sonra, devlet eğitimle daha yakından ilgilenebilme

olanağını bulmuştur.Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde eski eğitim sistemi yıkılmış, çağdaş eğitimin temelleri atılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi ile ülkedeki tüm okullar, Maarif Vekâletine bağlanmış, medreseler kapatılmış, okul kitapları ve programlarından dini eğitimi besleyen bölümler çıkartılmıştır.

1927-1928 öğretim yılında 71 orta okuldan 23'ünde, 1934-1935 öğretim yılında da liselerde karma eğitime geçilmesi ile birlikte erkek ve kız öğrencilerin aynı okullarda okumaları sağlanmıştır. Bu şekilde layik eğitimin temelleri de atılmıştır.

Bütün azınlık ve yabancı okulları, Maarif Vekâleti'nin kontrolü altına alınmıştır. Latin alfabesinin kabulü ve Millet Mekteplerinin açılması ile geniş çapta bir halk eğitimi başlamış ve halkın büyük bir kesimine okuma-yazma öğretilenmiştir. 1923-1924 öğretim yılında okuma-yazma oranı % 10.7 iken, Millet Mektepleri sayesinde 1940'da % 22.4'e ulaşmıştır.

Maarif Vekâleti başlangıçta eğitimde bu şekilde bir takım düzenlemelere gitmiş, daha sonra ülkedeki okulların sayısını arttırmak ve eğitimi kaliteli duruma getirmek için bir takım çalışmalar yapmıştır.

İlköğretim konusunda önce mektep vergisinde düzenlemelere gidilmiştir. Daha sonra 1924-1930 yılları arasında ilköğretimin tüm yurda yaygınlaştırılması için yatılı ilkokullar açılmıştır.

Heyet-i İlmiye toplantısından ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra 1924'te yapılan değişiklikle ilkokulların öğrenim süresi 6 yıldan 5 yıla indirilmiştir. Yeni nesli hem bedence hem de ruhça sağlıklı olarak yetiştirmek amacı ile ilkokul programlarında, 1926 yılında değişiklik yapılmıştır. Buna göre 1924 programında bulunan Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malûmat-ı Vataniye Dersleri,1926'da " Yurt Bilgisi" dersine çevrilmiş. Kuran-ı Kerim ve Din dersleri haftada 1 saatte indirilmiştir. Türkçe, Tarih, Coğrafya, Hayat Bilgisi Derslerinin saatleri artırılmıştır.

Maarif Vekâleti, ilköğretime çok önem vermiştir. Zaten 1937 Hükümet Programı'nda da "Fena bir ilköğretimin fena bir hayata başlayış demek" olacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu açıdan vekâlet, ilkokullaşmayı ülke geneline yaygınlaştırabilmek için tüm olanaklarını kullanmıştır. Gerçekten bu çabalar sonucunda okul ve öğrenci sayısında önemli artışlar olmuştur. Nitekim 1923-1924 öğretim yılında ülkede 4894 ilkokul ve 341.941 ilkokul öğrencisi varken, 1939-1940 öğretim yılında ilkokul sayısı 9840'a, ilkokulda okuyan öğrenci sayısı da 1.050.159'a çıkmıştır. Dolayısı ile 17 yıl içerisinde öğrenci sayısı 3 kat artarken okul sayısı ancak iki kat artış göstermiştir.

Vekâlet, ortaöğretimde de yenilikler yapmıştır. Öncelikle Osmanlı eğitiminden miras kalan Sultani adı değiştirilerek liseye çevrilmiştir. Paralı olan öğrenim parasızlaştırılmış, karma sınıflar yaygınlaştırılmıştır. Arapça, Farsça, dersleri programlardan çıkartılmış öğretim programları temelinden değiştirilmiştir. Ancak tüm çabalara rağmen ortaöğretim, eğitimde en zayıf kalan alan olmuştur. Ortaöğretimin amacı; bir yandan gençleri hayata hazırlamak, bir yandan da üniversiteye öğrenci yetiştirmektir. Fakat uygulamada ortaöğretim sadece üniversiteye öğrenci yetiştirmiştir. Dolayısıyla ortaöğretimde hayata hazırlayıcı programlar yer almamış, okullarda ezberciliğe yönelik bir eğitim verilmiştir. Ama bu "Ortaöğretimde hiçbir gelişme sağlanamadı" anlamına gelmez. Programlarda yapılan değişikliklerle eğitimin kalitesi artırılmaya çalışılırken, ülkenin ihtiyacına paralel olarak okul sayısı da çoğaltılmıştır. Nitekim 1923-1924 öğretim yılında ülkede 72 ortaokul, 5905 ortaokul öğrencisi, 23 lise ve 1241 lise öğrencisi varken, 1939-1940 öğretim yılında ortaokul sayısı 234'e, ortaokul öğrenci sayısı 92.308'e, lise sayısı 80'e, lise öğrenci sayısı da 26.255'e yükselmiştir.

İlk ve ortaöğretimde bu gelişmeler görülürken, Maarif Vekâleti, mesleki ve teknik öğretim konusunu da ihmal etmemiştir. Meslek ve teknik okulları, 1927 yılına kadar vilayet ve belediyelerin yönetiminde kaldığından, bu okullarda 1927'e

değin pek bir gelişme görülmemiştir. Mayıs 1927 'de çıkartılan bir kanunla buokullar, masrafları yine vilayetlerce karşılanmak üzere Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Ayrıca 1927-1928 öğretim yılında akşam kız sanat okulları açılmıştır.

Fakat illerin farklı miktarda gelirlere sahip olması, meslek ve teknik okullarının gelişmesini farklı olarak etkilemiştir. Bunun üzerine vekâlet, bu okulların gelişmesinde paralellik sağlayabilmek için 1931 yılında çıkardığı bir kanunla ülkeyi 9 bölgeye ayırarak, her bölge merkezinde birer bölge sanat okulu kurmuştur. Bu okulların masrafı, o bölgeye dahil illerce karşılanıyordu. Bu bölge sanat okullarının gelişmesinde de denge sağlanamadığı için Maarif Vekâleti, 1935'de bu okulları kendi bünyesine alarak, masraflarını kendi bütçesinden karşılamaya başlamıştır. Fakat yine de diğer öğretim alanlarına göre mesleki ve teknik öğretim alanında 1940'lara kadar dikkat çekici bir gelişme olduğu söylenemez.

Cumhuriyet döneminde yükseköğretimde de önemli gelişmeler sağlanmıştır. Başlangıçta Osmanlı döneminden kalma İstanbul Darülfünununda bir takım düzeltmelere gidilmiş ama Darülfünun istenen düzeye gelememiştir. Bunun üzerine 1933 yılında Darülfünun kaldırılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Ayrıca Ankara'da Ziraat Enstitüsü kurulmuş, Musiki Muallim Mektebi geliştirilerek Konservatuvara, İstanbul'daki Güzel Sanatlar Yüksekokulu da Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmüştür. Böylece yeni Türkiye devleti, dinamik ve çağdaş, ulusal yapısına uygun yükseköğretim kurumlarını oluşturmuştur.

İşte Maarif Vekâleti, tüm öğretim kurumları ile ilgilenmiş mecburi öğrenimi de sıkı olarak takip etmiştir. Bu şekilde ilköğretimde ortaöğretimi, ortaöğretimde de yüksköğretimi zorlayacak öğrenci artışı meydana gelmiştir. Bu durum bina açısından büyük zorluklar çıkarmış, bunun üzerine 1936'da çift öğretim, daha sonraları üçlü öğretim uygulanmaya başlanmıştır.

Her geçen gün okul ve öğrenci sayısının artması, öğretmen bakımından da büyük güçlükler doğurmuştur. Çünkü, eğitimin temel unsuru öğretmendir.

Dolayısıyla okullarda iyi ve kaliteli bir eğitim-öğretim verilmesi, diğer faktörlerin yanında büyük ölçüde öğretmene bağlıdır. İşte bu durumun çok iyi farkında olan Maarif Vekâleti, kurulduğu günden itibaren öğretmen yetiştirmek ve öğretmen sayısını arttırmak konusu üzerinde titizlikle durmuştur. Milli Mücadele döneminde öğretmen sayısını çoğaltmak bir yana eldeki öğretmenleri korumak bile zor olmuştur. Savaşın devam etmesi, öğretmenlerin de askere alınmasını gerektirmiştir. Ancak Maarif Vekâleti, bu konuda gösterdiği çabalarla 1922'de öğretmenlerin askerliklerinin ertelenmesini sağlamıştır.

Savaşın sona ermesi ile birlikte vekâlet, öğretmen sayısını çoğaltmak için çalışmalara başlamıştır. Bir yandan öğretmen okullarının sayısını arttırmış, diğer yandan da öğretmenlerin mesleki bilgilerini çoğaltmak için uğraşmıştır. Aynı zamanda öğretmenlerin refahını sağlamak için maaşlarını arttırma yoluna gitmiş; öğretmenleri, müfettişleri olgunlaştırmak, yeni ders araçlarını tanıtmak amacı ile kurslar açmıştır.

Köylerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için de köye uygun öğretmen yetiştirmek amacı ile 1927-1928 öğretim yılında biri Denizli'de, diğeri Kayseri Zencidere'de olmak üzere iki köy öğretmen okulu açılmıştır. Fakat beklenen sonucu vermediği için bu okullar, 1932-1933 yıllarında kapatılmıştır. Bu konu , daha esaslı olarak 1937 yılında ele alınmış ve köylere eğitim gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için 1937-1938 öğretim yılında Eskişehir-Mahmudiye ve İzmir Kızılcıllu Köy Eğitim Yurtları açılmıştır Ancak 6-7 aylık bir eğitim ile yetişen ve 10 lira maaş ile çalışmak üzere köylere gönderilen eğitimcilerden çok şey beklenmiştir.

Maarif Vekâleti'nin yaptığı bu çalışmalar sonucunda öğretmenlik mesleği, toplumda itibar kazanmış ve tercih edilen bir meslek durumuna gelmiştir. Her geçen gün öğretmenlerin sayısı da artmıştır. Bu konuda en önemli gelişme, Maarif Vekili Mustafa Necati zamanında görülmüştür. Nitekim 1924'te öğretmen okullarındaki öğrenci sayısı 2528 iken 1928-1929'da bu sayı 5749'a çıkmıştır. Mustafa

Necati'den sonra bu sayıda azalma olmuşsa da öğretmen sayısının artırılmasını, Maarif Vekilleri Saffet Arkan ve Hasan Ali Yücel de ele almışlardır

Eğitim kurumlarında bu gelişmeler olurken, Maarif Vekâleti'nin teşkilâtı da genişlemiştir. Başlangıçta Program, Ortaöğretim, İlköğretim, Asar-ı Atika, Sicil Müdürlüklerinden oluşurken, ülkenin ihtiyacına paralel olarak Maarif Vekâleti merkez örgütü de genişlemiştir.

22 Mart 1926'da çıkartılan " Maarif Teşkilâtına Dair Kanun", ile maarifin teşkilâtında önemli düzenlemelere gidilmiş, bu kanunla Maarif Eminlikleri kurularak bir taşra örgütü de oluşturulmuştur.

Maarif Vekâleti, tüm bunları gerçekleştirirken pek çok sorunlarla karşılaşmıştır. Mali sorunlar, bunların en önemlisidir. Savaştan sonra ülke, eğitimde olduğu kadar her alanda yeni bir yapılanma içine girmişti. Dolayısıyla bunun için de paraya ihtiyaç vardı. Böyle olunca eğitime pek fazla pay ayıramamıştır. Savaş yıllarında, devlet bütçesinin %06'sı eğitime ayrılırken, bu oran 1927'de % 3'e düşmüştü, 1935'te % 5'e, 1940'da ise ancak % 7'ye çıkabilmiştir. Böyle az bir bütçe ile Maarif Vekâletinin, incelediğimiz 20 yıllık dönemde önemli işler yaptığı da bir gerçektir.

Maarif Vekâlet,i kuruluşundan itibaren ülkede çağdaş eğitimin temellerini atmayı, her kademedeki eğitimi bütün yurttan yaygınlaştırmayı ve tüm vatandaşlara eğitimde fırsat eşitliğini sağlamayı amaç edinmiştir. Buna rağmen ülke geneline bakıldığında her yerin okul ve öğretmen açısından aynı oranda nasibini aldığını söylemek güçtür. Vekâlet, gerçekten köylere okul açmak ve öğretmen göndermek için elinden gelen tüm çabayı göstermiştir. Buna rağmen köylerin hepsinde okul açılmamıştır. Eğitim konusunda, köy-şehir ayrımı yanında bölgelerarası dengesizlikler de giderilememiştir. Bunun en önemli nedeni, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi mali olanaksızlıklar ve ülkenin coğrafi yapısıdır. Ayrıca eğitimde daha iyinin arayışları içinde olunması, sık sık kanun, ders programı ve kitapların

değiştirilmesini gündeme .getirmiştir

Maarif Vekâleti, tüm bu zor koşullar altında Türk ulusunu en kısa zamanda cahilliğin ve geri kalmışlığın elinden kurtarmayı, ülkede her yönüyle çağdaş bir eğitim sistemi kurmayı, milli eğitimin gelişmesini gelenekselikten kurtarmayı amaçlamış ve bunda da başarılı olmuştur.

Bugün halâ milli eğitimimizin karşı karşıya kaldığı sorunlarla Maarif Vekâleti, daha kuruluşundan itibaren uğraşmış, her yönüyle çağın gerisinde kalmış Osmanlı eğitim sistemini yıkarak, yerine çağdaş,ulusal ve lâyük bir eğitim sistemi yaratmıştır.Yeni Türkiye Devleti'ne yakışan da bu olsa gerektir.

BİBLİYOGRAFYA

A- BELGESEL KAYNAKLAR

- “Yeni Maarif Teşkilâtı” ; Aksam, 27. Ağustos 1926, s.2.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri ; C.II, Ankara, 1952.
- AYIN TARİHİ ; Sayı: 4, Mart 1934.
- _____ ; Sayı: 8, Temmuz 1934.
- _____ ; Sayı: 9, Ağustos 1934.
- _____ ; Sayı: 10, Eylül 1934.
- _____ ; Sayı: 11, Ekim 1934.
- _____ ; Sayı: 12, Kasım 1934.
- _____ ; Sayı: 20, Ağustos 1935.
- _____ ; Sayı: 21, Eylül 1935.
- _____ ; Sayı: 25, Aralık 1935.
- _____ ; Sayı: 30, Mayıs 1936.
- _____ ; Sayı: 42, Mayıs 1937.
- _____ ; Sayı: 54, Mayıs 1938.
- _____ ; Sayı: 66, Mayıs 1939.

- AYIN TARİHİ ; Sayı: 68, Temmuz 1939.
- _____ ; Sayı: 69, Ağustos 1939.
- _____ ; Sayı: 72, Kasım 1939.
- _____ ; Sayı: 75, Şubat 1940.
- _____ ; Sayı: 77, Nisan 1940.
- BAŞVEKÂLET İSTATİSTİK**
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ ; Maarif İstatistikleri 1923-1932,
İstanbul,1933.
- DEWEY,John ; Türkiye Maarifi Hakkında Rapor,
İstanbul, 1939.
- DÜSTUR ; III, Tertip, C.V, İstanbul, 1931.
- EDİS, A.Bedri ; İlk Tedrisat Düsturu, İstanbul, 1933 -
1934.
- _____ ; Milli Eğitim Düsturu, İstanbul 1947.
- HM ; “Türkiye Mektepleri”, 7 Kasım 1920.
- HM ; 5 Kanunuevvel 1921.
- HM ; “Maarif Vekili Hamdullah Suphi
Beyefendi ile Mülakât”, 10 Mart
1921.
- HM ; 31 Mayıs 1921.
- HM ; 3 Haziran 1921.
- HM ; 18 Temmuz 1921.
- HM ; 20 Temmuz 1921.
- HM ; “Maarif Kongresi” , 22 Temmuz 1921.
- HM ; “Âli Dersler”, 30 Kasım 1921.
- HM ; “Serbest Âli Dersler”, 20 Mart 1922.
- HM ; 23 Ekim, 1922.

- HM ; “Maarifimize Umumi İstikâmet : Hamdullah Suphi Beyefendi ne Diyorlar?”, 27 Ekim 1922.
- HM ; “İstanbul’daki Bütün Nezaretler İlgâ Edildi”, 8 Kasım 1922.
- HM ; “Mülkümüzdeki Ecnebi Mektepler”, 21 Kasım 1922.
- HM ; “Maarif’in Bir Tamimi”, 28 Kasım 1922.
- HM ; “Maarif Siyaseti-Muallimlik Meselesi”, 3 Ocak 1923.
- HM ; “Heyet-i İlmiye”, 28 Haziran 1923.
- HM ; “Heyet-i İlmiye’nin İlk İçtimai”, 16 Temmuz 1923.
- HM ; “İlk Tedrisat ve Muallimleri Hakkında”, 9 Ağustos 1923.
- HM ; “Heyet-i İlmiye’nin Mühim İçtimalarından”, 10 Ağustos 1923.
- HM ; “Ecnebi Mektepleri”, 5 Şubat 1924.
- HM ; “Maarif Vekili Vasıf Bey’in Beyanâtı”, 9 Mart 1924.
- HM ; 27 Nisan 1924.
- HM ; 2 Mayıs 1924.
- HM ; “Fransız Mektepleri”, 4 Mayıs 1924.
- HM ; “Müşterek Tahsil (Vasıf Beyle Mülâkat)”, 1 Temmuz 1924.
- HM ; “Halk Terbiyesi”, 26 Mayıs 1927.
- HM ; “Necati Bey’in Nutku: İlk Mektep Mualliminin Vazifesi”, 17 Haziran 1928.

Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Programı; İstanbul,1938

- KÜHNE ; Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor, İstanbul,1939.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI ; İlkokul Programı, İstanbul, 1936.
- MAARİF VEKÂLETİ MECMUASI ; “Maarif Vekili Vasıf”ın 8 Eylül 1340 tarih ve 10620/63 numaralı Tamimi”,Sayı: 1,1340,Ss .58-61.
- _____ ; “Maarif Vekili İsmail Safa’nın 8Mart 1339 Tarih ve 3952 /358 numaralı Tamimi”,Sayı: 1, Mart 1341, s.51.
- _____ ; “Tamimler”,Sayı:1, Mart 1341, Ss.48-73.
- _____ “Telif ve Tercüme Heyeti Talimatnamesi”,Sayı:1, Mart 1341, Ss.63-67.
- _____ ; Sayı: 2, Mart 1341,Ss.76-79.
- _____ ; “Mektep Vergisi Kanunu”,Sayı:3, Temmuz 1341,Ss.55-61.
- _____ ; “Tamimler”,Sayı:3, Temmuz 1341, Ss. 42-44.
- _____ ; Sayı: 6, Mart 1926.
- _____ ; Sayı: 7, Mayıs 1926.
- _____ ; “Maarif Eminlikleri Talimatnamesi” Sayı: 9,Eylül 1926, Ss.89-95.

- _____ ;“Maarif Vekâletinde Açılan İş Prensiplerine Müstenid Tedrisat Kursu”,Sayı:9,Eylül 1926,Ss.106-112
- _____ ;” Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi”, Sayı:10, Şubat 1927,Ss.104-105.
- _____ ;“Maarif Vekili Mustafa Necati Efendi’nin Avrupa Tetkik Beyanatları”,Sayı: 11, Mayıs 1927,Ss.120-129.
- _____ ;“Kühne’nin Raporu”, Sayı: 12, Ağustos 1927, Ss.1-17.
- _____ ;Sayı:12, Ağustos 1927,Ss.117-143.
- _____ ; Omar Buyse,”Teknik Öğretim Hakkında Rapor”, Sayı: 13,Eylül 1927.
- _____ ;“Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi Hakkında”, Sayı: 15, Nisan 1928,Ss.500-546.
- _____ ;“Dil Heyeti’nin Kuruluş Belgeleri ve Yönetmeliği”, Sayı: 17,1929,Ss.55-64.
- _____ ; “Millet Mektepleri Teşkili Hakkında Valiliklere Yapılan Tamim”,Sayı: 17,1929, s.89.
- MAARİF VEKÂLETİ
TEBLİĞLER MECMUASI ; Sayı: 2,Mart 1926,Ss.23-26
- MAARİF VEKÂLETİ ; Maarif Hakkında Layihalar, İstanbul, 1339
- _____ ; İlk Mekteplerin Müfredat Programı, İstanbul 1340.
- _____ ; İlk Mekteplerin Müfredat Programı, İstanbul, 1926.

- _____ ; İlk Mektepler Talimatnamesi, İstanbul, 1929.
- MAARİF VEKİLLİĞİ** ; Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı, İstanbul,1939.
- _____ ; Amerikan Heyeti Raporu'ndan Maarif İşleri, İst,1939.
- _____ ; Atatürk'ün Maarife Ait Dircktipleri, İstanbul ,1939.
- _____ ; Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul 1940.
- _____ ; Birinci Maarif Şûrası, Ankara, 1942.
- MALCHE, Albert** ; İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, İstanbul,1939.
- MUALLİMLER MEC.** ; "Maîşet Derdi", Sene: 1, Sayı:3, 17 T.Sani 1922,Ss.46-49.
- _____ ; Sayı: 7, 23 Mart 1923.
- _____ ;"Maarife Acıyoruz".Sene 1,Sayı: 9,30 Mayıs 1923,s.176.
- _____ ; "Muallim Maaşları", Sene 1, Sayı: 12, 31 Ağustos 1923, s.244-245.
- _____ ;"Tarih Programları Hakkında", Sene 2, Sayı: 20, Nisan 1924,Ss.567-587.
- _____ ; Sene 1, Sayı 6,Kanunuevvel 1341.
- _____ ;"Lise ve Orta Mektepler İle Muallim Mekteplerine Mahsus Yeni Talimatnamenin İmtihanlara Ait Ahkâm", Sene 5,Sayı:45,T.Sani 1926,Ss.1895-1905.
- ÖZTÜRK, Kâzım** ; Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, İstanbul, 1968.
- PARKER,Beryl** ; Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor, İst.1939.

TÜRK DEVRİM TARİHİ

ENSTİTÜSÜ

; Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçleri, C.:1, Ankara, 1946;C:2, Ankara,1946.

TBMMZC

; Dev: I, İçt.: I,C.I, Ankara ,1959.

; Dev.: I, İçt.I, C.2, Ankara, 1981.

; Dev.:I, İçt.: I, C.3,C.4, Ankara, 1981.

; Dev.: I, İçt.I, C.5, Ankara, 1942

; Dev.: I, İçt.I, C.6, Ankara, 1943.

; Dev: I, İçt.: I, C.7 , Ankara ,1944.

; Dev.: I, İçt.II, C.9 , Ankara, 1954..

::Dev.: I, İçt.II, C.14,C.15, C.16, Ankara, 1958.

::Dev: I, İçt.:III, C.22, Ankara ,1959.

; Dev: I, İçt.: III, C.23, C.24, Ankara ,1960.

; Dev.: I, İçt.III, C.26, Ankara, 1960.

; Dev: I, İçt.: IV, C.28, Ankara ,1961.

; Dev:II, İçt.: I, C.2,C.3, Ankara tarihsiz.

; Dev.: II, İçt.I, C.5, C.6, Ankara, 1968.

; Dev.:II, İçt.II,C.9, Ankara, 1975.

; Dev.: II, İçt.II, C.11, Ankara, 1975.

; Dev.:II, İçt.II, C.13/1,C.15,C.16,C.17,C.18,Ankara, 1976.

; Dev: II, İçt.: 3, C.23, C.24,C.26 , Ankara ,tarihsiz.

; Dev.: II,İçt.IV, C.32,C.33, Ankara, tarihsiz.

; Dev.:III, İçt.I,C.3,C.4,C.5,C.7, Ankara, tarihsiz.

; Dev.: IV, İçt.II, C.16, Ankara, tarihsiz..

; Dev.: V,İçt.Fevkalâde, Ankara, 1935.

_____ ; Dev.: V, İçt.II, C.19, Ankara,1937.

_____ ; Dev.: V,İçt.III, C.25,Ankara,1938.

T.C.BAŞBAKANLIK
DEVLET İSTATİSTİK
ENSTİTÜSÜ

;Türkiye'de Toplumsal v e Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı,
Ankara,1943.

UNAT,Faik Reşit

; Maarif Düstûru, İstanbul, 1927.

B-KİTAPLAR

- AKÇURA, Yusuf ; Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII.ve XIX.Asırlarda),Ankara, 1985.
- AKYÜZ, Yahya ; Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940), Ankara 1978.
- _____ ; Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1982.
- ANTEL, Celâl Sadrettin ; Maarifimiz ve Meseleleri, İstanbul,1939.
- AYAS, Nevzad ; T.C.Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler Ank.1948.
- AYNI,Mehmet Ali ; Darülfünun Tarihi, İstanbul, 1927.
- BALTACI,Cahit ; XV.-XVI.Asırlarda Osmanlı Medreseleri,İst.1976.
- BAŞGÖZ, İlhan ;
HOWARD E.Wilson ; T.C'de Eğitim ve Atatürk, Ankara ,1973.
- BERKES,Niyazi, ; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara,1973.
- BİLİM,Cahit ; Tanzimat Devri Türk Eğitimi'nde Çağdaşlaşma (1839-1876),Eskişehir, 1984.
- BİLSEL, Cemil ; İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul, 1943.
- CEVAT, Mahmut ; Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilâtı ve İcraatı,İstanbul 1338.
- DOĞAN, Hıfzı;
ALKAN,Cevat;
SEZGİN, İlhan ; Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri,Ankara,1980.
- “Eğitim “ ; Meydan Larousse Ansiklopedisi, C.IV, İstanbul 1971.
- ERGİN,Osman ; Türk Maarif Tarihi,C.I,C.II,C.III,CIV, İstanbul, 1977.

- ERGÜN, Mustafa ; Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982.
- ESAD, Mehmet ; Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun, İst.1312.
- HAYDAROĞLU, İ. Polat ; Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara, 1990.
- HİRŞ, E. ; Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, C.I, İstanbul, 1950.
- İNAN, Afet ; Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul, 1975.
- İNAN, Rauf ; Mustafa Necati, Ankara, 1980,
- KANSU, Mazhar Müfit ; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber, C.II, Ankara, 1988.
- KANS U, Nafi Atuf ; Türkiye'de Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, İstanbul, 1930.
- KARAL, Enver Ziya ; Osmanlı Tarihi, C. V, C. VIII, Ankara, 1988.
- KAVCAR, Cahit ; İkinci Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim (1908-1923), Ankara, 1981.
- KAZAMİAS, Andreas ; Education and the Quest for Modernity in Turkey, London, 1966.
- KOÇER, Hasan Ali ; Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967), Ankara, 1967.
- _____ ; Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773- 1923), Ankara, 1974.
- KODAMAN, Bayram ; Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, İstanbul ,1980.
- KURAN., Ercüment ; Avrupa'da Osmanlı İkâmet Elçilikleri'nin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793 - 1821), Ankara, 1958.
- LEWİS, Bernard ; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, Ankara, 1970.

- MEB, ; Cumhuriyet'in 50.Yılında Milli Eğitimimiz,
İst.1973.
- "Mescid" ; İslâm Ansiklopedisi. C: 8.
- MİLLER, Barnette ; The Palace School of Muhammad the
Conqueror,Cambridge, Mass,1941
- ÖKTEM, Necdet ; Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, İzmir
1973.
- ÖZALP, Reşat;
ATAÜNAL, Aydoğan ; Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı,
İstanbul, 1977.
- SHAW,Stanford,J. ; Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye,
Çev:MehmetHarmancı,C1,İstanbul,1982.;C.2,
İstanbul 1983,
- TAHSİN, Rıza ; Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye, İstanbul, 1328.
TONGUÇ, İ. Hakkı ; Canlandırılacak Köy, İstanbul, 1947.
TÜCCARZADE, İ.Hilmi ; Maarifimiz ve Servet-i İlimiyemiz, İstanbul, 1329
- Türk Ansiklopedisi ; C:24, Ankara, 1976.
Türkiye Ansiklopedisi
(1923-1973) ; C.: 2, İstanbul, 1974. C.4; Ankara, 1957.
- ULUÇAY,Çağatay;
KARTEKİN, Enver ; Yüksek Mühendislik Okulu, İstanbul, 1959.
- UNAT,F.Reşit ; Türkiye Eğitim Sistemi'nin Gelişmesine Tarihi Bir
Bakış,Ankara, 1964.
- ÜLKÜTAŞIR,M.Şakir ; Cumhuriyet'in 50.Yılında Atatürk ve Harf Devrimi,
Ankara, 1973.
- YÜCEL, Hasan Ali ; Türkiye'de Ortaöğretim, İstanbul 1938.

C-MAKALELER

- ANTEL,Celal Sadrettin ; “Tanzimat Maarifi”,Tanzimat, İst.1940
- AKYÜZ,Yahya ; “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”,
Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim
İstanbul,1983,Ss.89-103.
- ALAEDDİN,İbrahim ; “Muallim Mekteplerinde İçtimaiyat”,
Tedrisat Mecmuası,C.:13, Sayı:67,Mayıs
1341,Ss.277-283.
- BİLİM,Cahit ; “İlk Türk Akademisi :Encümen-i Danış”,
H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi,
III/2,1985.-Ss.81-97
- GÖKSEL, Burhan ; “Atatürk’ün Üç Maarif Vekili” Milli
Eğitim,Sayı: 57,Haziran 1982,Ss.39-43.
- GÜÇLÜOL, Kemal ; “MilliEğitimde Teşkilatlanma”
Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Ss.143-
157.
- GÜNEŞ, İhsan ; “Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri”,
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,C.:4,
Sayı: 12, Haziran 1988,Ss.763-781.
- İNAN, Rauf ; “MustafaNecati”,Cumhuriyet Döneminde
Eğitim, Ss.659-675.
- _____ ; “1920’lerde Türk Milli Eğitimi,
Cumhuriyet Döneminde Eğitim,Ss.53-
67.
- KOÇER,Hasan Ali ; “Türk Üniversitelerinde Örgütsel
Gelişme” Üniversite Yönetiminin
Uluslararası Sorunları Sempozyumu,
19-21 Mart 1979.

- ÖKMEN, Zeki ; “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Saffet Paşa”, Hayat Tarih Mecmuası, C.:1,Yıl,7.Sayı: 5, Haziran 1971,Ss.58-62.
- ÖZALP, Reşat;
ATAÜNAL, Aydoğan ; “Milli Eğitimde Kongreler ve Şûralar”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim,Ss.105-140.
- ÖZER,Ahmet Hamdi ; “Talim ve Terbiye Kurulu ve İşleri”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Ss.159-175.
- ÖZTELLİ, Cahit ; ”BMM.Hükümeti Döneminde Kültür Çalışmaları”,Türk Dili C.:34,Yıl:27,Sayı: 302,Kasım 1976,Ss.615-617.
- SUNGU, İhsan ; “Tevhid-i Tedrisat”,Bell.,Sayı:7-8, 1938.
- TANSEL, F.A. ; “Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884).”, Bell;C:17,Sayı:65-68 1953,Ss.223-249.
- ÜLKÜ ; C.: 11, Sayı:61, Mart 1938,Ss.1-3.

MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ
MAARİF VEKİLLERİ

BAKANLAR

GÖREV DÖNEMLERİ

Dr.Rıza NUR	4.Mayıs 1920 -13 Aralık 1920
H.Suphi TANRIÖVER	14 Aralık 1920-20 Kasım 1921
M.Vehbi BULAK	20 Kasım 1921-5 Kasım 1922
İ.Safa ÖZLER	6 Kasım 1922-7 Mart 1924
Vasıf ÇINAR	8 Mart 1924-21 Kasım 1924
Şükrü SARAÇOĞLU	22 Kasım 1924 -3 Mart 1925
H.Suphi TANRIÖVER (2.Kez)	4 Mart 1925-19 Aralık 1925
Mustafa NECATİ	20 Aralık 1925-1 Ocak 1929
İsmet İNÖNÜ (Vekil)	1 Ocak 1929-8 Ocak 1929
İsmet İNÖNÜ	9 Ocak 1929-27 Şubat 1929
Vasıf ÇINAR (2.Kez)	28 Şubat 1929-7 Nisan 1929
Recep PEKER (Vekil)	9 Nisan 1929-10 Nisan 1929
C.Hüsnü TARAY	10 Nisan 1929-15 Eylül 1930
Dr.Refik SAYDAM (Vekil)	17 Eylül 1930-26 Eylül 1930
Esad SAGAY	27 Eylül 1930-18 Eylül 1932
Dr.Reşit GALİP	19 Eylül 1932-13 Ağustos 1933
Dr.Refik SAYDAM(Vekil)	14 Ağustos 1933-26 Ekim 1933
Hikmet BAYUR	27 Ekim 1933-8 Temmuz 1934
Abidin ÖZMEN	9 Temmuz 1934-9 Haziran 1935
Saffet ARIKAN	10 Haziran 1935-28 Aralık 1938
Hasan Ali YÜCEL	28 Aralık 1938-5 Ağustos 1946